

กลไกการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในส่วนจังหวัด ได้จำลองรูปแบบการทำงานของ คอนบ.มาไว้ที่แต่ละจังหวัดในรูปของศูนย์ปฏิบัติการด้านภัยเอดส์จังหวัด (ศอจ.) โดยระดมหน่วยงานราชการส่วนจังหวัดทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์(ยิ่งยง และคณะ, 2542 : 24) โดยมีหน่วยงานหลักทางสาธารณสุข การศึกษา พัฒนาชุมชน ประชาสงเคราะห์ เกษตรฯ ส่งบุคลากรมาร่วมดำเนินงานของ ศอจ.รวมทั้งได้ต่อเติมกลไกที่จะปฏิบัติการในพื้นที่ผ่านศูนย์ปฏิบัติการด้านภัยเอดส์อำเภอ (ศออ.) และบางอำเภอยังต่อเติมลงไปถึงชุมชนผ่านศูนย์ปฏิบัติการด้านภัยเอดส์ตำบล(ศอต.) ซึ่งใน 6 จังหวัดในพื้นที่ปฏิบัติการของ คอนบ.นั้นมีโครงสร้างและองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน

การทำงานในช่วงแรกของ คอนบ.มีการประชุมกันทุกเดือน แต่พอทำไปได้สักระยะหนึ่งเปลี่ยนเป็นประชุมกันสองเดือนครั้ง และเริ่มลดการพบปะกันเมื่องานเริ่มอยู่ตัว ส่วนในภาคปฏิบัติการเน้นการกระจายงบประมาณลงในรูปของกองทุนหมู่บ้าน จากวงเงินประมาณ 50 ล้านบาท ที่ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อเขต 10 จังหวัดเชียงใหม่ ได้ขอเงินจากสำนักงานประมาณในปี พ.ศ.2536 โดยเสนอให้แจกจ่ายลงในหมู่บ้าน ๆ ละ 10,000 บาท ในจำนวน 5,000 หมู่บ้านในเขต 6 จังหวัดภาคเหนือตอนบน รูปแบบกิจกรรมเป็นการให้ความรู้แก่ชุมชน โดยอบรมผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำชุมชน ให้ผู้นำไปอบรมชาวบ้านอีกต่อหนึ่ง จึงเกิดภาพของอาสาสมัครเยี่ยมบ้าน ที่ลงไปให้ความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจในชุมชนพร้อมกับเครื่องมือป้องกันโรค คือ ถุงยางอนามัย ไว้แจกจ่ายให้ชาวบ้าน หลังจากนั้นมีการสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจสังคม ให้แต่ละจังหวัดประสานงานกับประชาสงเคราะห์จังหวัด เพื่อจัดหาทรัพยากรในการช่วยเหลือชุมชน และประสานงานกับกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น และโครงการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรหมู่บ้าน ซึ่งอนุมัติงบประมาณศูนย์ละ 12,500 บาท ซึ่งเงินงบประมาณเหล่านี้หมดไปกับการจัดตั้งเครือข่ายดูแลอบรมผู้ติดเชื้อ อบรมญาติในการดูแลสุขภาพผู้ป่วย จึงนับได้ว่าปี พ.ศ.2538 เป็นประวัติศาสตร์ของการที่ภาครัฐให้งบประมาณสนับสนุนองค์กรเอกชน โดยผ่านทางกองโรคเอดส์ กระทรวงสาธารณสุข ในรูปแบบงบประมาณสนับสนุนกลุ่มองค์กรของผู้ติดเชื้อ และเงินสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสผ่านทางกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

นอกจากการสนับสนุนองค์กรเอกชนและกลุ่มผู้ติดเชื้อจากภาครัฐแล้ว ยังมีการเข้ามาสนับสนุนงบประมาณของโครงการไทย-ออสเตรเลียเฝ้าป้องกันเอดส์ หรือที่รู้จักกันในนามของ NAPAC ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งในภาคเหนือตอนบน พร้อมใจกันหันเหทิศทางการทำงานด้านเอดส์ จึงกล่าวได้ว่า ภาครัฐและภาคเอกชนดูเหมือนมีความกลมกลืนประสานงานกันได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุแห่งความจำเป็นในการแบ่งปันงบประมาณ และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น จุดร่วมในแนวทางทำงานที่สอดคล้องและลงตัวคือ การก่อตั้งกลุ่มผู้ติดเชื้อ เพื่อระดับประคองกันในหมู่สมาชิก โดยปรากฏการณ์การเกิดกลุ่มธรรมชาติกรณีศูนย์เพื่อนชีวิตใหม่

กลุ่มพหุวัฒนธรรม ซึ่งมีการพบปะกันทุกพหุวัฒนธรรมเดือนที่สถานีภาคที่ 3 จังหวัดเชียงใหม่ หรือ การพบปะกันของผู้ติดเชื้อที่เข้ามาใช้บริการในเอื้องผึ้งคลินิก ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ ควบคุมโรคติดต่อเขต 10 ในระยะแรก

ดังนั้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 มาจนถึงปัจจุบัน มีข้อสังเกตสองประการที่เกี่ยวข้องกันใน ประเด็นของการจัดการแก้ไขปัญหาเอดส์ในระดับมหภาคคือ *ประการแรก* นโยบายของรัฐ โดย กระทรวงสาธารณสุข ค่อนข้างสอดคล้องกับแนวทางขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ ทำให้ ประเทศไทยได้ชื่อว่า เป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาเอดส์ มีการทุ่มเทเงินงบประมาณลงมาทั้งภาครัฐ และองค์กรเอกชนนานาชาติ จากการประชุมร่วมกันของภาครัฐและ ภาควิชาการ ได้มีนโยบายสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายผู้ติดเชื้อที่เชื่อมโยงกันเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ระดับ ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค จนถึงระดับชาติ

ประการที่สอง การเติบโตของกลุ่มเครือข่ายผู้ติดเชื้อ ล่าสุดในเขตภาคเหนือตอนบนมี กลุ่มผู้ติดเชื้อถึงกว่า 200 กลุ่ม การขยายปริมาณกลุ่มอย่างรวดเร็ว เนื่องจากทรัพยากรความช่วยเหลือซึ่งอัดฉีดเข้ามาก่อให้เกิดคำถามว่า การขยายตัวเชิงปริมาณของกลุ่ม คือ ดัชนีชี้ความสำเร็จ ของการแก้ไขปัญหหรือไม่ เพราะมีกลุ่มหลายกลุ่มทยอยยุบเลิกไป งานศึกษาชิ้นนี้จึงมีคำถามใน การวิจัยว่า การรวมกลุ่มผู้ติดเชื้อ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคมต่อ ปัญหาเอดส์ในชุมชนเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใด กลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ และชุมชน อย่างไร ตลอดจนมีศักยภาพและข้อจำกัดอย่างไรบ้างในการพัฒนารูปแบบไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) โดยมีวัตถุประสงค์ในการ ศึกษาสามประการคือ *ประการที่หนึ่ง* เพื่อศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีว่า สร้างขึ้นจากองค์ประกอบทางวัฒนธรรมใด ซึ่งในแต่ละเงื่อนไขบริบท ผู้ ติดเชื้อได้เลือกหยิบและประสมประสานแนวคิดดังกล่าวมาใช้นิยามตนเอง และนิยาม สถานการณ์เฉพาะหน้าอย่างไร *ประการที่สอง* เพื่อศึกษาถึงพลวัตของกลุ่มผู้ติดเชื้อ ใน การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อช่วยให้เข้าใจ ศักยภาพ และข้อจำกัดขององค์กรกลุ่มผู้ติดเชื้อ *ประการที่สาม* เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ ที่กลุ่มผู้ติดเชื้อจะกลับคืนสู่ชุมชนได้อย่างกลมกลืน จึงต้องศึกษาปฏิกิริยาของชุมชนที่มี ต่อกลุ่ม และค้นหาปัจจัยเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมที่เกื้อกูลต่อความสัมพันธ์ที่ ยั่งยืนระหว่างผู้ติดเชื้อและชุมชน

กรอบคิดที่ใช้ในการศึกษา ได้นำมโนทัศน์ "การเมืองว่าด้วยการแสดงตัวตน" (Identity Politics) มาใช้ในการศึกษากระบวนการนิยามอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งมีที่มาจาก การพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการเคลื่อนไหวในยุคแรก ๆ ของกลุ่มผู้ใช้แรงงานและกลุ่มผู้หญิงที่ ประสบปัญหาในแง่มุมต่าง ๆ ด้วยแนวคิด "เรื่องส่วนตัวคือ เรื่องการเมือง" ซึ่งมีนัยท้าทายวิธีคิดที่ แบ่งแยกเป็นข้อตรงข้ามอย่างเด็ดขาดระหว่าง ความเป็นส่วนตัว (personal/private) และอาณา

บริเวณสาธารณะ (public) ว่า แฝงเร้นไปด้วยเรื่องของอำนาจและการเมืองภายในครอบครัว ภายใต้อำนาจสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมิติอื่น ๆ ของชีวิตที่เป็นส่วนตัว (Calhoun, 1994)

เช่นเดียวกับปัญหาของผู้ติดเชื้อเอชไอวี ชัยันต์ วรรณะภูติ และคณะ (2542) เห็นว่าน่าจะวางน้ำหนักไปที่การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหว(Movement) จากการตื่นรณรงค์ของผู้ติดเชื้อในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล ไปสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้สามารถมีที่ยืนในสังคม และสามารถอยู่กับเอดส์ได้ ปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมคือ ความพยายามดิ้นรนแสวงหาทางเลือกในการเผชิญกับโรคภัย และต่อสู้เพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี โดยผ่านประสบการณ์ของการเปิดเผยตนเอง หรือที่ชัยันต์ วรรณะภูติ และคณะ(2542) ใช้คำว่า "เผยร่าง สร้างตัวตน" และการให้คำนิยามใหม่เกี่ยวกับตัวตน(Identity) ของผู้ติดเชื้อ ตลอดจนการแสวงหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนจากผู้ที่ถูกรังเกียจ และถูกเบียดขับจนมาอยู่ชายขอบของสังคม ไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และสังคม (ชัยันต์ : 3) การรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อ และการสร้างเครือข่ายผู้ติดเชื้อในระดับต่าง ๆ คือ ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ที่มีรูปธรรมชัดเจนที่สุดของกลุ่มผู้ติดเชื้อในเขตภาคเหนือตอนบน

จากกรณีของกลุ่มศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มระดับตำบล การสถาปนาตำแหน่งแห่งที่ของกลุ่ม มีนัยถึง การกลับสู่ชุมชน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการปัญหาเอดส์ในทศวรรษ 2540 ดังนั้นจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดยุทธศาสตร์การต่อสู้ของผู้ด้อยอำนาจ ควบคู่ไปกับการเมืองเรื่อง การแสดงตัวตน เพราะ ในขบวนการเคลื่อนไหวใด ๆ ก็ตาม ไม่อาจแบ่งแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างกลุ่มในฐานะตัวแทนของผู้กระทำการทางสังคม(agency) และองค์กรชุมชน ซึ่งก็คือ โครงสร้างทางสังคม(structure) ที่มีอยู่เดิมว่า อะไรเป็นตัวกำหนดความเป็นไปในการแก้ไขปัญหเอดส์ของชุมชน ดังนั้นจึงต้องหันมาศึกษาปฏิสัมพันธ์อันลึบซับซ้อน ซึ่งทำให้กระบวนการก่อรูป "อัตลักษณ์" ของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี เป็นขอบเขตที่สั่นไหวไม่หยุดนิ่ง เป็นเวทีการต่อรอง หยิบยืม ตีความกระบวนการในการนิยามความหมาย ไม่ว่า "กลุ่มผู้ติดเชื้อ" หรือ "องค์กรชุมชนส่วนอื่น ๆ " ไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ถูกกำหนด หรือฝ่ายเลือกกระทำเพียงอย่างเดียวใดอย่างหนึ่ง เพราะปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ ที่กลุ่มผู้ติดเชื้อมีต่อหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน ซึ่งได้รับการคาดหวังว่าเป็นหนทางที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่(the new social movement) ในความหมายของการร่วมมือกันแก้ไขปัญหเอดส์ในชุมชนนั้น เต็มไปด้วยมิติของความหลากหลายและซับซ้อน ครอบคลุมอยู่บนความเป็นจริงของการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน อาทิ รูปธรรมในพื้นที่ศึกษามีข้อสังเกตว่า หน่วยงานรัฐ (state) ในระดับพื้นที่พยายามทำตนเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของภาคประชาสังคม (civil society) ทำให้ไม่อาจแยกภาครัฐและประชาสังคมออกจากกันเป็นสองขั้วเด็ดขาด (dichotomy) ได้อีกต่อไปในมิติของงานพัฒนายุคปัจจุบัน หรือการที่ผู้ติดเชื้อยินดีแสดงตัวตนและเปิดเผยบุคคลในครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ เพื่อรอรับ

ความช่วยเหลือจากภายนอก แต่อีกด้านหนึ่ง ผู้ติดเชื้อก็มีการทำงานในระดับพื้นที่กับองค์กรชุมชน ในฐานะนักพัฒนา บทบาทของการพัฒนาและการสงเคราะห์ จึงไม่อาจถูกแยกออกจากกันเป็นสองขั้วโดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาดได้เช่นกัน นั่นคือ ภาพปรากฏที่แต่ละฝ่ายในชุมชนต่างสร้างพื้นที่ใหม่ (re-position) ของการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน (ดู Pile , 1997) ภายใต้อาณัติที่ดูเหมือนจะกลมกลืนกัน ของความร่วมมือไตรภาคีโดยรัฐ/เอกชน/องค์กรชาวบ้าน

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม เพื่อศึกษาถึงกระบวนการก่อรูปของกลุ่มผู้ติดเชื้อในระดับตำบล ว่าสามารถใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้ผู้ติดเชื้อได้อย่างไรเพื่อยืนยันถึงศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ด้านหนึ่ง และเพื่อปรับความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในชุมชนทั้งผู้ติดเชื้อด้วยกัน และคนที่ไม่ติดเชื้อเอชไอวี

หน่วยการวิเคราะห์ คือ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีระดับตำบลแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาผ่านปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างของกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กิจกรรมที่กระทำร่วมกันภายในกลุ่ม และแนวทางในการปะทะประสานกับบุคคลหรือองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ระดับการวิเคราะห์ แบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับปัจเจก และระดับกลุ่ม

ระดับปัจเจก วิเคราะห์ผ่านเรื่องเล่าย้อนหลังประวัติชีวิตของแกนนำกลุ่มผู้ติดเชื้อ 3-4 คน ว่า มีกระบวนการ “เผยแพร่ สร้างตัวตน” เพื่อกำหนดพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และสังคมในชุมชนใหม่อย่างไรในความเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งมีระดับของการแสดงตัวตนที่แตกต่างกันออกไป ตามแต่ประสบการณ์ในหนหลัง และโอกาสที่เปิดให้ในการออกไปแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน เพื่อวิเคราะห์ถึงนัยที่ชุมชนมองแกนนำที่มีบทบาทสำคัญของกลุ่มว่า เป็นเช่นไร และปัจเจกบุคคลผู้นั้นเลือกที่จะสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชนโดยนัยอะไรบ้าง

ระดับกลุ่ม ถือเป็นระดับการวิเคราะห์หลักในการศึกษาครั้งนี้ วิเคราะห์ผ่านกิจกรรมที่ผู้ติดเชื้อซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มเลือกจะสัมพันธ์กับกลุ่มและคาดหวังในการเข้าร่วมกลุ่มในลักษณะต่างๆ จากมุมมองของผู้ติดเชื้อระดับแกนนำของกลุ่ม มุมมองขององค์กรเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐในระดับพื้นที่ และชาวบ้านในชุมชนซึ่งเลือกที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ติดเชื้อในระดับต่าง ๆ กัน ตามความหมายที่แอบแฝงอยู่ในจิตใจของพวกเขา

จากการเข้าร่วมการประชุมสัมมนาและกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มผู้ติดเชื้อมาเป็นเวลายาวนานถึง 5 ปีเต็มของผู้ศึกษา สลับสับเปลี่ยนกับการอ่านบทพจนานุกรมว่าด้วยเรื่องเอดส์และการต่อสู้ของคนชายขอบที่เกี่ยวข้อง อาทิ กลุ่มเกย์-เลสเบี้ยนที่ติดเชื้อเอชไอวีในประเทศซีกโลกตะวันตก กลับพบความแตกต่างอย่างยิ่งของวิธีคิด ทิศทางการดำเนินกิจกรรม และเป้าหมายในการต่อสู้ในฐานะของความเป็นคนชายขอบต่างวัฒนธรรม นั่นคือ สิทธิในความหมายที่กลุ่มผู้ปฏิบัติการด้านเอดส์ในเขตภาคเหนือตอนบนคิดค่านึงคือ สิทธิแห่งการ

เห็นอกเห็นใจกัน แบบค่อยเป็นค่อยไป โดยมีรูปธรรมของการประสานงานกับองค์กรชุมชน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลให้เป็นพี่เลี้ยงหลักในการสนับสนุนงบประมาณ มากกว่าที่จะเรียกร้องสิทธิอย่างตรงไปตรงมาเช่นการเคลื่อนไหวของผู้ติดเชื้อชาวเกย์ในสหรัฐอเมริกาที่เน้นความเสมอภาคในการเข้าถึงยาและระบบสวัสดิการในการรักษาพยาบาล โดยการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายที่ผิดพลาดของรัฐอย่างเผ็ดร้อนเข้มข้น(ดู Brown 1997: 154)

ด้วยความเคารพในทฤษฎีทศวรรษอันนำมาซึ่งการขยายพื้นที่ทางสังคมของผู้ติดเชื้อในฐานะคนชายขอบทางศีลธรรมของทุกสังคม ผู้ศึกษาไม่บังอาจที่จะทำการพิพากษาคัดสินว่า ยุทธศาสตร์แบบใดผิด ถูก หรือดีเลยไปกว่ากัน นอกจากการนำเสนอข้อมูลการเคลื่อนไหวทางสังคมของคนชายขอบกลุ่มหนึ่ง โดยในตอนต่อไปจะนำเสนอข้อมูลทั่วไปที่ได้จากการลงนามทำการวิจัยในชุมชนแห่งหนึ่งเป็นเวลาหนึ่งปีนับตั้งแต่ ปี พ.ศ.2542-2543

บริบทของพื้นที่ศึกษา และสถานการณ์เอดส์ในชุมชน

การศึกษาวิจัยภาคสนามในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ตำบลแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภอที่ห่างไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 30 กิโลเมตร แม้จะเป็นอำเภอที่อยู่ไม่ห่างไกลมากนักแต่ความเจริญในด้านวัตถุหรือสาธารณูปโภคภายในชุมชนยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยเฉพาะการประปาและโทรศัพท์ ด้านหนึ่งทำให้ความเป็นเครือญาติ และการสืบทอดประเพณีดั้งเดิมของชุมชนยังคงดำเนินไปอย่างไม่ตกหล่นมากนัก โดยเฉพาะวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางของชุมชน มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดทั้งประเพณีและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และเป็นศูนย์กลางในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ติดเชื้อ หน่วยงานด้านสาธารณสุข และองค์กรภายนอกที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ยังชีพอยู่ด้วยการรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตร โดยเฉพาะการเป็นแรงงานก่อสร้างในเมือง ต่างอำเภอ หรือบางครั้งต่างจังหวัด ในช่วงที่เศรษฐกิจยังไม่ตกต่ำมากเช่นปัจจุบัน ได้ทำให้การแพร่ระบาดของเอดส์ในชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อมาถึงทศวรรษ 2540 ผู้ชายในชุมชนที่ติดเชื้อ ได้ทยอยกันป่วย และล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ผู้หญิงติดเชื้อและลูกกำพร้า ทั้งกำพร้าแต่พ่อ และกำพร้าสมบูรณ์แบบทั้งพ่อและแม่คือ ภาพปรากฏที่ชาวบ้านรับรู้กันโดยทั่วไป

จากคำบอกเล่าของคนในชุมชน สถานการณ์เอดส์เข้ามาในชุมชนแห่งนี้เป็นครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ.2534-2537 โดยประมาณ ซึ่งนับได้จากช่วงเวลาที่เริ่มมีคนป่วยและคนตายให้เห็นกัน ในเขตตำบลนี้ แต่ก่อนหน้านั้น ก็เชื่อว่า ผู้คนทั้งชุมชนจะไม่เคยรับรู้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับโรคร้ายซึ่งได้รับการโฆษณาจากสื่อของรัฐว่า เป็นแล้วตายเลย เพียงแต่เป็นการรับรู้จากสื่อทางเดียวโดยที่ไม่มีภาพปรากฏจริงให้เห็น ชาวบ้านจึงไม่มีปฏิกิริยาตอบรับการรณรงค์อย่างชัดเจน

นายดวงคำ เบญจวรรณ อดีตกำนัน (พ.ศ.2529-2538) อายุ 65 ปี เล่าความย้อนหลังให้ฟังในฐานะของผู้นำชุมชนคนหนึ่งว่า การรับรู้ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วย/ผู้ติดเชื้อเอดส์ของชาวบ้านนั้น ได้รับรู้มาตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2530 เมื่อมีข่าวคึกโครมให้ได้ยินมาจากตำบลใกล้เคียงว่า พ่อเลี้ยงผู้ร่ำรวยด้วยชื่อเสียงและอิทธิพลในเขตอำเภอนี้คนหนึ่ง เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ เนื่องจากใช้เวลาและเงินทองที่มีอยู่ไปกับการเสเพลทางกามารมณ์กับสาวสวยมากหน้าหลายตา ทั้งโสเภณีสาวเสิร์ฟทำงานบริการแอบแฝงในร้านอาหาร และภรรยาน้อย โดยไม่สนใจภรรยาหลวงและลูก แต่กระนั้นก็ตามในวิถีคิดของชาวบ้านต่างก็ยังไม่เชื่อว่าเอดส์มีจริง เนื่องจากเป็นเพียงข่าวลือที่ได้ยินได้ฟังกันมา และไม่ได้เห็นหรือสัมผัสด้วยตาของตนเอง

เมื่อเวลาผ่านไป จนถึงในปี พ.ศ.2535 ภาครัฐโดยหน่วยงานสาธารณสุขอำเภอได้เรียกตัวกำนัน พ่อหลวงบ้าน ไปเข้ารับการอบรมสัมมนาเพื่อให้เข้าใจเรื่องเอดส์อย่างเข้มข้น ในช่วงปี พ.ศ.2535-2538 มีการประกาศเสียงตามสายให้ความรู้เรื่องเอดส์ 2-3 ครั้งต่อปี อบรมเยาวชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียน หลังจากจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว อบรมกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน กลุ่มสมาชิก ธกส. กลุ่มเกษตรกรทำนา/ ทำสวน แต่กระนั้นก็ตาม เขาได้วิเคราะห์ว่า ทั้งกระบวนการและการข้อมูลมาถ่ายทอดสู่ชุมชน ยังมีช่องว่างของความรู้ ความคิด และวิธีการปฏิบัติอย่างมาก นั่นคือ ในช่วงแรก ๆ ของการฝึกอบรม ชาวบ้านต่างไม่เชื่อว่า เอดส์มีจริง การรณรงค์ให้ความรู้ในระดับต่าง ๆ จึงยังไม่อาจกระตุ้นให้เกิดการป้องกันได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว การรณรงค์ให้หนุ่มสาวตรวจเลือดก่อนแต่งงาน ก็ไม่มีความหมาย เพราะ พ่อแม่ไม่สามารถควบคุมจัดการเรื่องทางเพศของลูกได้ เมื่อคนจำนวนมากรักใคร่ชอบพอกับคนนอกชุมชน แล้วแอบได้เสียกันโดยไม่กล้าบอกให้พ่อแม่รับรู้ พ่อแม่ก็ไม่วุ่นวายกับคู่รักของลูกมากพอที่จะช่วยตัดสินใจ ส่วนหนุ่มโสด และหนุ่มที่มีครอบครัวแล้ว ต่างก็นิยมจับกลุ่มกันออกไปเที่ยวพักผ่อนในร้านอาหารที่มีบริการทางเพศแอบแฝง และตลาดวัวควายวันเสาร์ที่มีผู้หญิงบริการและผู้หญิงแม่เรือนออกมาหารายได้พิเศษ เหล่านี้คือ ปัจจัยภายในที่มีส่วนกำหนดให้การติดเชื้อในชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว

การที่ทางราชการเข้ามามีการรณรงค์อย่างเข้มข้น แม้ว่าจะเป็นความตั้งใจที่ดี และแสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการรุก/รับสถานการณ์ แต่ความจริงอีกด้านหนึ่งก็คือ เมื่อผู้นำชุมชนที่ออกไปอบรมสัมมนาในยุคนั้น ไม่มีความตระหนักรู้พอ การออกไปนอกชุมชนเพื่อหาความรู้ จึงได้ทั้งความรู้และผลพวงกลับมา พ่อกำนันเล่าว่า ช่วงนั้น ไม่มีใครเชื่อข้อมูลที่ได้รับและไม่มีใครกลัวเอดส์ กลางวันไปสัมมนา ตอนเย็นตั้งวงดื่มสุรา และไปเที่ยวร้านอาหารต่อ

บริบททางเศรษฐกิจในยุคนั้น ผลจากการเร่งรัดพัฒนาธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในยุคของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ชาวบ้านต่างพากันขายที่ดินในราคาไร่ละ 20,000-30,000 บาท เพื่อให้ขายทุนซื้อไปสร้างตึกแถว/บ้านจัดสรร ทำให้ผู้คนในชุมชนทั้งหญิงและชายนิยมออกไปทำงานก่อสร้างทั้งในและนอกเขตจังหวัดเชียงใหม่ จนกระทั่ง อำนวย อนันต์ สมพงษ์ และเพื่อนในวัยใกล้

เคียงกันอีกสองคน กลับมาจากการทำงานก่อสร้างที่จังหวัดระยอง และติดเชื่อเฮดส์กลับมาอน พักรักษาตัวที่บ้าน ในช่วงปี พ.ศ.2536-2537 คราวนี้แหละ ชาวบ้านจึงเชื่อว่า เฮดส์มีจริง เพราะมีคนเจ็บป่วยหนัก และตายกันให้เห็นอย่างจริงจัง

คำ ภรรยาของสมพงศ์ หญิงชาวบ้านบ้านหมู 2³ ของตำบลนี้ เป็นผู้ติดเชื่อรุ่นแรก ๆ หนึ่งในจำนวนนั้น เธอได้รับความกดดันจากคนในชุมชนอย่างมาก เนื่องจากหมู่บ้านของเธอเป็นหมู่บ้านเล็ก ซึ่งผู้คนรู้จักมักคุ้นกันดีทุกครั้งเวียนและรับรู้ข่าวคราวกันตลอดเวลา จนไม่สามารถปิดบังเรื่องใดเป็นความลับได้ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ทั้งสองสายตระกูลคือ ตระกูลของเธอและตระกูลของสามีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในฐานะเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันมากมาก่อน ทั้งยังมีบริเวณบ้านที่อยู่ไม่ห่างไกลจากกัน เมื่อยามรักใคร่ก็สามัคคีกันมาก แต่เมื่อถึงคราวที่เรื่องราวการติดเชื่อของคำเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป จึงเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างคนสองตระกูลที่ต่างก็กล่าวโทษกันไปมาว่าใครเป็นผู้นำเชื่อมาติดใครกันแน่ระหว่างเธอกับสามี จนกระทั่งสามีเสียชีวิตไปอย่างทรมาน ทำให้เธออดอัดใจมากและเลือกที่จะออกไปแสวงหาความรู้ภายนอกชุมชน โดยการไปอาศัยอยู่กับอำพัน ผู้ติดเชื่อหญิงต่างตำบลที่รู้จักสนิทสนมกัน ซึ่งในช่วงเวลานั้น หมู่บ้านของอำพันกับหมู่บ้านของเธอยังคงสังกัดอยู่ในเขตอำเภอเดียวกัน⁴

ปี พ.ศ. 2536 อำพันเริ่มเปิดเผยตัวและมีความคิดในการจัดตั้งกลุ่มธรรมชาติเพื่อให้ผู้ติดเชื่อช่วยเหลือและสนับสนุนด้านจิตใจซึ่งกันและกัน อำพันเปิดตัวอย่างเป็นทางการในชุมชน โดยทดลองนัดเพื่อนผู้ติดเชื่อให้มาพบปะกันที่บ้านในงานวันเกิดของช่วงใกล้สิ้นปีเป็นครั้งแรกและงานขึ้นปีใหม่อีกครั้ง โดยการหนุนช่วยขององค์กรพี่เลี้ยงอย่างพันธกิจเฮดส์และเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิพัฒนาสังคมเพื่อความรู้และบำบัดเฮดส์ เมื่อการพบปะกันของผู้ติดเชื่อทั้งสองครั้งเป็นไปอย่างราบรื่นพอสมควร อำพันยิ่งเพิ่มความมั่นใจมากยิ่งขึ้นในการเปิดตัวด้วยความเป็นกลุ่มกับชุมชนพร้อม ๆ กับผู้ติดเชื่อในเขตพื้นที่เดียวกัน ซึ่งคำก็ชวนแสงเดือน⁵ คนในตำบลเดียวกับเธอไปร่วมกิจกรรมกลุ่มของอำพันด้วย

³ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่สนามสองหมู่บ้านจากสิบสองหมู่บ้านในตำบลแห่งนี้ และใช้คำเรียกว่า บ้านหมู 1 ซึ่งหมายถึง หมู่บ้านขนาดใหญ่ที่สุดและมีวัดพัฒนาประจำตำบลตั้งอยู่ ส่วนบ้านหมู 2 หมายถึง หมู่บ้านของประธานกลุ่ม เหตุผลที่เลือกสองหมู่บ้านนี้ เพราะมีอาณาบริเวณติดกัน และเป็นสองหมู่บ้านที่มีจำนวนคนติดเชื่อ คนป่วย และคนตายในปริมาณที่มากที่สุด ของตำบลนี้

⁴ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2539-ปัจจุบัน หมู่บ้านของอำพันและคำ ถือว่าเป็นหมู่บ้านในพื้นที่ใกล้เคียงกัน แต่อยู่กันคนละอำเภอ

⁵ ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว เมื่อต้นปี พ.ศ.2542

คำเล่าว่า เธอรู้จักกับอำพันเพราะ อำพันรู้จักกับญาติคนหนึ่งซึ่งเธอนับถือเหมือนพี่สาว เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาชีวิตในลักษณะเดียวกัน⁶ ทำให้ทั้งสองสนิทสนมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เมื่ออำพันออกไปหาประสบการณ์ที่ไหน ก็ชักชวนเธอไปด้วยเพื่อให้เรียนรู้และสืบทอดงานต่อไป ช่วงเวลานั้น อำพันประสบปัญหาการอาศัยอยู่ในบ้านพ่อแม่สามีและท้อแท้ลงมากภายหลังจากสามีเสียชีวิตด้วยโรคแทรกซ้อนจากเอดส์ในช่วงปี พ.ศ.2538 ทำให้อำพันเครียดมากเสียชีวิตตามสามีไปในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2539

เมื่ออุดมและอำพันเสียชีวิตไปแล้ว ผู้ติดเชื้อจำนวน 7-8 คนที่มารวมกลุ่มกันที่บ้านของอำพันต่างคิดกันว่า การรวมกลุ่มต่อไปควรเป็นไปในลักษณะใด เมื่อคิดไม่ตก ผู้ติดเชื้อเหล่านั้นจึงชวนกันมาปรึกษาเจ้าหน้าที่อนามัยประจำตำบล เจ้าหน้าที่แนะนำให้มาพบกลุ่มที่สภาตำบลเก่า เพราะไม่ได้ใช้ทำการแล้ว ผู้ติดเชื้อกลุ่มอำพันที่เหลืออยู่จึงได้ใช้สถานที่นั้นเป็นที่ทำการมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนคำและแสงเดือน ซึ่งเป็นคนอีกตำบลหนึ่ง เจ้าหน้าที่อนามัยแนะนำให้ ถ้าเธอทั้งสองจะมาพบกลุ่มด้วยกันนั้นทำได้ แต่ไม่ควรที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการ เพราะในขณะนั้นตำบลบ้านเกิดของอำพันมีฐานะเป็นกิ่งอำเภอ และกำลังเลื่อนฐานะเป็นอำเภออีกอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ คำและแสงเดือนปรึกษากันว่า น่าจะแยกตัวออกมาจากกลุ่มอำพัน เพื่อที่จะตั้งกลุ่มช่วยเหลือเพื่อนในตำบลเดียวกัน ซึ่งประสบปัญหาการติดเชื้อไม่น้อยไปกว่าที่อื่น ๆ⁷ เธอทั้งสองได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษากับเจ้าหน้าที่อนามัยในตำบลของตนเอง เจ้าหน้าที่ได้แนะนำให้ โรงพยาบาลประจำอำเภอขณะนั้นอยู่ในช่วงเริ่มต้นตั้งกลุ่มพบปะกันของผู้ติดเชื้อที่เข้ามารับการรักษา คำและแสงเดือนจึงควรไปหาประสบการณ์การตั้งกลุ่มที่นั่นก่อน เมื่อเธอเข้ากลุ่มโรงพยาบาลอำเภอแพทย์และพยาบาลที่นั่นก็เห็นชอบว่า มีกลุ่มใหญ่ที่โรงพยาบาลแล้ว ก็ควรมีกกลุ่มย่อยในตำบลเพื่อรองรับคนในชุมชนอีกทอดหนึ่ง ประกอบกับเธอได้พบปะผู้ติดเชื้อจากตำบลเดียวกันที่

⁶ หลังจากเปิดตัวกลุ่มในเขตพื้นที่ที่อำพันอาศัยอยู่ไปได้สักระยะหนึ่ง อุดม สามีของอำพันก็เสียชีวิตด้วยอาการสัมพันธ์กับเอดส์ อำพันเลิกขายผักกาดดอง เพราะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเยี่ยมบ้านผู้ติดเชื้อ เพื่อชักชวนให้มารวมกลุ่มที่บ้านของพ่อแม่สามีที่เธออาศัยอยู่ในขณะนั้น แม้ชาวบ้านจะมีความเคยชินมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการที่มีผู้ติดเชื้ออยู่ในชุมชนเดียวกัน แต่อำพันก็ต้องเผชิญกับปัญหาความไม่เข้าใจกับพ่อแม่สามีรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ หลังจากสามีเสียชีวิต

⁷ กลุ่มผู้ติดเชื้อที่ตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในช่วงปี พ.ศ.2539 เป็นต้นไป ไม่สามารถหลีกเลี่ยงรูปแบบของความเป็นองค์กรได้ เพราะรัฐ (เจ้าหน้าที่อนามัยในชุมชน) และองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าร่วมสนับสนุนความเป็นกลุ่ม

โรงพยาบาลจึงได้ชักชวนกันมารวมกลุ่ม กล่าวได้ว่า ช่วงเวลานี้เป็นช่วงเริ่มแรกของการเปิดเผยตัวในรูปของความเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการในชุมชน⁸

เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชนบางคน เสริมข้อมูลส่วนนี้ว่า กลุ่มตำบลที่คำริเริ่มจัดตั้งขึ้น เริ่มพบปะกันที่บ้านของเธอเป็นสถานที่แรกในลักษณะเลียนแบบกลุ่มธรรมชาติของอำพันที่เคยรู้สึกประทับใจ แต่แล้วกลับต้องพบปัญหาอย่างมาก เมื่อพี่สะใภ้คนที่มาอาศัยที่บ้านติดกันแสดงอาการไม่พอใจอย่างชัดเจนโดยการบ่นถึงการที่ผู้ติดเชื่อมาใช้ห้องน้ำร่วมกันกับครอบครัวของเธอที่ไม่มีใครเป็นผู้ติดเชื่อ หลังจากนั้นไม่นาน คำได้ย้ายการพบปะกันมาที่ใต้ถุนสถานีอนามัย แต่แล้วก็พบกับเหตุการณ์ซ้ำรอยเดิมเมื่อชาวบ้านผู้มาใช้บริการสถานีอนามัยจับจ้องการมารวมตัวกันของผู้ติดเชื่อด้วยความหวาดระแวง

ในเวลานั้นเอง เจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 พระหนุ่มวัย 30 ปีเศษ ซึ่งได้รับการศึกษาทางสงฆ์ถึงระดับปริญญาตรีมาจากตัวเมืองเชียงใหม่ มีความสนใจปัญหาของผู้ติดเชื่อในชุมชน เนื่องจากความรู้สึกสะเทือนใจที่ไม่มีใครยอมแตะต้องหรือห่อศพผู้ติดเชื่อ และท่านได้ไตร่ตรองแล้วว่า ปัญหาเอดส์นั้นเกี่ยวข้องกับสงฆ์ เพราะเป็นปัญหาของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องทางโลกก็ตาม⁹ จึงได้ชักชวนให้ผู้ติดเชื่อย้ายจากสถานีอนามัยมาอยู่ที่ศาลาวัดในช่วงต้นปี พ.ศ.2539 โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่า ผู้ติดเชื่อที่เข้ามาทำงานอาชีพที่วัดจะได้ค่าแรงวันละ 50 บาท¹⁰ แต่ผู้ติดเชื่อจะหยุดงานได้ในช่วงเก็บลำไย หรือในช่วงฤดูกาลเกษตรอื่นๆ ที่ผู้ติดเชื่อไม่ปรากฏอาการจะไปรับจ้างได้ การเลือกที่จะมาหรือไม่มาทำงานจะไม่มีการบังคับกัน¹¹ แม้ว่า ระยะแรกกลุ่มต้องเผชิญกับเสียงทัดทานจากศรัทธาชาวบ้านหมู่ 1 ด้วยความไม่เข้าใจ เนื่องจากศาลาวัดอันเป็นสถานที่พบปะกันของผู้ติดเชื่อเพิ่งปรับปรุงซ่อมแซมในช่วงปี พ.ศ.2538 โดยใช้เงินจากงานปอยหลวงครั้งนั้น ชาวบ้านศรัทธาบางคนถึงกับกล่าวว่า น่าเสียดาย สร้างศาลาวัดใช้เงินมาก แต่กลับให้คนเป็นเอดส์อาศัยอยู่ แกนนำกลุ่มจึงได้หาทางออกด้วยการดิงบารมีพ่อหลวงบ้านหมู่ 1 มาช่วยอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจว่า การที่กลุ่มผู้ติดเชื่อได้เข้ามาอยู่ในวัด เป็นการอยู่ภายในขอบเขตของตนเอง ไม่ได้ไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งไม่ดีภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเพศสัมพันธ์ สุรา หรือยาเสพติด เพื่อให้ชาวบ้านคิดเปรียบเทียบกับคนที่ไม่ติดเชื่อ แต่มีความประพฤติไม่ดี หรือการสร้างการยอมรับให้เกิดกับชุมชนอีกทางหนึ่งคือ ทางกลุ่มได้มีการประสานงานให้พ่อหลวงบ้านเข้ามารับรู้โดยการแต่งตั้ง

⁸ สัมภาษณ์คำ เมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2542

⁹ สัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 มีนาคม 2542

¹⁰ เงินส่วนนี้ได้รับงบประมาณรายปีจากเครือข่ายผู้ติดเชื่อภาคเหนือตอนบน

¹¹ ข้อมูลการตกลงในช่วงแรกนี้ ไม่ได้รับการเปิดเผยจากแกนนำกลุ่ม หรือเจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 แต่อย่างใด ผู้ศึกษาได้ข้อมูลส่วนนี้มาจากอดีตคนทำงานองค์กรพัฒนาเอกชนที่เคยเข้าไปพูดคุยเป็นพี่เลี้ยงกลุ่มในระยะแรก ๆ

อย่างเป็นทางการให้เป็นทีปรีภักษากลุ่ม เข้ามารับรู้กิจกรรมของกลุ่ม และเป็นผู้บรรยายหลักหนึ่งในสามเวลา มีแขกมาดูลานในพื้นที่ศึกษา¹²

กิจกรรมช่วงแรกของกลุ่มคือ การทำงานฝีมือ ที่สัมพันธ์กับงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น การดัดปีใหม่ ทำกระทง ทำพวงหรีดในงานศพ กรอบรูปกระดาษสา ช่วงนั้น ผู้ชายติดเชื้ในชุมชนที่เปิดเผยตัวได้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม เพราะ ยังมีผู้ชายสุขภาพดีอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควร ในเวลาต่อมาทางศูนย์สอโหลได้ให้งบประมาณจ้างครูจากสำนักงานการศึกษาอกโรงเรียน (กศน.) เข้ามาสอนการดัดเย็บเสื้อผ้าให้คำ และแม่บ้านอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง เมื่อคำเรียนจบมีความรู้พื้นฐานด้านการดัดเย็บมาพอสมควรแล้ว เธอจึงได้ขอทุนสนับสนุนอาชีพกลุ่มผู้ติดเชื้มาจากศูนย์ควบคุมโรคติดต่อเขต 10 มาในรูปของจักรเย็บผ้า และยืมจักรบางส่วนมาจากชาวบ้านที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว มาทำงานเย็บรองเท้าผ้า กระเป๋าพวงกุญแจ กระเป๋าใส่ดินสอ ของรีโมททีวี ผ้าเช็ดเท้า กระเป๋าผ้า นับจากนั้นมา งานอาชีพในกลุ่มจึงได้เปลี่ยนจากงานเทศกาลมาเป็นงานเย็บผ้าซึ่งมีให้ทำกันมาโดยต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้

แม้ว่า สมาชิกช่วงแรกของกลุ่มจะมีทั้งเพศหญิงและชายคละเคล้ากัน ในปริมาณที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อก้าวเข้าสู่ ปี พ.ศ.2541 ผู้ชายได้ทยอยเจ็บป่วย ล้มตาย ลงไปมาก จนมาถึงปี พ.ศ.2542 มีสมาชิกกลุ่มประมาณ 70 คน ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย และเด็กที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ แต่เมื่อภาพของกลุ่มประกอบด้วยผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ เพราะเงื่อนไขการทำงานอาชีพ ซึ่งเป็นงานผ้าที่ต้องใช้ฝีมือในการดัดเย็บ และคนในชุมชนถือกันว่า เป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายจึงเข้าร่วมกลุ่มเพียงการพบกลุ่มเดือนละครั้ง ถ้ามีธุระมาไม่ได้ เนื่องจากต้องไปทำงานรับจ้าง เจ็บป่วยหรือด้วยเหตุผลใดก็ตาม จะส่งญาติมาแทน ซึ่งก็เป็นผู้หญิงในฐานะแม่ พี่สาว หรือน้องสาว¹³

ทางกลุ่มได้กำหนดกิจกรรมในวันพบกลุ่ม ให้แตกต่างจากวันทำงานปกติคือ กรรมการหรือคนที่มาทำงานประจำจะหยุดพักงานเย็บผ้าในวันนั้น และแจกจ่ายงานพันก้านดอกไม้จันทน์ให้สมาชิกช่วยกันทำ โดยดอกไม้จันทน์เหล่านี้ได้ผ่านการเข้าขอมาริเย็บร้อยแล้ว เพียงแต่รอการประกอบชิ้นสุดท้ายแล้วบรรจุลงถุงพลาสติกถุงละ 50 ดอก ดอกไม้จันทน์รูปดอกกุหลาบถือเป็น

¹² ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา มีผู้มาดูลานที่กลุ่มมากเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะในช่วงหลังมีแขกดูลานชาวต่างประเทศมาากันมาก ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสร้างภาพลักษณ์ของรัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชนว่า ภาคเหนือตอนบนของไทย โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ประสบความสำเร็จในการประสานความร่วมมือกันแก้ปัญหาเอดส์ ผู้บรรยายหลักสามคนในการต้อนรับแขกดูลานพื้นที่ คือ เจ้าอาวาส พ่อหลวงหนู 1 และคำในฐานะประธานกลุ่ม

¹³ คนเหล่านี้ไม่ได้ติดเชื้เอชไอวี แต่มาากันเป็นจำนวนมากพอสมควรในการพบกลุ่มแต่ละครั้ง อาจมาแทนทั้งพี่ชาย น้องชาย ลูก หรือในกรณีที่มีคู่สามีภรรยาติดเชื้ ซึ่งเป็นญาติของเธอเสียชีวิตไปแล้ว ทั้งเด็กไว้ เธอจะมาแทนหลานเพื่อขอรับความช่วยเหลือในรูปของค่าเล่าเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิเกื้อกูล

สัญลักษณ์ของกลุ่ม เมื่อใดก็ตามที่มีงานศพในตำบลนี้หรือตำบลใกล้เคียงซึ่งทางกลุ่มมีความสนิทสนมคุ้นเคย กลุ่มจะนำดอกไม้จันทน์ไปหอม(บริจาค) ถือเป็นการช่วยงาน มากกว่าที่จะหวังผลในการขายและการที่กลุ่มนำดอกไม้จันทน์ไปช่วยงานนั้นเป็นการสร้างการยอมรับอีกทางหนึ่งให้เกิดขึ้นในชุมชนภายในเวลาอันรวดเร็ว นอกจากนั้นการไปร่วมงานศพของสมาชิกกลุ่ม มีการบริจาคโรงศพ มอบสังฆทาน ผ้าบังสุกุล ใช้แรงงานคนในกลุ่มไปช่วยจัดดอกไม้ และนำเงินกลุ่มไปหอมในระหว่างที่สมาชิกนั่งทำดอกไม้จันทน์ ถ้าประธานกลุ่มมีเรื่องแจ้งให้ทราบก็จะมีการบอกกล่าวกันในช่วงนี้ และในกรณีที่เจ้าหน้าที่อนามัยเข้ามาร่วมกิจกรรมด้วย จะมีการตรวจร่างกาย /วัดความดันให้สมาชิก เมื่อสมาชิกรับเงินหรือนมผงจากมูลนิธิเกื้อคุณ ของเยี่ยมในรูปข้าวสารและไข่จากกลุ่ม รับประทานอาหารเที่ยงร่วมกันแล้วก็แยกย้ายกลับบ้าน

สมาชิกกลุ่มประกอบด้วยผู้ติดเชื้อทั้งเพศหญิง ชาย และเด็กที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ทั้งในกรณีเด็กติดเชื้อ และเด็กปกติที่ไม่ติดเชื้อตามพ่อแม่ประมาณ 70 คนทั้งตำบลจากจำนวน 12 หมู่บ้าน การสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มจะได้รับสวัสดิการในเรื่องของเงินเบี้ยยังชีพรายเดือน 500 บาท ต่อคนจากประชาสงเคราะห์จังหวัด ที่อนุมัติจ่ายผ่านทางโรงพยาบาลประจำอำเภอ ดังนั้นการเป็นสมาชิกกลุ่มในกรณีของผู้ติดเชื้อเอชไอวีทั้งผู้หญิง ผู้ชาย และเด็กติดเชื้อ หมายถึงการเป็นสมาชิกของกลุ่มอำเภอที่โรงพยาบาล และการเป็นสมาชิกกลุ่มตำบลที่วัด ในขณะที่การเป็นสมาชิกของผู้รับผลกระทบแต่ไม่ติดเชื้อเอชไอวีทั้งกรณีเด็ก และแม่หม้ายที่ไม่ตรวจพบผลเลือดที่เป็นบวก หมายถึง การเป็นสมาชิกกลุ่มตำบลในชุมชนเท่านั้น ซึ่งในกรณีของเด็กที่ได้รับผลกระทบจะได้สิทธิสวัสดิการในเรื่องของค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายที่ใช้ในโรงเรียนจากมูลนิธิเกื้อคุณ หรือมูลนิธิหมอมสม พรึงพวงแก้ว ที่ใดที่หนึ่ง โดยทางกลุ่มจะเป็นผู้จัดลำดับของผู้สมควรได้รับสวัสดิการเหล่านั้นร่วมกับเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนแห่งนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนกันของผู้รับประโยชน์

ในตอนต่อไป ผู้ศึกษาจะนำเสนอข้อมูลในการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวีในกลุ่มตำบลที่มีความแตกต่างหลากหลายของวัย เพศสภาพ ตลอดจนผลเลือด ซึ่งมีผลอย่างยิ่งในการจัดลำดับขั้นความสัมพันธ์ การเข้าร่วม และการเข้าถึงโอกาสของทรัพยากรในลักษณะต่าง ๆ

โครงสร้าง ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อในบริบทต่าง ๆ

โดยความแตกต่างของวัย เพศสภาพ ตลอดจนผลเลือดที่ค่อนข้างหลากหลายในมวลหมู่สมาชิกกลุ่มตำบลแห่งนี้ โดยทางการถือว่า เป็นกลุ่มระดับตำบลที่ใหญ่ มีสมาชิกจำนวนมาก และประสบความสำเร็จในการชักชวนสมาชิกเข้ามาร่วมกิจกรรมในลักษณะต่าง ๆ ที่ทางกลุ่มและวัดร่วมกันจัดขึ้นมาได้ แต่ความจริงแล้ว มีการจัดลำดับขั้นความสัมพันธ์ การเข้าร่วม และการเข้าถึงโอกาสในการช่วงชิงทรัพยากรในลักษณะต่าง ๆ หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นการจัดลำดับขั้นในความเป็นองค์กรชาวบ้านได้ดังต่อไปนี้

โครงสร้างของกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกระดับแกนนำ และสมาชิกทั่ว ๆ ไป โดยสมาชิกแกนนำหมายถึง ผู้ที่มีตำแหน่งเป็นกรรมการบริหารกลุ่ม ทั้งประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการอีก 3 ตำแหน่ง รายชื่อของกรรมการกลุ่มจะติดประกาศไว้บริเวณด้านในของศาลาวัดหมู่ 1 ที่ทำการกลุ่ม พร้อมกับรายชื่อขององค์กรภายนอกที่เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุน รายชื่อที่ปรึกษากลุ่ม ซึ่งก็คือ มูลนิธิพัฒนาความรู้เพื่อบำบัดเอดส์ มูลนิธิเกื้อคุณ ศูนย์ฮอทไลน์ รายชื่อพระภิกษุทุกรูปในวัด ชื่อพ่อหลวงบ้านหมู่ 1 หัวหน้าสถานีอนามัยประจำตำบล ตัวแทนครู โรงเรียนชุมชน และปลัด อบต. แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ผู้มีส่วนในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก็คือ เจ้าอาวาสและแกนนำกลุ่มเพียง 2-3 คนเท่านั้น การมีรายชื่อแกนนำ พี่เลี้ยง และที่ปรึกษา นั้นก็เพียงเพื่อให้แลดูเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการเท่านั้น ทั้งที่ความเป็นจริง การปฏิสัมพันธ์และการดำเนินงานของกลุ่มมีลักษณะเป็นองค์กรชาวบ้านแท้ ๆ เต็มรูปแบบ ประจักษ์พยานที่ยืนยันได้เป็นอย่างดีคือ เมื่อผู้ศึกษาได้สอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้เข้ามาเป็นแกนนำต่างสะท้อนออกมาในลักษณะที่ว่า ภาพลักษณ์ของกลุ่ม คือ ภาพลักษณ์ของเจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 และประธานกลุ่ม เสมือนกับเขาใจได้ว่า ถ้ามีคนทั้งสองทำงานอยู่ด้วยกันแล้ว ทิศทางของกลุ่มก็จะดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ในระดับปฏิสัมพันธ์แนวราบระหว่างสมาชิก ด้วยความเป็นองค์กรชาวบ้านที่ใคร ๆ ต่างกล่าวถึงเป็นเสียงเดียวกันว่า ตำแหน่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นเพียงชื่อที่ส่งให้เครือข่ายส่วนกลางเท่านั้น ในแง่มุมของการทำงานจริง กรรมการจะไม่ยึดติดกับตำแหน่งนั้นมากไปกว่าการแบ่งงานกันว่า ใครทำหน้าที่เก็บรักษาและดูแลเงินกลุ่ม ใครทำรายชื่อสมาชิก หรือการส่งใบยืนยันการรับสวัสดิการต่าง ๆ ไปยังหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมการต่อกรรมการ กรรมการต่อสมาชิกทั่วไปที่ไม่มีหน้าที่ในการทำงานประจำของกลุ่ม ต่างเป็นไปในลักษณะของความสนิทสนมกันด้วยกลไกความสัมพันธ์เดิม คือ เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือไม่ อยู่ในลำดับเครือญาติเดียวกันหรือไม่ หรืออาจกล่าวได้ว่า จะสนิทกันมากแค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เดิมก่อนการติดต่อเป็นพื้นฐานสำคัญ การมีตำแหน่งหรือความรับผิดชอบที่มากขึ้นในงานกลุ่มนั้น จะสะท้อนภาพของความเชื่อถือ ไว้วางใจ และการพึ่งพิงได้ เพิ่มขึ้นมาในสายตาของผู้อื่น ซึ่งกรรมการเองก็ตระหนักดีว่า การเข้ามารับผิดชอบงานมากขึ้นนั้นคือ การสร้างตัวตนเพื่อให้คนอื่นมองเห็นคุณค่าความสำคัญในความเป็นคนมีความรับผิดชอบ สู้งานอย่างสมำเสมอของตนเองด้วย

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์ในมวลหมู่สมาชิกนอกจากความเป็นญาติ เพื่อนบ้านใกล้ชิด ความเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน วัยและสถานภาพใกล้เคียงกันแล้ว เพศสภาพ(Gender) ที่เหมือนหรือแตกต่างกันก็มีส่วนในการกำหนดไม่น้อยไปกว่า จากภาพปรากฏที่ว่า ผู้ติดต่อหญิงหมายถึงคือ คนส่วนใหญ่ของกลุ่มที่เข้ามาทำงานและมีส่วนร่วมใน

กิจกรรมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอมากกว่าผู้ติดเชื้อชายทั้งที่เป็นโสดและแต่งงานแล้ว ที่เป็นเช่นนี้ผู้ศึกษาได้รับคำอธิบายจากสมาชิกกลุ่มว่า ผู้ติดเชื้อชายได้ทยอยเสียชีวิตไปเรื่อย ๆ จนมาถึงปี พ.ศ.2542-2543 จึงเหลือสมาชิกเพศชายน้อยเต็มที นั่นเพราะ เพศชายเลือกที่จะทำงานรับจ้างทั่วไป กรณีที่สุขภาพดีก็ไม่มารวมกลุ่มทำอาชีพกับผู้หญิง เพราะ งานผ้าถูกจัดให้เป็นงานของผู้หญิง ไม่เหมาะสมที่ผู้ชายจะเข้ามาฝึกฝน และผู้ติดเชื้อชายบางรายจำต้องนอนอยู่บ้านในรายที่มีอาการ และมีความอ่อนเพลียแบบผู้ป่วยเต็มขั้น ตลอดจนผู้หญิงหม้ายส่วนใหญ่มีลูกติด ทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ทั้งกิจกรรมงานอาชีพตัดเย็บผ้า กิจกรรมที่เกี่ยวกับเอดส์ งานพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเอดส์แต่ทางวัดจัดขึ้น ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการได้รับการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรจากกลุ่มทั้งสิ้น

การที่หญิงหม้ายลูกติดถูกจัดเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่ที่สุด และมักเป็นกลุ่มแรกที่จะได้รับการจัดสรรสวัสดิการ และเงินช่วยเหลือที่มาในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนหมุนเวียนอาชีพ สำหรับครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ ทุนการศึกษาลูกผู้ติดเชื่อนั้น สอดคล้องกับแนวคิดกระแสหลักของงานพัฒนาด้านเอดส์ซึ่งคนทำงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างเห็นว่า ผู้หญิงและเด็กกำพร้าเป็นเหยื่อโดยตรงจากสถานการณ์เอดส์ เนื่องจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในยุคนั้นธุรกิจฟองสบู่ที่ทำให้หลายคนต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตรในเมืองใหญ่ และนำโรคภัยกลับมาฝากภรรยาและลูก เมื่อชายผู้เป็นสามีป่วยหนักหรือเสียชีวิต ภรรยาและลูกคือ ผู้รับผลกระทบ ดังนั้นทิศทางการสงเคราะห์ครอบครัวโดยเฉพาะครอบครัวที่มีเด็กได้รับผลกระทบจากเอดส์ จึงได้กลายมาเป็นกระแสหลักของการทำงานพัฒนาภายในชุมชนมาจนถึงปัจจุบันนี้

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้น ไม่เพียงเป็นการจำแนกแยกแยะความแตกต่างของผู้ติดเชื้อเอชไอวีว่า ควรได้รับความช่วยเหลือและสงเคราะห์ครอบครัวมากน้อยเพียงใดจากมุมมองของการพัฒนาโดยองค์กรรัฐ ภาคเอกชน หรือคนในชุมชนแกนนำและที่ปรึกษากลุ่มเท่านั้น แต่ยังเป็นเหตุผลที่ไม่แตกต่างจากมุมมองของชาวบ้านที่ใช้ในการจำแนกแยกแยะและเลือกปฏิบัติกับผู้ติดเชื้อแต่ในวัยและเพศสภาพแตกต่างกันด้วย นั่นคือ ชาวบ้านในชุมชนจำแนกแยกแยะผู้ติดเชื้อจากเงื่อนไขเพศสภาพ เพราะเหตุที่เพศสภาพแตกต่างกันย่อมนำมาซึ่งระบบคุณค่าทางสังคมที่ติดมากับเพศสภาพนั้น ๆ นั่นคือ ผู้ชายนำเสนอสงสารน้อยกว่าผู้หญิงและเด็กติดเชื้อ เพราะเป็นผู้ไปนำเชื้อเข้าสู่ตัวเอง แต่อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขสำคัญควบคู่กันไปคือ การปฏิบัติตนในฐานะปัจเจกบุคคลของผู้ติดเชื้อแต่ละคนอีกด้วยว่า เขาหรือเธอวางตัวในชุมชนอย่างไร นอกจากนี้ ยังมีความสลับซับซ้อนบางประการที่เกิดขึ้นจากความคิดความเชื่อของชาวบ้าน ทำให้สถานะของหญิงผู้เป็นภรรยาของผู้ติดเชื้อเอชไอวี แต่ไม่ตรวจพบผลเลือดบวก กลายเป็นผู้ติดเชื้อเอชไอวีในการจำแนกแยกแยะของชาวบ้านด้วย เพราะชาวบ้านเชื่อว่า เอดส์เกิดจากเพศสัมพันธ์ ดังนั้นถ้าภรรยาผู้ได้รับผลกระทบตรวจไม่พบเชื้อ ก็ไม่มีใครแน่ใจในผลการตรวจเลือดครั้งนั้น นอกจากกระตุ้นให้ผู้หญิงคนนั้นไปตรวจเลือดซ้ำอีก

ครั้งเพื่อความแน่ใจ แต่ถึงจะมีเชื่อหรือไม่ พวกเธอก็จัดอยู่ในสมาชิกกลุ่มผู้ติดเชื้อระดับต่ำบลอย่างแน่นอน เพราะมีเชื่อหรือไม่ก็ถูกจัดเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากเอดส์ และชาวบ้านทั่วไปก็เชื่อว่า พวกเธอมีสิทธิในการเป็นสมาชิกและรับความช่วยเหลือจากกลุ่มตำบลเช่นหญิงหม้ายคนอื่น ๆ เช่นเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า การนิยามเอดส์ของชาวบ้านเป็นการนิยามเชิงความสัมพันธ์ทางสังคม คือ เมื่อเป็นภรรยาของผู้ติดเชื้อก็ย่อมมีความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้ติดเชื้อและย่อมมีเชื้อเอดส์ในร่างกายอย่างแน่นอน เพียงแต่จะตรวจพบหรือไม่ และสมควรนำเสนอตนเองในฐานะสมาชิกกลุ่มเพื่อความชัดเจนในการจำแนกแยกแยะกลุ่มทางสังคมของชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน ซึ่งประเด็นความชัดเจนที่ว่ามานี้มีความสำคัญสำหรับคนในชุมชนยิ่งกว่านิยามทางการแพทย์

นี่ อายุ 30 ปี โดยสถานภาพทางการแพทย์ เธอตรวจเลือดเพื่อค้นหาเชื้อเอชไอวีมาแล้วถึงสามครั้ง แต่กลับไม่พบเชื้อเลย โดยสถานภาพที่ชุมชนมองเห็น และกลุ่มทางสังคมที่เข้าไปสังกัดเธอคือ ผู้ติดเชื้อเอชไอวี เพราะถึงวันนี้ ถ้าเธอบอกกับใคร ๆ ว่า ไม่ติดเชื้อ ก็ไม่มีใครเชื่อว่า ผู้หญิงที่สามิตายเพราะ เอดส์จะไม่ใช่ผู้ติดเชื้อเอชไอวี

ทุกวันนี้ เธอกลายเป็นผู้หญิงอายุน้อยในกลุ่มที่มีความขยันขันแข็งและกระตือรือร้นมากที่สุดคนหนึ่ง ในบรรดาสมาชิกกลุ่มตำบล ทั้งความสม่ำเสมอในการทำงานและบุคลิกที่อ่อนน้อมง่ายเข้าผู้ใหญ่ได้ดีตามวิสัยของลูกคนเล็กโดยทั่วไป ทำให้เจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 เมตตาและให้ความไว้วางใจ เพราะทั้งประธานกลุ่มและเจ้าอาวาสเล็งการณ์ไกลไว้แล้วว่า การที่เธอไม่มีเชื้อเอชไอวีในร่างกายทำให้สามารถสืบสานงานกลุ่มได้ยาวนาน ไม่ด่วนเสียชีวิตไปโดยไม่มีใครคาดฝันเช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่นที่มีผลเลือดเป็นบวกยืนยันชัดเจน

กล่าวได้ว่า เธอได้แย่งชิงการนิยามความหมายจากชาวบ้านในชุมชน ด้วยการรับแปะป้ายตนเองเป็นผู้ติดเชื้อ เพื่อลดความกังขาคลุมเครืออันเป็นศัตรูตัวร้ายของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของชาวชนบทไทย การปฏิเสธผลการตรวจเลือดที่เป็นลบจากโรงพยาบาลอำเภอ และยืนยันกับทุกคนที่รู้จักเธอว่า เป็นผู้ติดเชื้อ ก็เพื่อทำความเข้าใจให้ปรากฏและวางตำแหน่งที่ของตนเองในความสัมพันธ์ทางสังคม เพราะการอยู่รอดอย่างกลมกลืนในชุมชนเดิมนั้น มีความสำคัญมากกว่าผลการตรวจวินิจฉัยที่ไม่มีใครรับประกันความจริงแท้แน่นอนได้

กล่าวได้ว่า ความแปลกแยก และการจัดระยะความสัมพันธ์ใหม่ที่ชาวบ้านมีต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวีในชุมชนใกล้เคียงเมืองแห่งนี้มีปัจจัยในการประเมินที่สลับซับซ้อนอย่างยิ่ง เพราะการจัดประเภทของผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผลกระทบจากเอดส์ที่มีลักษณะปะปนกันทั้งในเรื่องเพศสภาพ ผลเลือด และอาการที่แสดงออกมามีความคลุมเครืออยู่มาก นอกจากผลเลือดที่ไม่ใช่ปัจจัยเดียวในการบ่งบอกสถานภาพของใครบางคนในกลุ่มว่า เป็นผู้ติดเชื้อเอชไอวีหรือไม่ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วหรือเพศสภาพซึ่งมีส่วนในการประเมินของชาวบ้านว่า เขาเหล่านั้นมีความประพฤติอันน่าเชื่อถือมาสู่ตนเองหรือไม่ ยังมีปัจจัยที่สำคัญไม่น้อยไปกว่านั้นก็คือ ภาวะสุขภาพที่คนคนนั้นแสดงออก

มาให้ชาวบ้านเห็นเป็นภาพลักษณ์ภายนอก หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ คือ อาการทางกายของผู้ติดเชื้อคนนั้นนั่นเอง การแสดงอาการรังเกียจซึ่งหน้า การจับจ้องอย่างตรงไปตรงมาจะเกิดขึ้นในกรณีที่คนนั้นมีภาพลักษณ์ของความเป็นผู้ป่วยอย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น ผอมมาก ผิวคล้ำดำไหม้ หรือมีอาการทางผิวหนังบ่งบอกชัดเจนถึงสถานะของคนเป็นโรคเอดส์ กรณีหลังนี้ส่งผลอย่างมากในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งในรูปแบบของผู้ติดเชื้อมีอาการกับผู้ติดเชื้อที่ไม่มีอาการ หรือระหว่างผู้ติดเชื้อกับชาวบ้านทั่วไป เพราะ ถ้ามีอาการเจ็บป่วยหนัก สุขภาพจิตก็แย่ และความหวาดระแวงสงสัยต่อความจริงใจของคนรอบข้างก็เพิ่มขึ้นโดยลำดับ ทำให้การปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นอยู่ในสภาพที่ไม่ปกติ หรือถ้ามีตุ่มตามมือหรือผิวหนังอย่างชัดเจน คนที่มองเห็นอาจรู้สึกกลัวหรือขยะแขยงด้วยเช่นเดียวกัน

มาถึงปัจจุบันที่ผู้ศึกษาเข้าไปเก็บข้อมูล การมองปัญหาเอดส์ของชาวบ้านได้เปลี่ยนมิติจากเรื่องของเอดส์เป็นโรคภัยที่รักษาไม่หาย เอดส์เป็นปัญหาของปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งอย่างเช่นที่เคยเป็นมาในช่วงปลายทศวรรษ 2530 มาสู่เอดส์เป็นปัญหาของชุมชนด้วยเงื่อนไขสองประการที่ดำรงอยู่ควบคู่กันคือ ประการแรก เมื่อมีจำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มมากขึ้นในชุมชน คนเหล่านี้ได้ทยอยเจ็บป่วยล้มตายให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ชาวบ้านจึงไม่อาจปฏิเสธความจริงที่ว่า ในแต่ละสายตระกูลที่ตนเองสังกัดอยู่มีญาติพี่น้องผู้ชายที่ผ่านการเที่ยวแสวงหาประสบการณ์ทางเพศในวัยหนุ่ม หรือเมื่อพวกเขาต้องออกไปขายแรงงานนอกภาคเกษตรเป็นเวลานาน ๆ ไกลจากบ้านเดิม และผู้หญิงที่แต่งงานในวัยอันสมควร แล้วติดเชื้อจากสามี การแสดงความรังเกียจก็ดูกันอย่างออกหน้าออกตาจึงทำได้ไม่ถนัด นอกจากคนที่มีอาการชัดเจนอาจทำให้คนอื่นเผลอจ้องมองโดยไม่ระมัดระวัง ประการที่สอง ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือ การที่มีกลุ่มตำบลสถาปนาตนเองอย่างเป็นทางการในวัดหนุ่ม 1 วัดเพื่อการพัฒนา ซึ่งถือว่า เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน และเจ้าอาวาสในฐานะผู้นำบารมีได้เข้ามารับผิดชอบเป็นที่ปรึกษาใกล้ชิดจัดการปัญหาของกลุ่ม ได้มีส่วนทำให้ชาวบ้านเข้าใจและเห็นอกเห็นใจผู้ติดเชื้อในฐานะผู้ป่วย และเกิดความสงสารคนเฒ่าคนแก่และเด็กกำพร้าผู้ได้รับผลกระทบจากเอดส์ เหล่านี้ค่อย ๆ ก่อเกิดเป็นแนวคิดมนุษยธรรมตามแนวทางของอุดมการณ์พุทธศาสนาในระดับชุมชน นอกจากนี้อีกด้านหนึ่ง ยังได้กลายเป็นคำตอบที่ชัดเจนสำหรับชาวบ้านว่า เอดส์เป็นปัญหาของชุมชน เพราะเป็นปัญหาที่มีกลุ่มเพื่อการพัฒนากลุ่มหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าของปัญหา ผู้ได้รับผลกระทบ และผู้นำบารมีของชุมชน ในฐานะที่ปรึกษาใกล้ชิดทำงานช่วยเหลือกันเองอย่างเข้มข้น จนสามารถบรรเทาวิกฤตให้เป็นโอกาส ซึ่งโอกาสในที่นี้หมายถึง การที่ชุมชนมีภาพลักษณ์ของพื้นที่ตัวอย่างเพื่อการพัฒนาด้านเอดส์ ที่มีคนต่างถิ่นทั้งคนไทยและคนต่างประเทศเข้ามาดูงานอย่างต่อเนื่อง และได้รับความประทับใจกลับไป ด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของการรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชนมาแก้ไขวิกฤตการณ์ปัญหาหนักหน่วงให้คลี่คลายไปในทางที่ดี

อย่างไรก็ตาม ในการยอมรับว่า เอดส์เป็นปัญหาของชุมชน มิได้หมายถึงว่า ระยะห่างระหว่างคนอื่น ๆ กับผู้ติดเชื้อจะหมดไปอย่างสิ้นเชิง ตรงกันข้าม การจัดระยะความสัมพันธ์ทางกายภาพและทางสังคม เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนซับซ้อนอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในบางมิติ เช่น มิติเรื่องอาหารการกินซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนซับซ้อนที่สุดในชีวิตมนุษย์ ทุกคนทุกฝ่ายยังคงต้องระมัดระวัง ดังนั้น เมื่อไปช่วยงานพิธีกรรมในฐานะกลุ่มแม่บ้าน โดยเฉพาะการไปช่วยงานในหมู่บ้านที่ไม่สนิทสนมมากนัก การหลีกเลี่ยงการเข้าครัวปรุงอาหารน่าจะเป็นวิธีการที่ปลอดภัยที่สุด นอกจากการไปช่วยงานในหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่คนในหมู่บ้านสนิทสนมกัน และคุ้นชินกับผู้ติดเชื้อจนไม่มีใครถือสาจับจ้อง ถ้าไปช่วยงานแล้วเข้าครัวไม่ได้ ผู้ติดเชื้อก็ต้องหาพื้นที่ให้ตนเองในการช่วยงานที่ชาวบ้านทั่วไปยอมรับได้ เช่น การจัดดอกไม้ หรือเก็บล้างถ้วยชาม หรือแม้แต่การยกสำรับอาหารที่ตนเองไม่ได้เป็นคนปรุง ก็ต้องคาดเดาเอาจากประสบการณ์ว่า คนที่รับไปทานจะรู้สึกตะขิดตะขวงใจหรือไม่ เพราะคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน¹⁴ บางคนก็ไม่ยินดีนักที่จะรับประทานอาหารที่รู้ว่า คนอื่นปรุง แต่ผู้ติดเชื้อเป็นคนยกสำรับมา

การเลือกกระทำหรือไม่กระทำอะไร ในสิ่งที่ผู้ติดเชื้อคาดคิดจากประสบการณ์ว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนใครรับได้ หรือรับไม่ได้ในการที่ผู้ติดเชื้อเข้าไปช่วยงาน โดยเฉพาะในกรณีที่เป็งานของชุมชน ถือว่า เป็นการแสดงตัวตนในการเป็นผู้กระทำ แม้ว่า ถ้ามองโดยผิวเผินแล้ว จะเป็นการยอมจำนนต่อคนอื่น ๆ ที่ไม่ติดเชื้อก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้ว เป็นการช่วงชิงโอกาสในการแสดงตัวตนเพื่อให้อื่น ๆ แลเห็นจนมีความคุ้นชินในที่สุดว่า ผู้ติดเชื้อที่ไม่แสดงอาการและเปิดเผยตัวในลักษณะของการรวมกันเป็นกลุ่มเช่นนี้ ก็คือ ชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่งที่สามารถพูดคุยและมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้ในสภาพปกติ ไม่ใช่คนแปลกหน้าที่คนอื่นต้องมีความสัมพันธ์ด้วยในลักษณะคลุมเคลือหรือไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน กระนั้นก็ตาม ในหลาย ๆ สถานการณ์การมาช่วยงานในนามกลุ่มแม้ว่าจะมีผลดีในแง่ของความสามัคคี การรวมตัวกัน หรือความชัดเจนในภาพที่ชาวบ้านสามารถจำแนกแยกแยะความเป็นกลุ่มทางสังคมได้อย่างชัดเจน แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นการแบ่งแยกและจำกัดขอบเขตของตนเองอย่างชัดเจนมากเกินไป

กรณีของ คำ ประธานกลุ่ม ผู้ติดเชื้อรุ่นแรกของชุมชนแห่งนี้ การดำรงอยู่ในชุมชนระยะแรกของเธอ ก็เป็นเช่นเดียวกับผู้ติดเชื้อคนอื่น ๆ นั่นคือ การระมัดระวังสร้างระยะห่าง เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการตกเป็นผู้ถูกกระทำ ต้องผ่านความเจ็บปวดเมื่อถูกจับจ้อง ทำตัวไม่ถูกเมื่อถูกขูขบขันินทาและไม่แน่ใจในความจริงใจของคนรอบข้าง เมื่อญาติฝ่ายสามีซึ่งเคยเป็นเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันมาก กล่าวหาว่าเธอนำเชื้อเอดส์มาสู่ลูกชายของพวกเขา แต่ในที่สุดเธอได้เลือกที่จะต่อต้านวิถีแห่ง

¹⁴ จากการพูดคุยสำรวจความคิดเห็นของผู้เฒ่าผู้แก่ชายบางคนในชุมชน ที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาเอดส์ และไม่ได้นิเทศน์กับผู้ติดเชื้อในกลุ่มมากนัก

ความใกล้ชิดของชุมชนซึ่งส่งผลด้านลบมาถึงตัวเธอได้อย่างชัดเจนที่สุด เมื่อเลือกไปมาหาสู่กับ
อำพันเพื่อนในชุมชนอื่น ซึ่งมีประสบการณ์ในการปรับตัวกับการเป็นผู้ติดเชื้อมานานก่อนหน้านี้เธอ
ทำให้เธอมีโอกาสออกไปหาประสบการณ์ในตัวเมืองเชียงใหม่ และกลับมาชวนเพื่อนร่วมชุมชน
อย่างพร และไหม ไปพบกลุ่มที่สถานีกาชาดที่ 3 ด้วยกัน เพื่อที่จะได้มีโอกาสได้รู้จักเพื่อนต่างถิ่น
และรับยาบำรุงสุขภาพมาใช้ ถือว่า กรณีของ คำ เป็นจุดเริ่มต้นของการตอบโต้ และนำไปสู่การ
กำหนดสถานการณ์ผ่านการรวมตัวของผู้ติดเชื้อในกลุ่มตำบลอย่างเหนียวแน่น (ซึ่งกล่าวบรรยาย
ละเอียดเรื่องกลุ่มตำบลไว้แล้วในตอนต้น)

ต่อไป จะเป็นการจำแนกแยกแยะอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวี และกลไกทางวัฒนธรรม
ที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้ในการต่อสู้ของผู้ติดเชื้อภายในกลุ่มตำบลแห่งนี้

กลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้ร่วมกันในการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวี

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว การสร้างอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกบุคคลของผู้ติดเชื้อเอชไอวี มีความ
แตกต่างกันโดยนัยสำคัญคือ ถ้าผู้ติดเชื้อมีสุขภาพดี ซึ่งพบมากในหมู่ผู้หญิงหม้ายที่สูญเสียสามี
เพราะเอดส์ และต้องรับภาระหัวหน้าครอบครัวดูแลลูกและพ่อแม่ของตนเอง โดยความคาดหวังที่
เพื่อบ้านและคนใกล้ชิดมีต่อเธอยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ความพยายามในการตอบสนองความคาด
หวังของคนอื่น ๆ ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ในลักษณะของคนปกติธรรมดา โดยผ่านการทำบุญเช่น
เดียวกับชาวบ้านทั่วไปตามโอกาสอำนวยแล้ว การทำงานหาเลี้ยงครอบครัวเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ
ย่อมเป็นวิถีปฏิบัติที่ไม่แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป ในขณะที่เดียวกันการพยายามดูแลตนเองใน
เรื่องสุขภาพให้อยู่ในภาวะปกติทั้งสุขภาพกายและสุขภาพใจก็สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เพราะ
สิ่งที่กล่าวมาย่อมเป็นปัจจัยให้คนอื่น ๆ ยอมรับและสร้างความสัมพันธ์ใหม่ตามกลไกเดิมกับพวก
เธอได้สนิทใจมากยิ่งขึ้น

แตกต่างจากผู้ชายและเด็กติดเชื้อ ซึ่งสามารถปรับความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนใกล้
ชิดได้ดีเฉพาะในช่วงที่ยังไม่ออกอาการ แต่ถ้าพวกเขาตีเมีย หรือออกไปเที่ยวเตร่นอกชุมชน
อันนำมาซึ่งภาวะสุขภาพที่ทรุดลงได้ นอกจากจากถูกคนอื่นตัดสินว่า ไม่รักตนเองแล้ว ความเจ็บ
ป่วยและอาการทางผิวหนังที่แสดงออกมาอย่างชัดเจนนี้ ยังนำมาซึ่งการจับจ้อง ชุบฉิบนิินหาของ
เพื่อนบ้านได้ เพราะโดยพื้นฐานความคิดของชาวบ้านแล้ว ผู้ชายนำส่งสารน้อยกว่าผู้หญิง เพราะ
เป็นผู้นำเชื้อเข้าสู่ตนเอง ถ้ายังไม่ละเลิกเหล้า หรือเพศสัมพันธ์ครั้งใหม่ได้ การปรับความสัมพันธ์
กับครอบครัวชุมชนย่อมมีปัญหา หรือแม้ว่าจะไม่เพิ่มเชื้อให้ตนเอง แต่เมื่อมีอาการปรากฏชัดเจน
ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับคนอื่น ๆ ย่อมแปรเปลี่ยนไปตามภาวะสุขภาพกายและสุขภาพจิตเช่น
เดียวกับเด็กติดเชื้อ ซึ่งเธอเลือกการต่อต้านอย่างตรงไปตรงมา เนื่องจากอาการทางกายชัดเจน
นำมาซึ่งภาวะจิตใจที่ท้อแท้หดหู่และไม่เห็นความสำคัญของการมีชีวิตอยู่ แต่กระนั้นก็ตาม เธอก็มี

จุดมุ่งหมายไม่แตกต่างจากผู้ติดเชื้อหญิงและชายที่เป็นผู้ใหญ่ในแง่ที่พยายามกระทำทุกทางเพื่อเป้าหมายของการไม่ยอมตกเป็นผู้ถูกกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว และผู้ศึกษาถือว่า ประเด็นนี้คือ จุดร่วมที่สำคัญในการแสดงตัวตนของผู้ติดเชื้อทุกกลุ่มที่กล่าวรายละเอียดมา แม้ว่า โดยรายละเอียดของเพศสภาพ และภาพลักษณ์ภายนอกจะมีความแตกต่างกัน แต่การเปิดเผยตนเองเพื่อเป็นสมาชิกของกลุ่มตำบลในระดับชุมชนเชิงภูมิศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ในการต่อรองร่วมกันของเขา และเธอเพื่อการช่วงชิงนิยามความหมายในการจัดการปัญหาเอดส์ และการอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในชุมชน โดยมีรายละเอียดของปฏิบัติการในระดับรูปธรรมในชีวิตประจำวัน สองประการดังต่อไปนี้

ประการแรก การรื้อฟื้นความเป็นชุมชน โดยผ่านการรวมกลุ่มและการสร้างกฎเกณฑ์บรรทัดฐานการอยู่ร่วมกันในหมู่สมาชิก

จากที่กล่าวมาในเรื่องการสร้างอัตลักษณ์กลุ่ม แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่เป็นจริงว่า ผู้หญิงหม้ายจากเอดส์เป็นกลุ่มผู้ติดเชื้อกลุ่มใหญ่ที่สุด มีพลังในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และมีความสามารถสูงยิ่งในการดึงเอาทรัพยากรจากการพัฒนาด้านเอดส์มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ส่วนหนึ่งเนื่องจากค่านิยมของผู้คนในชุมชนภาคเหนือแต่เดิมมา ในหลายชุมชนการกลายเป็นหญิงหม้ายไม่ใช่ความผิดร้ายแรงที่ทำให้พวกเธอเหล่านั้นถูกตัดสิทธิในการรวมกลุ่มทางสังคมอย่างชัดเจน¹⁵ โดยเฉพาะในชุมชนพื้นที่ศึกษาหญิงหม้ายยังเป็นคนส่วนหนึ่งซึ่งมีบทบาทและสถานภาพในกลุ่มแม่บ้านไม่แตกต่างจากหญิงแม่เรือนที่ยังคงอยู่กินกับสามี การตัดสินใจแต่งงานใหม่หลังจากการเลิกร้างกับสามีหรือสามีเสียชีวิตไปแล้วของแม่หม้ายไร้สาร¹⁶ ไม่ใช่สิ่งผิดปกติให้ต้องถูกคัดค้านจากครอบครัวชุมชน โดยภาพปรากฏการณ์ของหญิงหม้ายหลายคนในกลุ่มที่ติดเชื้อจากสามีคนที่สอง พวกเธอเล่าให้ฟังแบบเปรียบเทียบว่า การหย่าร้างที่เกิดขึ้นในคราวแรกของการสมรสเกิดจากความไม่เข้าใจกันของคนสองคน จนนำไปสู่การแยกทางกัน แล้วการเลือกที่จะเริ่มชีวิตคู่ครั้งต่อมาได้เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของพวกเธอเอง โดยที่คนในครอบครัวเดิมที่ใกล้ชิดต่างเคารพการตัดสินใจใช้ชีวิตคู่ครั้งใหม่ ในภาวะปัจจุบันชาวบ้านทั่วไปต่างมองเห็นการแต่งงาน และการเลิกร้างกันขึ้นอยู่กับการตัดสินใจร่วมของคนสองคนมากขึ้น เนื่องจากการอพยพโยกย้ายถิ่นไป

¹⁵ แม้ผู้ศึกษาจะได้รับรู้มาบ้างในชุมชนอื่นบางชุมชนว่า หญิงหม้ายจะไม่ได้รับการอนุญาตให้เข้าร่วมในพิธีมงคล เช่น การฉลองสมรสในหมู่บ้าน แต่กลับไม่พบ และไม่ได้ยินคำบอกเล่าในทำนองนี้จากคนในชุมชนพื้นที่ศึกษาเลย

¹⁶ แม่หม้ายไร้สาร หมายถึง หญิงหม้ายที่สูญเสียสามีจากสาเหตุที่ไม่เกี่ยวข้องกับโรคเอดส์ คำนี้เป็นศัพท์ใหม่ที่ชาวบ้านรับรู้ทั่วไปในเขตภาคเหนือตอนบน

ทำงานยังต่างจังหวัดของผู้หญิงและผู้ชายในช่วงทศวรรษ 2530 ได้ทำให้บรรทัดฐานและการกำหนดสถานภาพทางเพศของคนในชุมชนเริ่มผ่อนคลายความเคร่งครัดลงไปโดยลำดับ¹⁷

ดังนั้น การเป็นแม่หม้ายและตัดสินใจเริ่มชีวิตคู่ครั้งใหม่กับคู่รักที่เป็นตัวเป็นตน โดยที่ครอบครัวเครือญาติใกล้ชิดไม่ขัดขวาง นั่นก็ถือว่า เป็นการกระทำที่แสดงความชัดเจนในการเลือกใช้ชีวิตของคนสองคน นอกเสียจากว่า การแต่งงานใหม่ที่เร็วจนเกินไป อาจทำให้ชาวบ้านซุบซิบนินทาบ้าง แต่กรณีเช่นนี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้งนัก

ต่างจากกรณีการแต่งงานใหม่หลังจากเป็นผู้ติดเชื้อเอชไอวีแล้ว ผู้ศึกษากลับไม่พบการแต่งงานใหม่ระหว่างผู้ติดเชื้อด้วยกัน หรือผู้ติดเชื้อกับชาวบ้านทั่วไป นอกจากกรณีของผู้ติดเชื้อชายวัย 40 ปีคนหนึ่งในบ้านหมู่ 5 ผู้เดินทางไปมาระหว่างบ้านตนเองกับบ้านสาวติดเชื้อหมู่ 6 คนหนึ่ง ชาวบ้านทั่วไปและสมาชิกในกลุ่มต่างก็รับรู้เรื่องนี้จากการซุบซิบต่อ ๆ กันถึงความสัมพันธ์ของคนคู่นี้ แต่เมื่อผู้ศึกษาพบฝ่ายชายที่โรงพยาบาลอำเภอ เขากลับไม่ยอมรับและเล่าให้ฟังเพียงแต่เรื่องของภรรยาคนเก่าที่เสียชีวิตไปตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2538 โดยทิ้งลูกชายไว้ให้ผู้เป็นย่าเด็กเลี้ยงดู ส่วนตัวเขาเองชาวบ้านเล่าว่า ไม่จริงจังกับชีวิตมากนัก และเข้ากลุ่มเฉพาะเพียงวันพบกลุ่มเดือนละครั้งทั้งกลุ่มตำบลที่วัดและกลุ่มอำเภอที่โรงพยาบาล เพื่อรับฟังข้อมูลข่าวสารและสิทธิประโยชน์ที่พึงได้รับในฐานะผู้ติดเชื้อเท่านั้น ปรากฏการณ์นี้ บ่งบอกถึงการแหวกกฎเกณฑ์บรรทัดฐานของกลุ่มในเรื่องการไม่ยอมลดละการมีเพศสัมพันธ์ ตัวเขาจึงกระทำการสร้างระยะห่างจากกลุ่มตำบลไว้บ้างในระดับหนึ่ง เพราะ แม้แต่การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดเชื้อด้วยกันก็ยังได้รับการอธิบายจากคนในกลุ่มว่า ไม่ควรกระทำเพราะ เสี่ยงไม่รักและดูแลตนเอง มีแต่จะเพิ่มเชื้อให้กันและกัน

บรรทัดฐานใหม่ในความเป็นกลุ่มในเรื่องของการลดละเลิกสุรา สิ่งเสพติด และการมีเพศสัมพันธ์ไม่ว่ากับใครก็ตาม กลายเป็นกฎเกณฑ์ที่จริงจังและสมาชิกต่างให้ความสำคัญในทางปฏิบัติอย่างเข้มงวด โดยผู้ที่กำหนดกฎเกณฑ์นี้คือ เจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 ที่ปรึกษาใกล้ชิดของกลุ่ม

¹⁷ การวิเคราะห์ส่วนนี้ของผู้ศึกษา ได้รับแนวทางมาจากการศึกษาของยศ (2535) และ นิวัตร(2540) ซึ่งทั้งสองได้ข้อสรุปตรงกันว่า ชาวบ้านไม่ค่อยสนใจที่จะรับรู้และตัดสินใจลดความประพฤติผิดบรรทัดฐานทางเพศของคนในชุมชนที่เกิดห่างไกลจากหมู่บ้านมากนัก แต่จะสนใจจับจ้องเฉพาะปรากฏการณ์ที่เห็นซึ่งหน้าในหมู่บ้าน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า เมื่อการย้ายถิ่นของชาวชุมชนทั้งหญิงและชายเกิดขึ้นมากในเกือบทุกครอบครัวในช่วงทศวรรษ 2530 ทำให้การควบคุมทางเพศของครอบครัวเครือญาติเสื่อมความสำคัญลงไป แม้แต่ความประพฤติผิดบรรทัดฐานเรื่องเพศของทั้งชายและหญิง ยังสามารถเกิดขึ้นได้ เพียงแต่ผู้กระทำจะต้องระมัดระวังไม่ให้เรื่องอื้อฉาวโจ่งแจ้งจนเกินไป ดังนั้นการเลือกคู่ครองใหม่จึงไม่ใช่เรื่องใหญ่โตที่คนอื่นต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวมากนัก นอกจากความยินยอมของพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายก็น่าจะเพียงพอแล้ว

ซึ่งท่านได้ให้เหตุผลของการกำหนดในส่วนนี้ว่า เพื่อเป็นการปฏิบัติตนอยู่ในขอบเขต เพื่อเปลี่ยนภาพลักษณ์ให้ชาวบ้านของผู้ติดเชื่อในแง่บวก เมื่อเปรียบเทียบกับคนทั่วไปที่แม้ไม่ติดเชื่อ แต่มีความประพฤติไม่ดี ทั้งคนขี้เหล้า คนติดยา และคนที่ไม่รับผิดชอบครอบครัว ดังนั้น กล่าวได้ว่า บรรทัดฐานของกลุ่มเป็นการจำลองบรรทัดฐานของชีวิตชุมชนในภาพรวม ความประพฤติดีของคนในกลุ่มคือ การเป็นแม่และลูกสาวที่ดี มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ไม่ดื่มสุราหรือประพฤติผิดในเรื่องชู้สาว เพียงแต่ว่า เมื่ออยู่ในฐานะผู้ติดเชื่อแล้ว พวกเขาและเธอสมควรที่จะเข้มงวดในเรื่องการใช้ชีวิตมากขึ้นกว่าคนทั่วไป เพราะไม่เช่นนั้น จะได้รับการติฉินนินทาว่า ไม่ระวังรักษาสุขภาพ ส่งผลให้คนผู้นั้นไม่ได้รับความสงสารเห็นใจจากคนอื่น ๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การกำหนดมาตรฐานทางศีลธรรมของกลุ่มเพื่อให้สมาชิกถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดโดยเจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 ในภาวะที่ผู้คนในชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปสู่ความทันสมัยและมีความคิดที่ยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้นในการดำเนินชีวิต คือ การรื้อฟื้นความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ โดยที่สมาชิกของกลุ่มต้องมีความประพฤติที่ดีเพื่อเป็นตัวอย่างของชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้เกิดการยอมรับผู้ติดเชื่ออย่างกลมกลืน และดำรงอยู่ด้วยกันอย่างมีศักดิ์ศรี

ประการที่สอง การดำรงอยู่ในฐานะสมาชิกทั่วไปของชุมชน โดยอาศัยกลไกความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติแบบเดิม ในการจัดระยะและผลิตใหม่ในความสัมพันธ์กับคนอื่น

ในช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ผู้คนในชุมชนนี้ได้ผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้เรื่องเอ็ดส์มาแล้วอย่างเข้มข้น ทั้งความสูญเสีย และการสร้างความสัมพันธ์ใหม่โดยอาศัยกลไกเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชน นั่นคือ อุดมการณ์พุทธศาสนาที่มีหลักคำสอนเรื่องความเมตตาเอื้ออาทรต่อกัน และความใกล้ชิดในความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่กลุ่มและวัดหมู่ 1 ในฐานะผู้ทำงานเรื่องเอ็ดส์ใช้เป็นสายใยในการโยงใยอ้างอิงความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของชาวบ้านในแต่ละกลุ่มตระกูลใกล้ชิด หรือเขตบ้านใกล้เคียงกัน ทำให้การตระหนักรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับปัญหาเอ็ดส์ กลายเป็นเรื่องค่อยเป็นค่อยไป จากการสังสมประสบการณ์การรังเกียจ การแบ่งแยกกีดกัน มาสู่การยากที่จะปฏิเสธเมื่อจำนวนผู้ติดเชื่อและผู้เสียชีวิตเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านเริ่มชินชาต่อการรับรู้ว่ามีคนรู้จักหรือเพื่อนบ้านเปิดเผยตัวเองว่า เป็นผู้ติดเชื่อ และสมัครเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม พวกเขาเหล่านี้ไม่ใช่ใครอื่น นอกจากผู้ชายที่ผ่านประสบการณ์ทางเพศในวัยอันสมควร และผู้หญิงที่แต่งงานถูกต้องตามประเพณี เมื่อมีกลุ่มผู้ติดเชื่อ ตั้งอยู่ในศาลาวัดยิ่งทำให้การสถาปนาตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้ติดเชื่อมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทำให้ปัญหาของผู้ติดเชื่อขยับเคลื่อนจากที่เคยเป็นปัญหาส่วนตัวของคนในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งมาสู่การกลายเป็นปัญหาสาธารณะของชุมชน เมื่อคนที่ได้รับผลกระทบไม่ใช่เพียงคนที่มีผลเลือดเป็นบวก แต่ได้ครอบคลุมไปถึงคนอีกจำนวนหนึ่งที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูหลานกำพร้า พ่อแม่วัยชราผู้โดดเดี่ยว

เปลี่ยนเหมาเมื่อต้องสูญเสียลูกไปหนึ่ง สอง หรือสามคนเพราะโรคเอดส์ หรือในกรณีเด็กที่ได้รับผลกระทบก็สามารถทำให้ชาวบ้านทั่วไปเกิดความสงสารเห็นอกเห็นใจได้ไม่ยากนัก

แต่กระนั้นก็ตาม ยังไม่อาจกล่าวสรุปลงไปได้ว่า การที่มีกลุ่มและผู้ติดเชื้อยังคงอยู่กับครอบครัวชุมชนได้นั้น หมายถึง ไม่มีความรังเกียจหลงเหลืออยู่และคนในชุมชนจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ติดเชื้อทุกคนในทางบวกเสมอเหมือนกันหมดในทิศทางเดียว ด้านหนึ่งกลับพบว่า ปฏิกริยาของชุมชนต่อผู้ติดเชื้อมีลักษณะจำแนกแยกแยะและคลุมเครือมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่เท่าที่การแบ่งแยกก็ดกกันอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับยุคก่อนเช่น การไม่ทักทายกันถ้าหลีกเลี่ยงได้ หรือการจับจ้องเหมือนเป็นคนอื่นที่ไม่เคยรู้จัก แต่โดยนัยหนึ่งหมายถึง คนทั่วไปในชุมชนกระทำตนเป็นฝ่ายตั้งรับ ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ผู้ติดเชื้อแย่งชิงการนิยามความหมายของเอดส์ไปได้อย่างนุ่มนวลมากยิ่งขึ้น

สถานการณ์เช่นที่ว่านี้ ไม่แตกต่างจากที่ก๊อฟมันศึกษาความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์จากพฤติกรรมของผู้ที่ถูกปิดป้ายเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน เช่น ความพิการทางกาย หรือมีภูมิหลังอาชีพเป็นโสเภณี มาตรฐานของอัตลักษณ์ทางสังคม (virtual identity) ที่คนคาดหวังสำหรับ "คนปกติ" มักทำให้คนมีปฏิกริยาแปลก ๆ ต่อ "คนที่ผิดปกติ" สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความเจ็บปวดในความรู้สึกเกี่ยวกับตัวตน (ego identity) ก๊อฟมันศึกษากระบวนการที่คนเหล่านี้ใช้จัดการกับอัตลักษณ์ทางสังคมของตน พบว่า การรู้จักและมีปฏิสัมพันธ์ส่วนตัวจนทำให้เกิดความเคยชิน จะทำให้คนอื่นปฏิบัติต่อเขาเหมือนคนปกติ ยุทธศาสตร์และวิธีการเช่นที่ว่านี้ ทำให้เห็นมิติที่ซ้อนทับกันของอัตลักษณ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ปัจเจกบุคคลในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ ตลอดจนยุทธศาสตร์และวิธีการต่าง ๆ ที่ปัจเจกบุคคลใช้เพื่อสร้างและปกป้องภาพลักษณ์ของตนเอง (ดู รายละเอียดจาก Goffman, 1963) ดังนั้น เพื่อให้การอธิบายความหลากหลายซับซ้อนในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดเชื้อกับคนในชุมชนเป็นไปอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาได้เลือกหยิบยกเอามิติของสถานการณ์ความสัมพันธ์ในระดับที่แตกต่างกัน มาเป็นตัวอย่างในการขยายอรรถาธิบายเบื้องต้นได้ดังนี้

ในสถานการณ์ของพื้นที่ศึกษา เมื่อกลุ่มได้ทำงานอย่างเข้มข้นเพื่อแนะนำวิธีปฏิบัติการในการดูแลผู้ติดเชื้อ จนมีภาพปรากฏความสำเร็จในระดับครอบครัวเครือข่ายใกล้เคียงที่คนเหล่านั้นรับภาระดูแลผู้ติดเชื้อโดยมีกำลังสำคัญคือ พ่อแม่ญาติสนิทวัยชราและภรรยาของผู้ติดเชื้อ โดยเฉพาะในกรณีที่มีผู้หนึ่งมีอาการป่วยหนักจนลุกไม่ขึ้นเป็นเวลายาวนานหลายวันติดต่อกัน กลไกประเพณีที่ถูกนำมาดัดแปลงใช้ในการให้กำลังใจผู้ป่วยคือ การนิมนต์พระมาเทศน์มหาวิภาในช่วงเวลาเย็นของวันใดวันหนึ่ง ที่ทุกคนในครอบครัวและเครือข่ายใกล้เคียงนั่งเฝ้าคนป่วยอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา

ตามประเพณีดั้งเดิมของชาวเหนือ เมื่อมีคนป่วยอยู่ในบ้าน ญาติพี่น้องลูกหลานหรือชาวบ้านใกล้เคียงจะพากันมาเยี่ยมคอยเฝ้าพยาบาลกันไม่ยอมทอดทิ้ง ลูกเมียของคนป่วยต้องคอยดูแลเอาใจใส่แบบอดตาหลับขับตานอน คอยเฝ้าดูใจกัน สำหรับชาวบ้านถ้าไม่ไปเยี่ยมเยียนกันในระหว่างที่ป่วยถือว่า เป็นคนใจแคบ จะได้รับคำตำหนิจากเพื่อนบ้านไม่มีใครคบหาสมาคม (มณี , 2529: 190)

ระหว่างที่ป่วยหนัก คนไข้มีอาการทนทุกข์ทรมานไม่หายและไม่ตายง่าย ๆ ลูกหลานก็จะนิมนต์พระมาเทศน์มหาวิบาก เชื่อว่าคนไข้ถ้าพ้นวิบากก็จะเหือดหายไปโดยเร็ว ถ้าเป็นวิบากกรรม ก็จะพ้นจากวิบากสิ้นใจลงด้วยอาการสงบ ไม่ทนทุกข์ทรมานทรมานอีกต่อไป และการได้ฟังเทศน์ ก็เป็นการเตือนสติผู้ป่วยหนักให้รำลึกถึงศีลธรรม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะบันปลายของชีวิต

พิธีกรรมนี้กระทำเพียงครั้งเดียวเท่านั้น โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่า เป็นการกระทำตามความเชื่อของญาติผู้ใหญ่ เพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกันในหมู่ของผู้ดูแล ผ่านภาพปรากฏในการให้กำลังใจผู้ป่วย และเสริมสร้างพลังใจให้พวกเขาเบาใจได้ว่า ลูกหลานจะได้ตายจากไปอย่างสงบมากกว่าจะเป็นการกระทำเพื่อผู้ติดเชื่อโดยตรง เพราะถึงเวลานั้น ผู้ป่วยก็ไม่รู้สึกตัวและไม่สามารถรับรู้รับฟังเนื้อหาของการเทศน์มหาวิบากครั้งนั้นได้

จากรูปธรรมของการหยิบยืมกลไกในการดูแลผู้ป่วยหนักโดยผ่านพิธีกรรมการเทศน์มหาวิบากในระดับครอบครัวเครือญาติใกล้ชิด มาสู่การดูแลเด็กกำพร้าติดเชื่อเฮอไอวี ซึ่งมีความชัดเจนว่า การจัดการปัญหาของเด็กกำพร้าเอดส์ต้องให้กลไกของครอบครัวเครือญาติที่มีอยู่มาดำเนินการ มิเช่นนั้น ชุมชนจะไม่สามารถจัดการปัญหาเด็กกำพร้าเหล่านี้ได้เลย ถ้าปราศจากการควบคุมทางสังคมโดยการอ้างอิงพันธะหน้าที่ของกลไกเครือญาติ จากนั้นการประสานความช่วยเหลือโดยกลุ่มในเรื่องของทุนการศึกษา หรือทุนประกอบอาชีพครอบครัวที่มีเด็กได้รับผลกระทบจึงจะตามมาโดยลำดับถัดไป ในหลายครอบครัวเลี้ยงหลานที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ควบคู่ไปกับลูกของตนเอง ชาวบ้านในครอบครัวเช่นที่ว่ามานี้ ต่างสะท้อนให้ผู้ศึกษาฟังว่า ปัญหาด้านจิตใจของเด็กก็มีบ้างแต่ปัญหาทางเศรษฐกิจและอนาคตทางการศึกษาของเด็ก กลับเป็นประเด็นที่พวกเขาให้ความสนใจมากกว่า การเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มกับญาติวัยกลางคนผู้มีหน้าที่เลี้ยงดูหลานกำพร้านี้จึงเป็นการเข้ามาร่วมกิจกรรมในฐานะตัวแทนของเด็กผู้ได้รับผลกระทบจากเอดส์ ซึ่งโดยมากมักเป็น ป้า อา และน้ำผู้หญิง บทบาทของพวกเธอในชุมชนจึงเป็นเสมือนตัวกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างโลกของชาวบ้านในชุมชน และโลกของผู้ติดเชื่อที่อยู่ในขอบเขตหนึ่งภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของวัด ภาระหน้าที่ของพวกเธอคือ การพยายามรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างสองโลกนี้ให้อยู่ในสมดุลที่ดี เพื่อไม่ให้เพื่อนบ้านคนอื่นในชุมชนขบขันนินทาด้วยความหวาดระแวงเกี่ยวกับภาระใหม่ที่เข้ามาในครอบครัวของเธอ ถ้าทำหน้าที่ได้ดีในทั้งสองส่วนที่มีเส้นบาง ๆ คั่นกลางระหว่าง

กันอยู่แล้ว แนวโน้มที่จะได้รับความเห็นอกเห็นใจ หรือความช่วยเหลือระดมทุนจากชุมชนเองน่าจะ
จะเป็นไปในทางบวก เช่นตัวอย่างของการประยุกต์พิธีกรรมการทอดผ้าป่าทางพุทธศาสนามาใช้
ในการทอดผ้าป่าวันเอดส์โลกเพื่อเด็กและคนชราที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์

บริบทของการจัดงานวันเอดส์ในวันที่ 30 พฤศจิกายน- 1 ธันวาคม 2542 ถือได้ว่า เป็น
ความสนใจเจตนาของวัดและกลุ่มผู้ติดเชื้อในการจัดระยะและการผลิตความสัมพันธ์ใหม่ในระดับ
ของความเป็นชุมชน ด้วยเหตุผลที่ว่า ในช่วงเวลาปกติแล้ว การจัดการปัญหาเอดส์เป็นการจัดการ
ของกลุ่มตำบลแห่งนี้และวัดในฐานะของการรวมกลุ่มพื้นที่ทางจิตใจของผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยและญาติ
ใกล้ชิดของผู้ป่วย จึงถือว่า ความสำเร็จที่ปรากฏอยู่เป็นความสำเร็จของการจัดการปัญหาในระดับ
ครอบครัวเครือญาติ ชาวบ้านทั่วไปยังไม่แสดงความสนใจ หรือมีสำนึกแห่งความเป็นเจ้าของ
(sense of belongingness) ต่อชุมชนพื้นที่ใหม่ในลักษณะนี้ ด้วยเห็นเป็นเพียงเรื่องไกลตัว ถ้า
ความทุกข์ยากนี้ไม่ได้เกิดกับพวกเขาเองหรือคนใกล้ชิด แต่ในบริบทของพิธีกรรมสองคืนติดต่อกัน
ถือเป็นวาระพิเศษที่ผู้ติดเชื้อรณรงค์ให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญ และแสดงออกต่อกลุ่มใน
ลักษณะของการระดมทุนทางสังคม เพื่อคนที่ตกเป็นผู้รับผลกระทบจากเอดส์เช่น เด็กกำพร้าหรือ
คนชรา ถือเป็นการระดมทุนที่น่าสนใจ เพราะเป็นเครื่องชี้วัดถึงการพึ่งตนเองของชุมชนมากกว่าจะ
หวังความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

จากการทำงานอย่างต่อเนื่องของกลุ่มและวัดหมู่ 1 ในฐานะที่ปรึกษาใกล้ชิด ด้านหนึ่งได้
ส่งผลให้กลุ่มผู้ติดเชื้อในระดับตำบลแห่งนี้ กลายเป็นกลุ่มเพื่อการพัฒนาที่มีสมาชิกร่วมตัวกัน
ทำงานอย่างเข้มข้นต่อเนื่องที่สุด เมื่อเทียบกับการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะอื่น ๆ และได้
กระทำการสร้างบรรทัดฐานความประพฤติของสมาชิกด้วยศีลธรรมจรรยาที่เคร่งครัดกว่าชาวบ้าน
ทั่วไป ตลอดจนการอ้างอิงกลไกเครือญาติมาใช้ในการเฝ้าดูแลให้กำลังใจใกล้ชิดคนป่วยและเด็ก
กำพร้าผู้ได้รับผลกระทบ โดยด้านหนึ่งภาระในการดูแลของเครือญาติเหล่านี้ก็เป็นความพยายาม
เชื่อมโลกสองโลกที่ถูกแบ่งแยกไว้ไปด้วยในเวลาเดียวกัน แต่ถึงที่สุดแล้ว ภาพปรากฏของศักยภาพ
ภาพที่ได้กล่าวมา กลับเลี้ยวไม่ได้ที่จะกลายเป็นการจำกัดแบ่งแยกโลกของผู้ติดเชื้อและผู้ได้รับผล
กระทบออกเป็นขอบเขตที่ชัดเจนจากโลกของชาวบ้านทั่วไป ด้วยกลไกที่แลดูเสมือนเข้มแข็ง
เคร่งครัดนั่นเอง กล่าวได้ว่า กลไกทางวัฒนธรรมของเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ได้เชื่อมโยงสอง
โลกให้ใกล้ชิดและแยกห่างออกจากกันตามบริบทของวาระโอกาสที่แตกต่างกัน และเมื่อเปรียบ
เทียบกับการแบ่งแยกกีดกันอย่างหนักหน่วงในช่วงทศวรรษ 2530 แล้ว โดยปรากฏการณ์จริงสอง
โลกในยุคปัจจุบัน สองโลกในยุคที่เอดส์กลายเป็นปัญหาของการพัฒนา และชุมชนได้กลายมา
เป็นพื้นที่ฐานแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีภาพของความสำเร็จในการจัดการมายืนยันต่อ
แขกผู้มาเยือน กลับมีความสลบซับซ้อนและเต็มไปด้วยเงื่อนไขของการแย่งชิงพื้นที่ในการเป็นผู้
กระทำทางสังคมของวัด กลุ่ม ชาวบ้านทั่วไป และองค์กรชุมชนอื่น ๆ

ในช่วงสุดท้ายของบทความนี้ จะเป็นการสรุปผลการศึกษา และข้อค้นพบตลอดจนข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งนี้

สรุปผลการศึกษา

ข้อค้นพบของวิทยานิพนธ์นี้ ได้แสดงให้เห็นข้อโต้แย้งทางทฤษฎีในการศึกษาสังคม ในสามประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก การศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวี วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ก้าวแรกของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อ ต้องผ่านขั้นตอนการเปิดเผยตนเองในระดับปัจเจกบุคคล (coming out) ในประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ ชยันต์ วรรธนะภูติ และคณะ(2542) ซึ่งมีข้อสรุปว่า เมื่อผู้ติดเชื้อได้ผ่านการเปิดเผยตนเองในระดับปัจเจกบุคคลว่า เป็นผู้ติดเชื้อแล้ว ทำให้พวกเขาหรือเธอได้ออกไปสังสรรค์ความรู้และประสบการณ์จากภายนอกชุมชน แล้วกลับมาเคลื่อนไหวผ่านการจัดตั้งกลุ่มเพื่อเปิดพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และสังคมในการช่วงชิงการนิยามความหมายใหม่ให้กับตนเอง และผู้ติดเชื้อในชุมชนนั้น ๆ เช่นเดียวกับปฏิบัติการในระดับปัจเจกบุคคลของ คำ ประธานกลุ่มผู้ติดเชื้อระดับตำบลที่กล่าวรายละเอียดมาข้างต้น และเมื่อมีการสร้างอัตลักษณ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มแล้วพบว่า ผู้ติดเชื้อทุกคนในพื้นที่ศึกษามีการสร้างอัตลักษณ์โดยลักษณะของการเคลื่อนไหวไปมา (Shifting Identity) และไม่มีใครคนใดคนหนึ่งที่เป็นผู้ติดเชื้อเอชไอวีแล้ว จะแสดงตัวตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างสม่ำเสมอตลอดไป นั่นคือ โดยภาคปฏิบัติการที่เป็นจริงของการสร้างตัวตนของปัจเจกบุคคลแต่ละคน และการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนนั้นมีรายละเอียดอันซับซ้อนซับซ้อน และมีการแสวงหาพื้นที่ที่สาม(third space) ของการต่อต้านในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นพวกเขาและเธอจึงไม่ยอมถูกจัดวางให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ (dislocation) โดยการสร้างภาพของความคลุมเครือสับสน และการสร้างอัตลักษณ์แบบผสมผสานทั้งสามรูปแบบ นั่นคือ ประการแรก การแสดงตัวตนว่าเป็นคนธรรมดาที่ดีและมีศีลธรรม โดยการรักษาสุขภาพกายให้เป็นปกติยาวนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ การช่วยเหลืองานของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการแบกรับความคาดหวังนานาประการที่คนปกติธรรมดาทั้งหลายในการหารายได้มาดูแลครอบครัวอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ประการที่สอง การแสดงตัวตนในฐานะผู้ป่วย ผู้ประสบเคราะห์กรรมและผู้ได้รับความช่วยเหลือ คือ อีกด้านหนึ่งที่ผู้ติดเชื้อทั้งที่มีอาการและไม่มีอาการต้องการให้คนอื่นเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือสงเคราะห์ครอบครัวตามที่โอกาสจะเอื้ออำนวย และ ประการที่สาม การเป็นผู้ใกล้ชิดผู้นำบารมี เพื่อกันการกระทบกระทั่งระหว่างผู้ติดเชื้อกับผู้ติดเชื้อ ผู้ติดเชื้อกับชาวบ้านทั่วไป ซึ่งอัตลักษณ์แบบใดแบบหนึ่งจะปรากฏชัดเจนแตกต่างกันไปในแต่ละสถานการณ์ เหล่านี้มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์และการจัดระยะห่างเชิงพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ ระหว่างผู้ติดเชื้อ

เชื่อกับผู้ติดเชื้อมีด้วยกัน ระหว่างผู้ติดเชื้อมีกับคนอื่นในชุมชน นั่นคือ เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้ติดเชื่อสามารถจัดการกับชีวิตในระดับปัจเจกบุคคลได้มากขึ้น พร้อม ๆ กับเปิดช่องทางให้พวกเขาสามารถกลับคืนสู่ชุมชนในความหมายใหม่ได้ ด้วยการกระทำกิจกรรมภายในชีวิตประจำวันร่วมกันได้ และดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนเดิมได้ตามสมควร

ผู้ศึกษาจึงขอสนับสนุนแนวคิดของ อภิญา (2543) ถึงลักษณะความเป็นพลวัตที่เคลื่อนไหวไปมาในการสร้างตัวตนของผู้ติดเชื่อในปฏิสัมพันธ์ลักษณะต่าง ๆ ตามแต่บริบทของสถานการณ์ ตามเงื่อนไขทางด้านสุขภาพกาย สุขภาพใจ และความสัมพันธ์ที่ผู้ติดเชื่อกำหนด หรือถูกกำหนดมาจากปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ

ประเด็นที่สอง พลวัตของอัตลักษณ์ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ทำให้สามารถมองผู้ติดเชื่อในฐานะผู้กระทำได้อย่างสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น และทำให้เข้าใจในทัศนคติต่อต้านในลักษณะใหม่ จากการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมของการแก้ไขปัญหายาเสพติดระดับตำบลของชุมชนแห่งนี้ มีความโดดเด่นมากในแง่ที่ คนใน มีความชัดเจนในวิถีคิดและร่วมกันปฏิบัติการเพื่อบรรเทาวิกฤตเอดส์ที่เคยหนักหน่วงรุนแรงในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ทำให้เกิดภาพลักษณ์ใหม่ในการปรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดเชื่อ/ผู้ป่วยเอดส์ กับครอบครัวชุมชน จนกลายเป็นพื้นที่ตัวอย่างในมิติของงานพัฒนาด้านเอดส์ ซึ่งแตกต่างจากข้อสรุปของอัญชลี และจิราลักษณ์ (2540) " การตอบสนองของครอบครัว ชุมชน ในสถานการณ์เอดส์ " ในประเด็นเรื่องเครือข่ายความช่วยเหลือ ในขณะที่อัญชลีและจิราลักษณ์มีข้อสรุปว่า ชุมชนต้องพึ่งพาความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นกลไกรัฐจัดหามาให้ทั้งสิ้น โดยเจ้าหน้าที่รัฐจะเป็นคนรับคำสั่งมาแล้วมาสั่งการกับชาวบ้านว่าควรแก้ไขปัญหายาอย่างไร นั่นคือ ศักยภาพของชาวบ้านในการคิดค้นและทำกิจกรรมเองที่มีอยู่ ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหายาเอดส์ ต่างจากงานวิทยานิพนธ์นี้ ที่มีการเก็บข้อมูลพื้นที่ในช่วงปี พ.ศ.2542-2543 ในเขตอำเภอด้านใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งทิศทางการมีส่วนร่วมระหว่างผู้ติดเชื่อ กับองค์กรชุมชนเช่นวัดหมู 1 เริ่มมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนมากยิ่งขึ้น และการสร้างภาพลักษณ์ให้เล็ดดูเพียบพร้อมเช่นนี้ต่อคนภายนอก ก็เพื่อให้คนภายนอกมองเห็นศักยภาพในการจัดการวิกฤตปัญหาของชุมชน และเบาใจได้ว่า ชาวบ้านทำงานได้ดี และเริ่มถอยห่างจากชุมชนไปโดยปริยาย โดยคงเหลือไว้เพียงการประสานความช่วยเหลือด้านทุนเพื่อผู้ได้รับผลกระทบเป็นด้านหลัก และสิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นศักยภาพในฐานะผู้กระทำอย่างแท้จริงของกลุ่มและวัดในฐานะองค์กรชุมชน

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงประเด็นเรื่องการต่อต้านระหว่างชาวบ้านซึ่งเป็น คนใน กับบุคลากรจากองค์กรภายนอกทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน ผู้ศึกษาได้พบเห็นการต่อต้านในลักษณะที่เรียกว่า การต่อต้านอย่างเงียบ ๆ (Hidden Transcript) ซึ่งไม่ใช่การต่อต้านอย่างมีรูปธรรมชัดเจนเต็มเปี่ยมไปด้วยจิตสำนึก หรือมีภาคปฏิบัติการการต่อสู้ด้วยเรื่องสิทธิอย่างชัดเจนตรงไปตรงมา

โดยเล็งเห็นว่า ชนชั้นกลางจากภายนอกกับชาวบ้านในชุมชนมีความคิดและรสนิยมที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน จนเกิดเป็น *ความขัดแย้งทางชนชั้น* เช่นเดียวกับที่นักคิดมาร์กซิสต์ในยุคต้น ๆ คาดหวังไว้ ทว่า การต่อสู้ที่ดำรงอยู่ภายในปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชนชั้นกลางจากองค์กรภายนอกนั้น มีลักษณะของการแสวงหาพื้นที่ที่สามของการต่อต้านในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา โดยการจัดวางคนภายนอกให้มีตำแหน่งที่ชัดเจนว่า เป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักวิจัย หรือบุคลากรจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาประสานความช่วยเหลือ ในขณะที่คนทำงานหรือผู้รับรู้ปัญหาที่แท้จริง ต้องเป็น *คนใน* หรือชาวบ้านด้วยกันเองเท่านั้น นั่นคือ การเป็นคนนอกกับคนในชุมชนได้ถูกแบ่งขอบเขตไว้อย่างชัดเจนตายตัวชั้นหนึ่ง และอีกชั้นหนึ่งมีการแบ่งขอบเขตกันไว้ด้วยเส้นใบบาง ๆ ของความสำนึกนั่นคือ โลกของกลุ่ม ญาติผู้ป่วย ผู้นำที่ให้ความช่วยเหลือ โลกหนึ่ง และโลกของชาวบ้านที่ไม่เกี่ยวข้อง/รับรู้เรื่องราวการแก้ไขปัญหาเอดส์ในชุมชนน้อยมาก อีกโลกหนึ่ง ซึ่งผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาเรื่องพื้นที่การต่อต้านของ Moore (1997) ซึ่งช่วยเปิดมิติของการต่อต้าน (resistance) เป็นขั้วตรงข้ามกับการครอบงำ (domination) อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก post-structuralism ที่มุ่งเปิดพื้นที่ใหม่ (re-position) การต่อต้านในแนวคิดนี้คือ การไม่ยอมรับการถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่แบบเดิม ๆ แต่เป็นการเปลี่ยนพื้นที่ (changing space) เพื่อการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน นั่นคือ การต่อสู้ในยุคหลังโครงสร้างนิยม ไม่จำเป็นต้องเป็นการกระทำที่เปี่ยมไปด้วยจิตสำนึก มีความเป็นสาธารณะ หรือมีความเคลื่อนไหวอย่างมีรูปแบบชัดเจนเท่านั้น (ดู Pile , 1997 : 17-23)

เมื่อเปรียบเทียบการต่อสู้ของกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีภาคเหนือของไทย กับการต่อสู้ของกลุ่มผู้ติดเชื้อในซีกโลกตะวันตก ผู้ศึกษาเห็นว่า มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เนื่องจากผู้ติดเชื้อเอชไอวีในภาคเหนือของไทยไม่ได้ใช้ *สิทธิไม่เชื่อฟังรัฐ* อย่างชัดเจนมากเท่ากับกรณีของกลุ่มเกย์เลสเบียน ACT UP ซึ่งมีลักษณะเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง ขณะที่กิจกรรมในช่วงปีแรก ๆ ของ ACT UP คือ การใช้สิทธิไม่เชื่อฟังรัฐ กรณีที่รัฐบาลของประธานาธิบดีเรแกนใช้สื่อของรัฐเผยแพร่ปัญหาเอดส์อย่างผิดพลาด โดยกล่าวโทษว่า เอดส์เป็นโรคของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่ประพฤติผิดศีลธรรม ทางกลุ่มจึงต่อสู้ด้วยการเดินขบวนในปี ค.ศ.1987 ที่ถนนวอลสตรีท เพื่อให้สื่อมวลชนกระแสหลักหันมาสนใจทำข่าวการเคลื่อนไหวเรื่องนโยบายยาและสวัสดิการการรักษาพยาบาล (Myrick , อ้างจาก Crimp and Rolston , 1990)

ขณะที่การต่อสู้ของผู้ติดเชื้อเอชไอวีภาคเหนือตอนบนของไทย มีการใช้สิทธิไม่เชื่อฟังรัฐอย่างชัดเจนเพียงอย่างชัดเจนเพียงครั้งเดียวคือ การเรียกร้องสิทธิการเลือกรักษาพยาบาลด้วยยาสมุนไพรของหมอวิชัย ในช่วงปี พ.ศ.2536 โดยศูนย์เพื่อนชีวิตใหม่และชนชั้นกลางพันธมิตร (ดู ธวัช , 2542) การเคลื่อนไหวในคราวนั้น แม้ว่า จะเป็นการต่อต้านอำนาจของสำนักงานสาธารณสุข

สุขจังหวัดเชียงใหม่ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หลังจากนั้นมา บุคลากรของภาครัฐสังกัดกระทรวงสาธารณสุขในเชียงใหม่ได้ปรับเปลี่ยนหน้าที่ที่เคยมีต่อผู้ติดเชื้อไปเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุปัจจัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ องค์กรเอกชน (NGO) และกลุ่มองค์กรผู้ติดเชื้อโดยรูปแบบของศูนย์ประสานงานด้านภัยเอดส์ภาคเหนือตอนบน (ศอนบ.) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2537 ปราภฏการณ์เช่นนี้ ทำให้สถานการณ์โดยรวมของการแก้ไขปัญหาเอดส์ในเขตภาคเหนือตอนบน ไม่สามารถแยกภาครัฐ (State) ออกจากภาคประชาสังคม (Civil Society)

กระนั้นก็ตาม จากผลการศึกษาได้ยืนยันว่า ความคลุมเครือไม่ชัดเจนในรูปแบบของความสัมพันธ์ของกลุ่มกับองค์กรภายนอก ยังไม่สลบซับซ้อนเท่ากับลักษณะความคลุมเครือที่กลุ่มมีต่อองค์กรชุมชน ด้วยเหตุผลประการสำคัญที่ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับองค์กรภายนอกนั้น แม้ว่า จะเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างชนชั้น แต่กลุ่มก็มีหลักการในทางปฏิบัติที่เป็นฝ่ายกระทำค่อนข้างมาก ด้วยการเป็นฝ่ายจัดระยะความสัมพันธ์ หรือทำให้การต่างตอบแทนในรูปแบบต่าง ๆ เป็นไปได้อย่างค่อนข้างราบรื่น โดยเฉพาะเมื่อทิศทางการพัฒนาในยุคทศวรรษ 2540 มุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหของตนเอง ในฐานะผู้ทำงานพัฒนาชุมชนอย่างเข้มข้น เป็นผลให้องค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดมาเป็นการมองชาวบ้านในแง่ของศักยภาพเป็นด้านหลัก เพื่อให้สามารถมีชุมชนที่เป็นภาพลักษณ์ของพื้นที่ตัวอย่างของงานพัฒนาปรากฏชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ข้อค้นพบจากการศึกษาได้ทำให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับองค์กรชุมชน กรณีของวัดและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลับมีความสลบซับซ้อน การช่วงชิงพื้นที่ ช่วงชิงการนิยามความหมาย หรือแม้แต่ช่วงชิงบทบาทการเป็นผู้นำในการพัฒนา ด้วยปัจจัยของการเมืองในชุมชนและซากเศษของระบบอุปถัมภ์ที่ยังคงค้ำจุนความเป็นชุมชนอยู่อย่างฝังรากลึก ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น องค์กรชุมชน เช่นวัดยังมีส่วนในการกำหนดทั้งศักยภาพ และข้อจำกัดของกลุ่มไปพร้อม ๆ กันด้วย ประเด็นของศักยภาพคงเห็นเด่นชัดที่สุดในเรื่องของการมารวมตัวกันทำงานอาชีพและความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น รวมทั้งเป็นเกราะคุ้มภัยในยามที่เกิดความไม่เข้าใจ หรือหวาดระแวงกันในหมู่สมาชิก ส่วนข้อจำกัดคือ ผลด้านลบของระบบอุปถัมภ์ซึ่งเรียกร้องต้องการเวลาส่วนตัวที่ควรแบ่งปันไปให้ครอบครัวเครือญาติ¹⁸ และลดทอน

¹⁸ เคยมีตัวอย่างของเวลาที่ซ้อนกัน เมื่อผู้นำกลุ่มต้องไปช่วยงานขึ้นบ้านใหม่ของพี่สาวซึ่งอยู่ต่างตำบล แต่เมื่อต้องนำของพี่ทางวัดขึ้นมาไปขายต่อ และต้องกลับมาประชุมต่ออีกในเวลาเย็น จึงไม่ได้กลับมาช่วยงาน และไม่ได้รับประทานอาหารร่วมกับญาติคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกัน และยังมีกรณีที่ผู้นำกลุ่มถูกเจ้าอาวาสตำหนิเรื่องสมาชิกกลุ่มหาหน้าไม่ค่อยมาที่วัด ส่งผลให้เกิดความหงุดหงิดกตด้น เลยไปกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว และคนอื่นซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงด้วยเช่นกัน

ปัจเจกภาพของบุคคลให้เหลือเพียงการเป็นผู้อยู่ใต้ระบบอุปถัมภ์และต้องกระทำตามคำสั่งที่อาจไม่เต็มใจนัก

กระนั้นก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับองค์กรภายในชุมชน มีส่วนอย่างมากในการกลับสู่ชุมชนว่า กลับได้ในเงื่อนไขบริบทเช่นไร ซึ่งผู้ศึกษาจะกล่าวโดยละเอียดในตอนต่อไป

ประเด็นที่สาม ทิศทางการกลับคืนสู่ชุมชนของกลุ่มตำบลพื้นที่ศึกษา โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงชุมชนในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา ทั้งนักพัฒนาจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงชาวบ้าน จะเข้าใจชุมชนในนามของพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ ดังนั้น คำว่า ชุมชน กับหมู่บ้านหรือตำบลซึ่งเป็นแบ่งเขตการปกครองของรัฐ จึงมีความหมายใกล้เคียงกันมาก ทั้งในสำนึกของชาวบ้าน และบุคคลภายนอกที่เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์

ผู้ศึกษาขอสนับสนุนแนวคิดของอานันท์ (2539) ซึ่งได้ขยายความหมายของชุมชนให้นิยามที่กว้างไปกว่าหน่วยทางสังคมซึ่งยึดติดพื้นที่ตายตัว แต่ชุมชนยังหมายถึง การกระทำร่วมกันของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชน (Collective group) นอกจากนั้น ยังหมายถึง อุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความกลมกลืนและขัดแย้ง ความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและผลิตใหม่ได้ ที่สำคัญ คือ สามารถปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ท้องถิ่น ตลอดจนเครือข่ายที่กว้างขวางซึ่งอาจซ้อนทับกันอยู่ ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนก็ไม่ใช่อุดมคติหรือหน่วยอิสระที่อยู่โดดเดี่ยว หากดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด

เมื่อพิจารณาจากปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนัก ชุมชนนี้มีทั้งภาพของความสัมพันธ์ที่กลมกลืนและขัดแย้ง และมีการผลิตใหม่ในความเป็นชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน จากความเพียรพยายามในการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาที่ศาลาวิถีมู 1 ของเจ้าอาวาส โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ได้รับผลกระทบจากเอดส์ จากปรากฏการณ์ความร่วมมือร่วมใจกันของผู้ติดเชื้อและชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ในงานวัดเอดส์โลก 2542 หรือการสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนบ้านมู 2 เมืองในเทศกาลปีใหม่เมืองด้วยการรดน้ำดำหัวรวมหมู่ผู้สูงอายุ หรือการสืบชะตาหมู่บ้านในวันที่ 16 เมษายน 2543 ซึ่งภายในกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ในยุคตัวใครตัวมัน มีเพียงชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมเพียงบางกลุ่ม และบางช่วงวัย ขณะที่คนรุ่นหนุ่มสาว เห็นความสำคัญของกิจกรรมชุมชนค่อนข้างน้อย ไม่ค่อยมาเข้าร่วม แต่กระนั้นก็ตาม คำ ผู้เป็นประธานกลุ่มได้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งที่วัดมู 1 วัดมู 2 และกิจกรรมชุมชนของบ้านมู 2 แทบทุกกิจกรรม ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เธอเข้าร่วมในฐานะตัวแทนของกลุ่มผู้ติดเชื้อระดับตำบล ซึ่งเป็นกลุ่มเพื่อการพัฒนาเช่นเดียวกับกลุ่มอื่น ๆ และในฐานะลูกบ้านที่ดีของบ้านมู 2 ภูมิลำเนาของเธอเอง กล่าวได้ว่า เธอได้ใช้โอกาสของการผลิตใหม่ในความเป็นชุมชน เป็นโอกาสในการสร้างตัวตนด้านบวกให้เกิดแก่เพื่อนบ้านผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ด้วยในคราวเดียวกัน

ในอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจไม่น้อยไปกว่า นั่นก็คือ ความเป็นชุมชนโดยนัยของการศึกษาครั้งนี้ มีความหมายทับซ้อนกันอยู่ นั่นคือ ชุมชนพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ ซึ่งแบ่งแยกความสนิทสนมของชาวบ้านตามกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้านในเขตปึกบ้านเดียวกัน โดยนัยหนึ่ง และ ชุมชนพื้นที่ทางจิตใจของผู้ติดเชื้อเอชไอวี อีกนัยหนึ่ง ซึ่งชุมชนพื้นที่ทางจิตใจ หรือกลุ่มตำบลเป็นทั้งพื้นที่เชิงกายภาพและพื้นที่ทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งจากชาวบ้าน เจ้าอาวาสวัดหมู่ 1 และผู้ติดเชื้อเอง ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการสร้างพื้นที่พิเศษหรือการกำหนดขอบเขตของชุมชนนี้ เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ตายตัว ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของบริบทสถานการณ์ และการนิยามสถานการณ์ของผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งชุมชนในฐานะพื้นที่ทางสังคมนอกจากเป็นการสร้างจากหลายฝ่ายตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีเหลือมมุมที่ซ้อนทับกันในการปฏิสัมพันธ์แต่ละครั้งคราว โดยเป็นกระบวนการต่อรอง และช่วงชิงความหมายในการนิยามของการเมืองว่าด้วยเรื่องพื้นที่ ข้อค้นพบในส่วนนี้ ผู้ศึกษาได้ประมวลมาจากการพูดคุยกับสมาชิกในกลุ่มแทบทุกคนจะคิดถึงสองแง่มุมนี้ควบคู่กันไป ดังนั้นในสถานการณ์ปัจจุบันที่ครอบครัวเครือญาติให้การยอมรับผู้ติดเชื้อที่ยินยอมเปิดเผยตนเอง ไม่แสดงอาการรังเกียจเหมือนเป็นคนอื่น และเมื่อสมาชิกออกไปทำกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ยังมีสถานะของกลุ่มตำบลรองรับ จึงเท่ากับว่า ในความเป็นปัจเจกบุคคลของเขาและเธอเหล่านี้มีที่ทางแห่งการแสดงตัวตนอย่างชัดเจนว่า ใครเป็นลูกหรือภรรยาของใคร หรือเป็นคนของใครอยู่สังกัดกลุ่มอุปถัมภ์กลุ่มใด ทำให้การปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ มีความสะดวกง่ายดายมากยิ่งขึ้น

โดยยุทธศาสตร์ที่ประธานกลุ่มมีการเคลื่อนไหวต่อรองเพื่อเข้ามาอาศัยที่ทำการอยู่ในศาลาวัดหมู่ 1 นั้น จากผลการศึกษาพบว่า เป็นยุทธวิธีที่ชาญฉลาดอย่างยิ่งในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มให้เกาะเกี่ยวกับองค์กรชุมชนอย่างเหนียวแน่นและสม่ำเสมอ ทำให้ปัญหาของการกลับสู่ชุมชนเป็นไปไม่ได้โดยไม่ถึงกับยุ่งยากและใช้เวลายาวนานนัก เนื่องจากการที่กลุ่มได้อิงแอบแนบแน่นกับระบบอุปถัมภ์ขององค์กรชุมชนนั้น ทำให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มเป็นหนึ่งในเดียวกับองค์กรชุมชน และองค์กรชุมชนก็สามารถเป็นที่ปรึกษาให้สมาชิกกลุ่มได้แทบทุกเรื่อง ไม่ว่าปัญหาด้านจิตใจ หรือการให้สถานที่ในการมารวมกลุ่มทำงานอาชีพ เมื่อประกอบกับภาพลักษณ์ของประธานกลุ่มและที่ปรึกษาใกล้ชิดที่สามารถสานฝันขั้นต้นของบุคลากรจากองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ได้ เป็นอย่างดี ทำให้คนภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องแลเห็นภาพปรากฏของการรื้อฟื้นภูมิปัญญาด้านศาสนาของชุมชนมาต่อสู่วิกฤต และทำวิกฤตนั้นให้กลายเป็นโอกาสก่อให้เกิดภาพลักษณ์ของการเป็นพื้นที่ตัวอย่างงานพัฒนาด้านเอดส์ของจังหวัดเชียงใหม่ การกลับสู่ชุมชนยังคงเป็นไปไม่ได้โดยภาพลักษณ์แห่งความกลมกลืน ด้วยปัจจัยด้านบวกของการเอื้ออนุเคราะห์โดยระบบอุปถัมภ์ขององค์กรชุมชนต่อกลุ่มดำรงอยู่อย่างชัดเจน โดยมีนัยสำคัญที่ว่า การสร้างภาพลักษณ์แห่งความกลมกลืนระหว่างกลุ่มกับองค์กรชุมชน เป็นเสมือนเครื่องยืนยันความยั่งยืนในการพัฒนาในแง่ของการมีตัวกลางเชื่อมโยงโลกสองโลกระหว่างผู้ติดเชื้อ /ผู้ได้รับผลกระทบจากเอดส์

กับชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาเอดส์ไว้ด้วยกัน ซึ่งตัวกลางที่เวลานั้น ก็เป็นถึงเจ้าอาวาสวัดพัฒนาผู้นำบารมีของชุมชน ภาพลักษณ์ที่ดีเช่นนี้ทำให้องค์กรพันธมิตรจากภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างเล็งเห็นด้านศักยภาพของชุมชน และได้หนุนช่วยด้านงบประมาณและสวัสดิการความช่วยเหลือ เพื่อให้พื้นที่เพื่อการพัฒนาด้านเอดส์แห่งนี้มีความยั่งยืนและเป็นชุมชนตัวอย่างด้านเอดส์ของจังหวัดเชียงใหม่สืบต่อไป

เช่นนี้แล้ว ผู้ศึกษาจึงขอนำเสนอแนะเชิงนโยบายในการนำบทเรียนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวี เพื่อนำไปสู่กระบวนการสร้างความชอบธรรม การต่อรอง และการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายใหม่ในการจัดการปัญหาเอดส์ โดยผู้ติดเชื้อเจ้าของปัญหาเป็นผู้ปฏิบัติการในชุมชนพื้นที่ศึกษาชุมชนหนึ่งในเขตภาคเหนือตอนบน และสามารถปรับใช้ในพื้นที่ชนบทภาคอื่นของประเทศไทย ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง ทิศทางของงานพัฒนาด้านเอดส์ซึ่งดำเนินการในระดับจุลภาคของแต่ละภาคหรือแต่ละพื้นที่ ควรดำเนินไปโดยเริ่มต้นจากการประเมินศักยภาพและข้อจำกัดที่เป็นจริงภายใต้ชนบทประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน ดังนั้น การคิดค้นและสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น เพื่อนำมาประยุกต์ใช้จึงจะสามารถตอบสนองต่อลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างแท้จริง และมีประสิทธิภาพ

ประการที่สอง ภายในกระบวนการที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนความหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันของผู้ติดเชื้อและคนอื่น ๆ ในชุมชนพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ กลุ่มผู้ติดเชื้อ องค์กรชุมชน และเครือข่ายพันธมิตร ต่างมีพันธะหน้าที่ร่วมกันในการค้นหากลไกทางวัฒนธรรมเดิมที่ทรงคุณค่าเพื่อนำมาใช้จัดการปัญหาเอดส์ในชุมชน และนำไปทดลองประสมประสานกับคุณค่าใหม่ที่เข้ามาปะทะและมีอิทธิพลต่อความคิดของคนในชุมชน เพราะถ้าไม่เริ่มจากการรื้อฟื้นคุณค่าของกลไกเดิมที่มีประสิทธิภาพอยู่แล้ว กลไกใหม่ ๆ ซึ่งนำมาทดลองอาจต้องใช้เวลายาวนานในการสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนได้

บรรณานุกรม

- ชยันต์ วรรณะภุติ และคณะ . "โครงการวิจัยเรื่องศักยภาพและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการแก้ปัญหาเอดส์ของกลุ่มผู้ติดเชื้อ" เสนอต่อบ้านวิจัยสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข (เอกสารเย็บเล่ม) , 2542.
- นิตยา ระวังพาล . "หญิงบริการทางเพศ: กรณีศึกษาสถานการณ์โรคเอดส์ในจังหวัดเชียงใหม่" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล 2538.
- มณี พยอมยงค์ . ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. 2529.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ และคณะ. บทเรียนและประสบการณ์การแก้ปัญหาเอดส์ของภาคเหนือตอนบน เชียงราย: ศูนย์วิจัยและพัฒนาแพทย์พื้นบ้าน สถาบันราชภัฏเชียงราย สนับสนุนโดย สถาบันวิจัยสาธารณสุข และ UNAIDS THEME GROUP IN THAILAND โดยมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) กรุงเทพฯ: 2540.
- ศศิธร ไชยประสิทธิ์ และวรรณ จารุสมบุญ . "การตรวจหาการติดเชื้อเอดส์ : จากนโยบายสู่การปฏิบัติที่สับสน" รวมบทความวิจัยเกี่ยวกับเอดส์ : การปรับพฤติกรรมเพื่อการอยู่รอด. การประชุมวิชาการพฤติกรรมสุขภาพ ครั้งที่ 3 13-16 พฤษภาคม สำนักงานวิจัยพฤติกรรมสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2535.
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล . "พื้นที่" ในทฤษฎีสังคมศาสตร์ " ใน ชูศักดิ์ วิทยาภัก (บก.) วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . 2543 ; 12(2) : 65-101.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ . "สังคมไทยตามความคิดและความไฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา " บทความเสนอในการสัมมนาโครงการเมืองไทยในความไฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2539.
- อัญชลี สิงหนะตร - ฤณาท และจิราลักษณ์ จงสถิตมัน . "การตอบสนองของครอบครัวและชุมชนต่อ HIV/AIDS ในประเทศไทย" ใน การปรับบทบาทของครอบครัวชุมชนในสถานการณ์เอดส์ . เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม , 2540.
- Brown , Michael . " The curious case of ACT UP Vancouver " *Geographies of Resistance*. Steve Pile and Michael Keith (Eds.) . London and New York : Routledge , 1997.
- Calhoun , Craig . *Social Theory and the Politics of Identity* . Oxford : Blackwell , 1995.
- Goffman , Erving . *Stigma : Notes on the Management of Spoiled Identity* . Prentice - Hall, 1963.
- Moore, Donald S. "Remapping Resistance 'ground for struggle ' and the politics of

place "*Geographies of Resistance* . Steve Pile and Michael Keith (Eds.) London and New York : Routledge ,1997.

Myrick , Roger . *AIDS , Communication , and Empowerment : Gay Male Identity and the Politics of Public Health Message* .New York : Harrington Park Press, 1996.

Pile, Steve . "Introduction : opposition , political identities and spaces of resistance "
Geographies of resistance . Steve Pile and Michael Keith (Eds.) London and New York : Routledge, 1997.

การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน¹

วิเศษ ฐจินทร์

ความสำคัญของปัญหา

ป่าชุมชนในสังคมไทยได้รับการยอมรับว่ามีพื้นที่ทางสาธารณะ(Public Space)มากขึ้น ชาวบ้านได้ใช้สิทธิของชุมชนในการต่อสู้ช่วงชิงการให้ความหมายป่าชุมชนให้มีความชอบธรรมกับตนเอง อย่างไรก็ตาม ความหมายของป่าชุมชนที่ปรากฏอยู่ในงานศึกษา โครงการพัฒนาต่างๆยังขาดมิติของหญิง-ชาย (Gender Perspective) หรือละเลย และไม่ให้ความสำคัญต่อผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน (Dankelman and Davidson ,1994 และ Wacker ,1994) การละเลยผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนนี้เองจึงเป็นการเบียดขับผู้หญิงให้อยู่ชายขอบของพื้นที่ทางสังคม (Marginalization) ซึ่งมีกระบวนการวิธีต่างๆ อาทิ

ประการที่หนึ่ง ผู้หญิงถูกกำหนดด้วยการแบ่งงานทำตามเพศ (Sexual Division of Labour) ที่แฝงด้วยระบบอำนาจของสังคมชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ซึ่งนำไปสู่การกำหนดบทบาทของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการยังชีพมากกว่าเพื่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Braidotti, 1994) เพราะบทบาทการทำงานของผู้หญิงไม่อยู่ในข่ายของการประกอบอาชีพ เช่น การดูแลเด็ก ครอบครั้ว การผลิตเพื่อความมั่นคงทางอาหาร (Food security) เป็นต้น (FAO, 1998)

ประการที่สอง การละเลยองค์ความรู้ของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเห็นว่า ความรู้ดังกล่าวไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ทั้งๆที่ผู้หญิงก็มีประสบการณ์ในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับการใช้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครั้ว ผู้หญิงสะสมองค์ความรู้ในทรัพยากรธรรมชาติ และสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน (Green , 1998)

ประการที่สาม การปิดกั้นผู้หญิง ไม่ให้เข้าถึงและครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ (access and control to natural resources) โดยนำระบบความสัมพันธ์ด้านกรรมสิทธิ์ของรัฐและกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเข้ามาจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น สิทธิตามประเพณีที่เป็นหลักประกันให้

¹ บทความนี้นำเสนอในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27 – 29 มีนาคม 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้หญิงเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติถูกจำกัดเป็นการดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติ
 ออกจากการควบคุมของผู้หญิง (Thruup , 1994)

ประการที่สี่ การจัดการป่าชุมชนยังอยู่ในขอบเขตพื้นที่ของผู้ชาย (male – dominated space) เช่น การรวมกลุ่ม การประชุม การตัดสินใจ และการเคลื่อนไหวอื่นๆ ผู้หญิงยังมีข้อจำกัด
 ทางด้านสังคม วัฒนธรรม และไม่ได้รับการสนับสนุนให้เข้าร่วมกิจกรรมทางสาธารณะ ผู้หญิงจึงไม่
 มีตัวตนปรากฏให้เห็นในพื้นที่ทางสังคม หรือมี ก็เป็นเพียงบทบาทที่แฝงเร้น (Hidden Role) เท่า
 นั้น (Britt and Shrestha , 1998)

- บ้านทุ่งยาว มีประสบการณ์การดูแลรักษาป่ามาเป็นเวลากว่า 80 ปี และผ่านเหตุการณ์
 ต่อสู้ประท้วงบุคคลภายนอกที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อนำมาเป็นที่ทำกิน ที่สำคัญคือในปี พ.ศ.
 2532 ชาวบ้านได้มีการคัดค้าน การประกาศนำป่าชุมชนเป็นวนอุทยาน ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่มีสิทธิ์
 เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้อีกต่อไป และมีผู้หญิงซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านมีบทบาทสำคัญใน
 การร่วมคัดค้านด้วย ผลการคัดค้านครั้งนี้ทำให้ทางการยกเลิกประกาศวนอุทยาน ต่อมาผู้หญิง
 จากบ้านทุ่งยาวได้ร่วมเคลื่อนไหวในเครือข่ายป่าชุมชนทั้งในระดับจังหวัดและภาคเหนือ โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งการเคลื่อนไหวผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน ซึ่งเป็นนโยบายสาธารณะ อันเป็น
 มิติใหม่ของการเคลื่อนไหวป่าชุมชนในภาคเหนือ ซึ่งน่าสนใจว่า มีเงื่อนไขอะไรทำให้ผู้หญิง
 ออกมาเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชน และมีการช่วงชิงพื้นที่ระหว่างหญิง – ชาย ในการเข้าถึงและควบ
 คุมป่าชุมชนอย่างไร

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่จะทำความเข้าใจถึงการเคลื่อนไหวของผู้หญิง
 ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งประกอบด้วยแนวคิด 3 แนว คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้หญิง – ชาย (Gender Knowledge) ในการใช้ประโยชน์จาก
 ป่าชุมชน ความรู้ดังกล่าวสร้างขึ้นจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่สั่งสมกันเป็นเวลายาวนาน
 เมื่อผู้หญิงต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจทรัพยากรป่าไม้ และต้องรับผิดชอบในการจัด
 การความจำเป็นพื้นฐานของครอบครัว ตลอดจนคุณภาพชีวิต ซึ่งผู้หญิงสามารถเข้าใจได้โดยไม่จำ
 เป็นต้องให้ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ความรู้ดังกล่าว จึงเป็นความรู้เพื่อความอยู่รอด
 (Science for Survival) และความรู้ชนิดนี้ไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นความรู้ แม้แต่ในชุมชนเอง ดัง
 จะเห็นได้จากกฎเกณฑ์ในการจัดการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนของชุมชน ไม่ได้มาจากพื้นฐานของ
 ประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากป่าของผู้หญิง ดังนั้นความรู้หญิง – ชาย ในการจัดการป่าชุมชน
 จึงเป็นปฏิบัติการทางเลือกของความรู้ที่มีอยู่มากมาย เป็นความรู้เกี่ยวกับชนิดของพืชในป่าที่ใช้
 เป็นอาหาร สมุนไพร (Rocheleau et . al. , 1996)

2. แนวคิดสิทธิผู้หญิงในการเข้าถึงและควบคุมป่าชุมชน สิทธิผู้หญิงหมายถึง โอกาสของผู้หญิงในการเข้าถึงและควบคุม ซึ่งประกอบด้วยสิทธิการใช้ (Usufruct) ที่วางอยู่บนหลักคิดพื้นฐานของสิทธิตามธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิชุมชน (ฉลาดชาย อานันท์ และสันธิธา , 2536) ประเภทของสิทธิการใช้จะให้ความสำคัญกับสิทธิตามประเพณี (Customary right or De facto) อันเป็นเงื่อนไขให้ผู้หญิงสามารถเข้าไปตรวจสอบ ควบคุม การจัดการป่าชุมชนของผู้ชาย ภายใต้การกีดกันไม่ให้ผู้หญิงมีบทบาทในกิจกรรมป่าชุมชน

3. แนวคิดการเคลื่อนไหวของผู้หญิง หมายถึง ความพยายามเปิดพื้นที่สาธารณะของผู้หญิง โดยเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในเวทีป่าชุมชน การสร้างสถานที่ (place) ของตนเอง เพื่อตรวจสอบสถานที่ของผู้ชาย รวมถึงการเคลื่อนไหวในพื้นที่นอกชุมชน เช่น เครือข่ายป่าชุมชนทั้งระดับจังหวัดและระดับภาค

แนวคิดผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

แนวคิดนี้ได้รับความสนใจมากขึ้น จากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental degradation) ซึ่งมีผลต่อผู้หญิงทั้งด้านสุขภาพ และ บั่นทอนความสามารถในการยังชีพ ซึ่งผู้หญิงต้องรับภาระความรับผิดชอบต่อครอบครัวมากขึ้น (Rao, 1996 และ Locke , 1999) ขณะเดียวกัน ผลการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในขบวนการ Chipko ที่คัดค้านการทำไม้เชิงพาณิชย์ที่ Garhewal Himalayas ประเทศอินเดีย ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจเกี่ยวกับผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมทั้งในทางการศึกษาและการพัฒนา (Mellor , 1997)

แนวคิดผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์เห็นว่าความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับธรรมชาติที่กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกิดจากระบบการแบ่งงานทำตามเพศ (Sexual division of Labour) ซึ่งผู้หญิงมีบทบาทในการผลิตซ้ำ (Reproductive role) ไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น งานบ้านจำพวกงานเลี้ยงเด็ก ทำอาหาร หาสองป่า เก็บพืช เป็นต้น (Braidotti , 1994) แนวคิดสตรีนิยมนิเวศ (Ecofeminism) เป็นแนวคิดหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจในปัจจุบันเพราะเป็นแนวคิดที่เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ จะนำมาซึ่งการจัดความสัมพันธ์ทางเพศขึ้นใหม่ระหว่างหญิงกับชาย กับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจที่มากับความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จากประเทศที่พัฒนาแล้วสู่ประเทศด้อยพัฒนา ได้ก่อให้เกิดความรุนแรงต่อธรรมชาติและผู้หญิง และทำลายทรัพยากรที่เป็นรากฐานการยังชีพของผู้หญิงในประเทศด้อยพัฒนา

ไชยรัตน์ ได้สรุปแนวคิดสตรีนิยมนิเวศออกเป็น 3 แนวคือ

แนวแรก คือ สตรีนิยมนิเวศแนววัฒนธรรม (Cultural Ecofeminism) ที่เชื่อว่าความเป็นผู้หญิงเหมือนกับธรรมชาติ เนื่องจากถูกกดขี่ปิดกั้นจากผู้ชายด้วยกันทั้งคู่ และเพราะว่า ผู้หญิงมีวัฒนธรรม คุณค่า เฉพาะของตนเอง ทำให้รู้จักและเข้าใจธรรมชาติมากกว่าชาย วิธีคิดและคุณค่าแบบชาย การแข่งขัน ความก้าวร้าว หลงตัวเอง นำไปสู่การครอบครอง ปิดกั้นผู้หญิงและธรรมชาติ ขณะที่วิธีคิดและคุณค่าแบบหญิงแบบความร่วมมือช่วยเหลือ มีความรัก นำไปสู่การอนุรักษ์และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

แนวที่สอง คือ สตรีนิยมนิเวศแนวสังคม (Social Ecofeminism) แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมมากกว่าเรื่องของวัฒนธรรมหรือธรรมชาติ เนื่องจากเห็นว่า ความเป็นผู้หญิงหรือธรรมชาติของผู้หญิง ต่างก็เป็นเพียงการสร้างทางสังคม (Social construct) ประเภทหนึ่งเท่านั้น จึงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีแก่นแท้ในความหมายที่แน่นอนตายตัว และเห็นว่าความแตกต่างระหว่างหญิงกับชายที่หญิงด้อยค่านั่น เป็นการตีความของผู้ชายที่ต้องการเข้ามามีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง

แนวที่สามคือ สตรีนิยมนิเวศแนววิพากษ์ (Critical Ecofeminism) แนวคิดนี้ จะวิพากษ์วิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม (Dualism) โดยการแยกเหตุผลออกจากธรรมชาติ และเห็นว่า เหตุผลเป็นเอกลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อชูความเป็นผู้กระทำของเพศชาย ขณะเดียวกันก็ทำให้การเป็นผู้กระทำของธรรมชาติหมดไป ขณะเดียวกันก็จัดลำดับความสูงต่ำ (Heirachy) จากความแตกต่างนั้น อะไรที่ดีสูงส่ง จะถูกจัดไว้ในที่ที่เป็นเหตุผล ส่วนอะไรที่ไม่ดีต่ำด้อย จะถูกจัดไว้ในส่วนของธรรมชาติ

สิ่งที่อยู่เบื้องหลังวิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามคือ การทำให้คู่ตรงข้ามอยู่หลังจาก ทั้งๆที่ต้องอาศัยคู่ตรงข้ามสร้างอัตลักษณ์ของตน ผู้หญิงจึงถูกจัดวางไว้หลังจากของผู้ชาย หรือถูกจัดวางไว้ที่ชายขอบเพื่อชูความเป็นผู้ชายให้แข็งแกร่งขึ้น ดังนั้น ข้อเสนอของแนวคิดสตรีนิยมแนววิพากษ์ด้วยการกลับมาให้ความสนใจกับหลังจากที่ถูกเก็บกด / ปิดกั้น และยอมรับอัตลักษณ์ของหญิง แต่อัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นเพียงการสร้างทางสังคมแบบหนึ่ง รวมทั้งยอมรับความซับซ้อนของความแตกต่างในฐานะที่เท่าเทียมกัน (ไชยรัตน์ , 2542)

ท่ามกลางแนวคิดการวิพากษ์ตามที่ได้กล่าวมา การตื่นตัวในด้านสิ่งแวดล้อมของผู้หญิง รวมทั้งการศึกษานิเวศวิทยาการเมืองเกี่ยวกับประเด็นหญิงชายพบว่า ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชนทั้งด้านการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศการดิ้นรนของผู้หญิงในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดและยั่งยืน ดังนั้น แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองสตรี (Feminist Political Ecology) จึงเป็นแนวทางการตรวจ

สอบความหมายของสิ่งแวดล้อม องค์ความรู้เพื่อการอยู่รอด สิทธิในทรัพยากร รวมถึงขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม (Rocheleau et al , 1996)

องค์ความรู้หญิงชายกับการจัดการทรัพยากร

ความรู้ของผู้หญิงกำลังถูกบั่นทอนจากกระบวนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบของการพัฒนาจากภายนอก ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความรู้ผู้หญิง 2 ประการคือ ประการที่หนึ่ง เป็นการลดคุณค่าและเบียดขับทักษะความรู้ดั้งเดิมซึ่งมีอยู่ในตัวชาวนายากจนและผู้หญิง ถูกแทนที่ด้วยความรู้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ชาวนายากจนและผู้หญิงจึงถูกกีดกันออกจากกระบวนการพัฒนา ประการที่สอง กระบวนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้เสื่อมโทรมลงยังไปบั่นทอนความรู้ของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน (Agarwal, 1992) นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเพื่อการค้ายังส่งผลกระทบต่อการผูกพันทางความรู้ของท้องถิ่น (Erosion of Local Knowledge) แถบหุบเขาหิมาลัย ประเทศอินเดีย พบว่าเป็นเวลากว่า 30 ปี ที่มีการขยายตัวการผลิตเพื่อการค้า โดยการนำเมล็ดพันธุ์พืชลูกผสมพร้อมกับการรับคุณค่าของระบบความรู้ทางวิทยาศาสตร์ภายนอก (Exogeneous Scientific Knowledge) ทำให้ความหลากหลายของสายพันธุ์ในท้องถิ่นลดลง และไปลดความสำคัญของความรู้ในท้องถิ่นที่มีอยู่ในจิตใจของชาวบ้าน รวมทั้งผู้หญิง (Metha, 1996) ความตึงเครียดระหว่างระบบความรู้ท้องถิ่นกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ส่งผลด้านลบต่อการทำงานในชีวิตประจำวันของผู้หญิง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระบบการผลิตเพื่อยังชีพและเป็นผู้รักษารูขี้อยู่ในท้องถิ่น เมื่อเกิดภาวะความแห้งแล้ง อดอยาก ผู้หญิงต้องรับภาระความรับผิดชอบต่อครอบครัวเพิ่มขึ้น จึงจำเป็นต้องมีความรู้ในการจัดการทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดที่ได้จากการอบรมสั่งสอนหรือการบอกเล่าต่อกัน หรือได้ความรู้ใหม่จากการทดลองใช้พืชหลายชนิด ซึ่งจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างกว้างขวาง (Wangari , 1996) ดังนั้น นักสตรีนิยม จึงให้ความสำคัญกับความรู้จากมุมมองด้านชายขอบ ซึ่งเป็นมุมมองที่มีคุณค่าของคนธรรมดาในระดับท้องถิ่น ความรู้ระหว่างเพศไม่เพียงจะมีคุณค่าเฉพาะภายในตัวเองเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าต่อเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนอีกด้วย ผู้หญิงมีความรู้หลายอย่าง ทั้งด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ความรู้เหล่านี้มาจากรูขี้อยู่ของประสบการณ์ตรง ภาระหน้าที่ กิจกรรมในชีวิตประจำวัน อันเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่มีอยู่ภายในความเป็นผู้หญิง (Thomas – Slayter , 1996)

ผู้หญิงกับการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร

ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในฐานะผู้ใช้ (Users) โดยมองว่าป่าไม้เป็นแหล่งตอบสนองความต้องการพื้นฐานในครอบครัว (Basic domestic needs) ซึ่งแตก

ต่างจากชายที่มองป่าไม้ในเชิงพาณิชย์ การมองป่าไม้ที่แตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย ส่งผลให้การใช้ประโยชน์ระหว่างเพศแตกต่างกันด้วย (Rodda , 1993) การที่ผู้หญิงต้องรับภาระของครอบครัวให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) และให้มีรายได้เสริม ผู้หญิงที่ Sierra Leon ในแอฟริกาตะวันตก สามารถใช้อาหารที่ได้จากป่า โดยแบ่งประเภทการใช้ออกเป็น 3 ประเภทคือ

ประเภทแรก เป็นอาหารสำหรับบริโภคประจำวัน

ประเภทที่สอง เป็นอาหารว่าง สำหรับเด็กเล็ก

ประเภทที่สาม เป็นอาหาร สำหรับกักตุนไว้ยามขาดแคลน เพราะเคยมีประสบการณ์จากความอดอยากทุกปี (Leach , 1993)

ถึงแม้ผู้หญิงจะมีบทบาทในฐานะผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ แต่ในฐานะผู้ใช้ก็ถูกกำหนดจากความแตกต่างทางเพศ ชนชั้น ในสังคม ซึ่งสถานะความแตกต่างเหล่านี้เป็นตัวกำหนดการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากร Hobley ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับชนชั้นในการใช้ทรัพยากรป่าไม้แห่งหนึ่งในประเทศอินเดีย พบว่า สถานภาพของผู้หญิงที่เปลี่ยนไปมีผลต่อการแบ่งงานทำระหว่างเพศในครอบครัว ตลอดจนการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ เช่น ผู้ที่แต่งงานแล้วไปอยู่บ้านสามีต้องรับภาระงานในครอบครัวทั้งหมด และเข้าถึงทรัพยากรได้ไม่เท่ากับผู้หญิงที่ยังอยู่ในถิ่นเกิดหรือหญิงโสดจากครอบครัวที่ร่ำรวยสามารถเข้าร่วมประชุมตัดสินใจได้ ขณะที่ลูกสะใภ้ไม่มีสิทธิ์เข้าร่วมประชุมเพราะจะเก็นหน้าสามี ดังนั้น ในเวทีการประชุมในที่สาธารณะ (Public space) เพื่อถกเถียงถึงการควบคุมป่าไม้ในท้องถิ่นจึงไม่มีผู้หญิงที่เป็นตัวแทนสะท้อนภาพความต้องการของผู้ใช้ประโยชน์จากป่า (Hobley , 1993)

ในการเข้าถึงพื้นที่ทำกินในเขตป่า ที่ผู้หญิงได้รับผลกระทบจากการที่รัฐขยายเขตอุทยานแห่งชาติทับที่ทำกิน โดยปิดกั้นไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปปลุกต้นกกเพื่อนำมาทำหัตถกรรมขายให้นักท่องเที่ยว กลุ่มผู้หญิงได้ต่อสู้เรียกร้องในเชิงวัฒนธรรมโดยอ้างสิทธิตามประเพณี สิทธิในถิ่นเกิด (Birth right) ที่มีสิทธิในการเพาะปลูกโดยไม่ถูกแทรกแซจจากรัฐ ขณะเดียวกัน ผู้หญิงยังใช้ความทรงจำทางสังคม (Social memory) อันเป็นผลจากประสบการณ์การต่อสู้ทางประวัติศาสตร์ เป็นเครื่องมืออ้างสิทธิในการเข้าถึงที่ดินในเขตป่า ความทรงจำนั้น เกิดจากการทบทวนเหตุการณ์เกี่ยวกับสิทธิในการดูแลรักษาผืนดินที่ได้ตกทอดมาจากบรรพบุรุษที่อธิบายถึงเขตแดนตามกฎหมายประเทศที่เต็มไปด้วยพลังอำนาจและความหมายทางสัญลักษณ์ของพลังจิตวิญญาณมนุษย์ที่ช่วยคุ้มครองครอบครัวในการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวัน เมื่อเกิดภาวะวิกฤต ผู้หญิงจึงนึกย้อนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต นำความทรงจำร่วมกันนั้น มาใช้ในการเคลื่อนไหวต่อรองกับรัฐ (Moore , 1996) ความขัดแย้งที่เกิดจากการทำป่าไม้เชิงพาณิชย์อันส่งผลต่อการยังชีพของผู้หญิงในผืนป่า

นำไปสู่การเคลื่อนไหวของผู้หญิงในการคัดค้านสัมปทานป่าที่รู้จักเป็นอย่างดีคือขบวนการ Chipko ที่สะท้อนออกถึงการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ความเป็นแม่หญิงที่เป็นผู้โอบอุ้มปกป้อง โดยการโอบกอดต้นไม้ ป้องกันไม่ให้คนงานเอาเลื่อยมาตัด จนคนงานต้องล่าถอยไปในที่สุด ทำให้การต่อต้านของขบวนการ Chipko ขยายออกไปทั่วเทือกเขาหิมาลัย Shiva ได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ทำให้ขบวนการ Chipko ได้รับความสำเร็จก็คือ ความอยู่รอดจากการที่ผู้หญิงผูกพันอยู่กับป่าไม้ และเกิดจากผู้หญิงประสบกับความพินาศจากดินถล่ม (Land slide) ที่หุบเขา Alakananda นอกจากนี้ กลุ่มผู้หญิงเคยเคลื่อนไหวต่อต้านการดื่มสุรา (Antialcohol) เพราะผู้หญิงมองว่า ความเมาก่อให้เกิดความเดือดร้อนในครอบครัว และก่อให้เกิดความรุนแรง ความหวงใยต่อเด็กและคนอื่น สุดท้ายมาจากนักเคลื่อนไหวที่ได้รับอิทธิพลความคิดจากมหาตมะคานธี ได้มาสร้างอาศรม (Ashram) ให้การศึกษาแก่ผู้หญิงในหมู่บ้านและโครงการพัฒนาต่างๆ ที่สำคัญคือ นักเคลื่อนไหวได้มีส่วนคิดค้นแนวทางสันติวิธี (non violence) ในการตอบโต้กับพวกสัมปทานตัดไม้ เป็นการสร้างพื้นที่เคลื่อนไหวระบบนิเวศการเมืองจากด้านใน (Shiva , 1989)

พัฒนาการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว

ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว มีพัฒนาการความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับคนจากภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งยุคต่างๆออกเป็น 4 ยุค คือ

ยุคการตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกที่ทำกิน) พ.ศ. 2458 – 2468)

เมื่อปี พ.ศ. 2458 ชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐาน มาอยู่บ้านทุ่งยาว เนื่องจากที่เดิมเกิดความแห้งแล้ง มาหาที่ทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า การบุกเบิกที่ทำกินในที่ราบเชิงเขาเต็มไปด้วยป่าเบญจพรรณนั้น ผู้หญิงได้ร่วมบุกเบิกกับผู้ชายและช่วยกันขุดเหมืองฝายส่งน้ำจากลำน้ำแม่สารเข้าสู่ทุ่งนา การขุดเหมืองฝายนอกจากมีความสำคัญต่อการจัดสรรน้ำในการพัฒนาแล้ว ยังมีความสำคัญต่อการรักษาป่าอีกด้วย กล่าวคือ การขุดลำเหมืองส่งน้ำได้ขุดผ่านพื้นที่ป่าซึ่งมีน้ำซับไหลออกมาตลอดปี ชาวบ้านจึงเรียกป่านี้อีกว่า "ป่าน้ำจ๋า" พอหลวงเครื่องได้ประกาศให้ป่าน้ำจ๋าจำนวน 60 ไร่ เป็นพื้นที่ห้ามตัดไม้ทุกชนิด เพื่อใช้เป็นป่าต้นน้ำ หลังจากขุดลอกเหมืองฝายเสร็จ ชาวบ้านทั้งหญิงและชายจะทำพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายทุกวันขึ้น 9 ค่ำเดือน 9 ของทุกปี การนับถือผีฝายของชาวบ้าน จึงเป็นศูนย์รวมของกลุ่มเหมืองฝายที่ร่วมกันจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรที่เป็นธรรมให้ชุมชนมีความสุข (อานันท์ , 2542)

ยุคตัดไม้ทำลายป่า (พ.ศ. 2469 – 2516)

ในยุคบุกเบิกที่ทำกิน ผู้หญิงมีส่วนตัดไม้ถากป่าเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน ทำนา ทำไร่ แต่การตัดไม้ทำลายป่าได้มาเริ่มขึ้นเมื่อมีการสร้างรถไฟสาย กรุงเทพ – เชียงใหม่ ผ่านบริเวณหมู่บ้านทุ่งยาว ป่าแถบนี้ ยกเว้นป่าน้ำจืดถูกตัดไม้เพื่อทำไม้หมอนรางรถไฟ และทำไม้พีนรถไฟ ทำให้บริเวณรอบป่าน้ำจืดถูกทำลาย เหลือเพียงต้นไม้เล็กๆและก้อนหินเท่านั้น

ต่อมา มีการลักลอบตัดไม้เพื่อการค้าอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะไม้สัก และมีการลักลอบตัดไม้ในเขตป่าน้ำจืด จนชาวบ้านรู้สึกไม่พอใจ จึงร่วมกันปักเขตพื้นที่ป่าน้ำจืดให้ชัดเจน ในปี พ.ศ. 2492 มีการตั้งกฎระเบียบลงโทษผู้ฝ่าฝืน โดยปรับตั้งแต่ 20 บาท การวางกฎระเบียบสมัยนั้น ไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต่อมาปี พ.ศ. 2496 มีการวางกฎเกณฑ์รักษาป่าและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในสมัยพ่อหลวงเชียง สมโชติ เรียกว่า สัญญารักษาป่า เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2496 โดยมีใจความสำคัญดังนี้

“ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ตกลงกัน สงวนที่ดินไว้แห่งหนึ่ง ที่ดินแห่งนี้ติดต่อตั้งแต่เขตฝ่ายลงมาถึงสวนนายฟู ศิริติง เหนือติดแม่สาร ได้ติดต่อยาวประมาณ 50 ไร่ ที่ดินแห่งนี้สงวนไว้เป็นรากฐานของบ้านทุ่งยาว เพราะมีน้ำจืดเป็นต้นน้ำ มีไม้ตะเคียน ไม้สัก และไม้อื่นๆปกคลุมอยู่หนาแน่น เพราะฉะนั้น จึงออกกฎควบคุมไว้ต่อไปนี้

1. ผู้ใดทำไร่หรือบุกดิน (ขุดดิน)ทางฝั่งแม่สาร ทำให้ฝั่งพังหรือน้ำเซาะเข้ามาทำให้เสียหาย ก็ปรับใหม่ไม่ต่ำกว่า 50 บาท
2. ผู้ใดไปตัดฟันต้นไม้ในป่านี้ เป็นต้นว่าไม้สักและไม้อื่นๆ ก็ปรับไม่ต่ำกว่า ต้นละ 50 บาท หรือมากกว่านั้น แล้วแต่ไม้จะใหญ่หรือน้อย ”

สัญญาดังกล่าว สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายจะลงชื่อรับรองทุกคน การจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้จึงเริ่มขึ้นโดยอาศัยความร่วมมือจากองค์กรเหมืองฝายหน้าที่ในการดูแลเหมืองฝายและดูแลป่าไม้เป็นงานของผู้ชาย ส่วนงานของผู้หญิงเป็นงานบ้าน เลี้ยงลูกและเข้าป่าเก็บหาพืชผักมาประกอบอาหารเลี้ยงครอบครัว แต่การใช้ประโยชน์จากป่าไม้แบบทำลายที่ส่งผลกระทบต่อความเดือดร้อนของชุมชนอย่างมากก็คือ การตัดไม้เผาถ่าน ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง ไม่มีอาหารธรรมชาติจากป่า การเผาถ่านถือว่าเป็นอาชีพหลักที่มีรายได้ดี โดยถ่านจะถูกลำเลียงโดยรถไฟส่งไปขายในเมือง ไม้บนภูเขาแถบเส้นทางรถไฟและแถบบ้านทุ่งยาวถูกตัดโค่นนำมาเผาถ่านจนหมด กลายเป็นภูเขาหัวโล้น เหลือแต่ก้อนหินขาวๆ

ปี พ.ศ. 2511 บ้านทุ่งยาวเกิดภาวะแห้งแล้ง อากาศร้อนมาก ไม่มีร่มไม้ได้พักพิง ไม่มีผักป่า ไม่มีเห็ด ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านประสบกับความเดือดร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงจะต้องเดินทางไปเก็บหาผักป่าอาหารจากธรรมชาติที่อื่นซึ่งอยู่ห่างไกลและใช้เวลาเก็บหามากขึ้น พ่อหลวงสมัยนั้นจึงคิดขยายพื้นที่รักษาป่า โดยปล่อยให้ไม้ที่ถูกตัดเหลือแต่ตอได้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ ดังนั้น พื้นที่ป่าทุ่งยาวจึงขยายจาเดิม 60 ไร่ เป็น 800 ไร่ พร้อมกับการขยายพื้นที่รักษาป่า ชุมชนได้สร้างฝายขึ้นใหม่ เป็นฝายคอนกรีตถาวร ทำให้สมาชิกเมืองฝายไม่ต้องมาดูแลฝายหรือไถ่ฝายควบคู่กับการตรวจป่า นั่นคือ ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ระหว่างการจัดการเมืองฝายกับการดูแลป่าได้เปลี่ยนแปลงไป อำนาจในการดูแลป่าไม่อย่างแท้จริงจึงไปอยู่กับพ่อหลวงและกรรมการหมู่บ้าน ยุคการแย่งชิงพื้นที่ป่า) พ.ศ. 2517 – 2532)

การแย่งชิงพื้นที่ป่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้บ้านทุ่งยาวและภาคเหนือตอนบน ความต้องการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ ทั้งการบุกเบิกขยายพื้นที่เพาะปลูก การท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ซึ่งกลุ่มคนทั้งภายใน และภายนอกชุมชน และรัฐ ต่างมุ่งที่จะแสวงหาประโยชน์จากป่าในรูปแบบต่างๆ ปี พ.ศ. 2517 กลุ่มชาวบ้านจากต่างตำบลจำนวน 300 คน เข้ามาจับจองที่ดินในเขตป่าน้ำจ๋า โดยแบ่งที่ป่าออกเป็นแปลงๆ ชาวบ้านทุ่งยาวทราบเรื่องจึงรวมตัวกันไปชุมนุมที่ศาลากลางจังหวัด และส่งตัวแทนเข้าพบผู้ว่าราชการจังหวัดพร้อมกับยื่นคำขาดว่า " ถ้าจะเอาป่าของทุ่งยาวไป ต้องผ่านศพคนทุ่งยาวไปก่อน " เมื่อเห็นภาพความเดือดเดี่ยวของตัวแทนชาวบ้าน ผู้ว่าราชการจังหวัดจึงตัดสินใจให้ชาวบ้านทุ่งยาวรักษาป่าต่อไป ชาวบ้านที่บุกรุกเข้าจับจองที่ดินทำกินต้องอพยพออกจากป่าน้ำจ๋า

การแย่งชิงพื้นที่ป่าระหว่างชาวบ้านทุ่งยาวกับรัฐเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2532 เมื่อกรมป่าไม้ได้ประกาศให้ป่าน้ำจ๋าที่ชาวบ้านได้รักษามาเป็นเวลานานเป็นวนอุทยานโดยส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจรังวัดเขตเพื่อเตรียมปลูกสร้างอาคารบ้านพัก ชาวบ้านทราบข่าวจึงรวมตัวกันคัดค้าน เพราะเมื่อเป็นวนอุทยาน ก็จะปิดกั้นชาวบ้านและผู้หญิงไม่มีสิทธิ์เข้าไปหาเห็ด หน่อไม้ ใบตอง ไข่มดแดง ได้ดังเดิมขณะที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ชี้แจงถึงการเป็นวนอุทยานว่าจะนำความเจริญต่างๆ มาสู่หมู่บ้าน เช่น งบประมาณด้านการพัฒนาป่าไม้ เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายของที่ระลึก เศรษฐกิจหมู่บ้านก็จะดีขึ้น ชาวบ้านได้ตอบว่า

" เราอยู่อย่างนี้ก็พอใจแล้ว เงินงบทที่เข้ามาไม่ได้ให้ชาวบ้าน ก็เอามาจ้างลูกจ้างป่าไม้ซึ่งจะได้สักกี่คน ไม่ต้องการเงินที่ได้จากการท่องเที่ยว ถ้าเป็นวนอุทยานแล้ว หินก้อนเดียวก็เอาออกมาไม่ได้ หน่อไม้ เห็ด ไข่มดแดงจะเอาที่ไหนมากิน เอาเงินแปดหมื่นบาทไปพัฒนาเขาหัวโล้นที่อื่น ส่วนป่าบ้านทุ่ง

ยาว ชาวบ้านจะรักษาเอง รัฐไม่ต้องเสียงบประมาณรักษาแม้แต่บาทเดียว
เป็นวนอุทยาน ชาวบ้านไม่ได้เป็นเจ้าของอีกแล้ว ป่าเป็นของกรมป่าไม้ ในที่
สุด ชาวบ้านจะช่วยกันตัดจนหมด " (ชัชวาลย์ และนันทา , 2536)

จากการคัดค้าน ไม่ต้องการวนอุทยานของชาวบ้าน และยืนยันจะรักษาผืนป่าด้วยตนเอง
ทำให้กรมป่าไม้ยกเลิกประกาศวนอุทยาน ความสำเร็จของการคัดค้านครั้งนี้ ส่วนหนึ่งมาจากการ
เคลื่อนไหวคัดค้านของผู้หญิงหรือกลุ่มแม่บ้านที่นั้งอยู่แถวหน้าของที่ประชุม คอยได้ตอบคำชี้แจง
ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้อยู่ตลอดเวลา การได้ตอบมาจากความรู้สึกไม่มั่นใจในกฎระเบียบของวน
อุทยานที่ปิดกั้นไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเหมือนที่เคยปฏิบัติมา จึงกลายเป็นมติของ
ชาวบ้านทุ่งยาว ในการคัดค้านการประกาศให้พื้นที่ป่าน้ำจ้ำเป็นวนอุทยาน

ยุคป่าชุมชน (พ.ศ. 2532 – ปัจจุบัน)

การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางทรัพยากรของรัฐ อันเป็นผลจากเหตุการณ์อุทกภัยและ
แผ่นดินถล่ม (Land slide) ที่อำเภอกระทุง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่งผลให้รัฐบาลต้องประกาศ
ปิดสัมปทานป่าทั่วประเทศ และหันมาเน้นนโยบายการอนุรักษ์โดยเพิ่มพื้นที่ป่าด้วยการประกาศ
และขยายเขตอนุรักษ์ เช่น วนอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพิ่มขึ้น โดยมีการสำรวจ
ให้ถี่ถ้วนว่ามีชุมชนอาศัยอยู่มาก่อนหรือไม่ อันก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐ
(อัจฉรา, 2542) อีกด้านหนึ่งรัฐบาลก็มีนโยบายเพิ่มพื้นที่ป่าโดยการส่งเสริมบทบาทของทุนเอกชน
ให้มีการเช่าที่ทำป่าเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ เช่น สวนปาล์ม หรือโครงการจัดสรรที่ทำกินเพื่อ
ราษฎรยากไร้ (คจก) การที่กรมป่าไม้อนุญาตให้นายทุนเช่าพื้นที่ป่าบ้านห้วยแก้ว เขตป่าสงวนแห่ง
ชาติแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับนายทุนและลูกหลานไปสู่
ความรุนแรงในพื้นที่ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านห้วยแก้วที่เป็นที่ปรึกษาให้ความช่วยเหลือชาวบ้านถูกยิง
เสียชีวิต ทำให้ชาวบ้านในภาคเหนือตระหนักว่าหากชุมชนไม่มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรตามกฎ
หมาย กรมป่าไม้ก็จะปล่อยให้บุคคลภายนอกเข้ามาครอบครองป่าของชุมชน ขณะเดียวกัน แนว
คิดเรื่องป่าชุมชนก็เกิดขึ้นจากความตื่นตัวของนักวิชาการ องค์การพัฒนาเอกชน ท่วมกลางกระแส
ความไม่เชื่อถือในประสิทธิภาพในการรักษาป่าของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมป่าไม้ แม้
ว่าเพิ่มงบประมาณ อัตรากำลังเจ้าหน้าที่ แต่พื้นที่ป่าไม้โดยรวมของประเทศกลับลดลงเรื่อยๆจนถึง
ขั้นวิกฤต

แนวคิดเรื่องป่าชุมชนถูกนำเสนอโดยอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ คือ

“ ป่าชุมชน คือรูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่างๆจากป่าที่ชาวบ้าน ตามชุมชนที่อยู่ในป่าและอยู่ใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานาน โดยมีระบบการ จำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้ เป็นที่รับรู้และยอมรับกัน ทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์ กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐาน ของภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัว ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละ ท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่ว อายุคน ” (ฉลาดชาย , 2534)

ในการค้นหาทางเลือกที่สำเร็จเป็นรูปธรรมในการดูแลรักษาป่าโดยชุมชน บ้านทุ่งยาวจึง เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ป่าชุมชนแห่งหนึ่งของภาคเหนือ มีคณะชาวบ้าน ข้าราชการ นักเรียน นัก ศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ามาศึกษาดูงานตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดองค์กรป่าชุมชน ขยายตามจังหวัดต่างๆจนเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชน ผู้นำบ้านทุ่งยาวมีบทบาทเป็นแกนนำในการ จัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนทั้งในระดับจังหวัดและภาคเหนือเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในสิทธิของ ชุมชนในการจัดการป่า และร่วมกันผลักดันทางนโยบาย โดยการเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ซึ่งขณะนี้ผ่านการเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร และยังอยู่ในขั้นพิจารณาของอนุกรรมการ อุดม สิธ

ที่เป็นประเด็นสำคัญ ก็คือ การเคลื่อนไหวนโยบายป่าชุมชน ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในป่าชุมชน มากขึ้น ภายหลังจากการเข้าร่วมคัดค้านประกาศวนอุทยานของกรมป่าไม้ และได้คัดค้านโครงการ พัฒนาฝายกักเก็บน้ำในพื้นที่ป่า ซึ่งมีผลให้ต้นไม้ถูกตัดโค่นกว่า 200 ต้น ผู้หญิงโดยกลุ่มแม่บ้านได้ สรรวจเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนตลอดปี และสรุปเป็นรายงานเสนอต่อที่ประชุมใน หมู่บ้าน และเผยแพร่ต่อสาธารณะ ปรากฏว่าประโยชน์จากป่าที่ได้นำมาเป็นอาหารคิดเป็นมูลค่า กว่า 990,000 บาท โดยนำมาบริโภคภายในครอบครัวร้อยละ 70 อีกร้อยละ 30 ขายเป็นรายได้ เสริม ผลการสำรวจข้อมูลของกลุ่มแม่บ้านได้ก่อให้เกิดการปรับปรุง แก้ไข กฎเกณฑ์การใช้ ประโยชน์จากป่าชุมชน ทำให้ชาวบ้านยอมรับบทบาทของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น จะ เห็นได้จากการที่ผู้หญิงได้เข้าร่วมเป็นกรรมการป่าชุมชน และกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัด ลำพูนครั้งหนึ่งเป็นผู้หญิง จากประสบการณ์ทั้งการเคลื่อนไหวกัดค้านและการศึกษาข้อมูลอาหาร จากป่า ทำให้กลุ่มผู้หญิงเห็นความสำคัญของพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ของผู้หญิงเองและชุมชนทั้งหมด จึงเข้าร่วมการเคลื่อนไหวนเสนอ 50,000 รายชื่อเสนอ พ.ร.บ. ป่าชุม

ชน เสนอในเวทีเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งมีผลต่อการปรับปรุงรายมาตรา ในร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชนให้เอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านมากที่สุด

การเคลื่อนไหวของผู้หญิง ภายใต้การเบียดขับผู้หญิงไม่ให้เข้าถึงและครอบครองป่าชุมชนจึงเป็นการช่วงชิงพื้นที่ (Contesting Terrain) ในป่าชุมชน โดยให้ความสำคัญกับปฏิบัติการของความเป็นหญิง – ชาย ทั้งความร่วมมือ / ขัดแย้ง ความแตกต่าง / ความเหมือน และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พื้นที่การเคลื่อนไหวของผู้หญิงจะแสดงผ่านองค์กรและเครือข่าย กฎเกณฑ์ ความรู้ สถานที่ และเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และเปิดเผยให้เห็นภาพของผู้หญิง หลังจากได้รับการปกปิดมานาน

ความรู้หญิง-ชายกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ความรู้หญิง-ชายในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ชีวิตที่สืบทอดกันมาในระบบนิเวศน์ท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์จากป่าชุมชนจำพวกอาหารป่า สมุนไพรและไม้ใช้สอย ผู้ชายมีบทบาทหน้าที่ตัดไม้เพื่อสร้างบ้านจึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับไม้ยืนต้นและวิธีการตัดไม้มากกว่าหญิง ขณะที่ผู้หญิงจะมีความรู้ในการเก็บหาพืช-สัตว์ที่เป็นอาหารจำพวกผักป่า เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง เป็นต้น ความรู้เกี่ยวกับอาหารเหล่านี้ถูกนำเอามาใช้ในชีวิตประจำวันและนำมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ความรู้การใช้ประโยชน์จากป่าของผู้หญิงยังไม่ได้รับการยอมรับ ถูกมองว่าไม่ใช่ความรู้และอยู่นอกระบบของความรู้วิทยาศาสตร์ป่าไม้และให้ความสำคัญกับต้นไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ป่าชุมชนจึงกลายเป็นพื้นที่ช่วงชิงทางความรู้เพื่อยืนยันความหมายป่าชุมชนระหว่างหญิงกับชาย ความรู้ที่ผู้หญิงได้จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าสร้างความชอบธรรมให้ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้ดูแลรักษาป่า ประสบการณ์ในการจัดการป่าชุมชนของผู้ชาย มีพื้นฐานมาจากกฎเกณฑ์ทางประเพณี และถูกถ่ายทอดออกสู่พื้นที่สาธารณะโดยตลอด เพราะผู้ชายมีความชอบธรรมในการผูกขาดการจัดการป่าชุมชน ซึ่งไม่เพียงจะปรากฏให้เห็นในกฎระเบียบของชายเท่านั้น อำนาจการผูกขาดการจัดการป่ายังแฝงด้วยความรู้ที่มาจากประเพณีความเชื่อที่ชาวบ้านยึดถือ การอ้างความรู้ที่มาจากประเพณีความเชื่อนี้เองจึงเป็นการสร้างการยอมรับในอำนาจของผู้ชาย ทำให้อำนาจนั้นดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกสงสัย

การช่วงชิงพื้นที่ป่าชุมชน เป็นการปฏิบัติการเชิงอำนาจของความรู้ผู้หญิงที่พยายามสงสัยและตรวจสอบอำนาจของชาย ทำให้อำนาจการจัดการป่าของผู้ชายสั่นคลอน ผู้หญิงนำความรู้การ

ให้ประโยชน์จากปามาแนะนำเสนอ และขอปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน เป็นการสร้างความหมายป่าชุมชนขึ้นใหม่ ทำให้ผู้หญิงมีพื้นที่ในป่าชุมชนมากขึ้น

การครอบครองพื้นที่ป่าผ่านองค์กรชุมชน

ชาวบ้านมีจารีตประเพณีซึ่งถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ในการดูแลป่าอันเป็นสิ่งบ่งบอกถึงอำนาจชุมชน บางครั้ง ก็จะแสดงออกผ่านองค์กรชาวบ้านที่มีมาแต่เดิม เช่น คณะกรรมการเหมืองฝาย จากการที่ป่าชุมชนต้องเผชิญกับการแย่งชิงพื้นที่ป่าระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชนและชุมชนมีการขยายพื้นที่รักษาป่ามากขึ้น จากเดิม 800 ไร่ เป็น 2500 ไร่ ในปัจจุบัน การขยายพื้นที่ป่าอย่างกว้างขวางเช่นนี้เกินกำลังความสามารถของคณะกรรมการเหมืองฝายที่จะดูแลได้อย่างทั่วถึง บทบาทการดูแลรักษาป่าจึงเปลี่ยนมาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การดูแลรักษาป่ายังเป็นหน้าที่ของผู้ชาย อันสืบเนื่องมาจากมุมมองการจัดการป่าว่าเป็นงานที่เสี่ยงเพราะอยู่ในป่า และเกี่ยวข้องกับการตัดแลกไม้ ซึ่งถือว่าเป็นงานหนัก ไม่เหมาะสมกับผู้หญิง ดังคำกล่าวที่ว่า

“ สมัยก่อนผู้หญิงไม่ยุ่งกับป่า เพราะต้องเลี้ยงลูกจึงไม่มีโอกาสตอนประชุมเกี่ยวกับป่าไม้ ก็เอาผู้ชายว่า ผู้หญิงเป็นคนตามอย่างเดียว ผู้หญิงจัดการป่าไม่ได้ การรักษาป่า ตัดไม้ เป็นเรื่องของผู้ชาย ”

คำกล่าวของผู้นำสตรีสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการป่าสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากไม้ ซึ่งเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งเป็นการให้ความหมายของผู้ชาย อันเป็นความคิดพื้นฐานนำไปสู่การแบ่งงานทำตามเพศ ที่กำหนดให้ผู้หญิงดูแลงานภายในบ้าน ส่วนผู้ชายดูแลป่าไม้ ซึ่งเป็นพื้นที่นอกบ้าน ดังนั้นผู้หญิงไม่ควรรับเลือกเป็นกรรมการดูแลรักษาป่า

กลางปี พ.ศ.2542 หมู่บ้านทุ่งยาวแยกพื้นที่การปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือบ้านทุ่งยาวเหนือ หมู่ 12 กับบ้านทุ่งยาว หมู่ 7 ซึ่งเป็นหมู่เดิม ดังนั้น คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าจึงมี 2 ชุด ทำให้เกิดความลักลั่นกันขององค์กรที่ขึ้นอยู่กับพื้นที่ปกครองกับพื้นที่ป่าซึ่งเป็นของหน้าหมู่บ้าน (ส่วนรวม) ดังนั้น ทางหมู่บ้าน จึงมีการประชุมจัดตั้งองค์กรป่าชุมชนขึ้นใหม่ ชื่อ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ประกอบไปด้วยตัวแทนจากกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มแม่บ้าน เยาวชน แม้ว่าผู้หญิงจะได้รับเลือกให้เป็นกรรมการป่าชุมชนในองค์กรที่ตั้งขึ้นมาใหม่ ผู้หญิงก็ยังไม่มีความสนใจในกิจกรรมป่าชุมชน และถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ทำอาหารเลี้ยงในพิธีกรรมกับคณะที่มาศึกษาดูงานป่าชุมชน ประธานกลุ่มแม่บ้านได้แสดงความคิดเห็นตอบทบทวนของผู้หญิงว่า “การที่ผู้หญิงได้เป็นกรรมการป่าด้วยความสามารถของผู้หญิงเอง เมื่อคณะกรรมการจากภายนอกมาดูงานป่าชุมชน ผู้หญิงได้มีโอกาสเป็นวิทยากร เราก็สามารถพูดได้ เพราะเราพูดออก

มาจากใจ แต่เราก็พูดเรื่องป่าในมุมมองของผู้หญิงเกี่ยวกับอาหาร ส่วนผู้ชายก็พูดแต่เรื่องการจัดการไม้ คนที่มาดูงาน เขาก็จะสนใจเรื่องอาหารมากกว่าการจัดการไม้ "

ความคิดเห็นของประธานแม่บ้านดังกล่าว มาจากความตระหนักในบทบาทในการจัดการป่าของผู้หญิง จากการที่ผู้หญิงมีส่วนสำคัญในการเข้าร่วมคัดค้านประกาศวนอุทยานของกรมป่าไม้ และจากประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากป่าของผู้หญิงเอง เงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับในฐานะกรรมการป่าชุมชนคือการที่ผู้นำผู้หญิงได้ออกไปมีบทบาทร่วมกิจกรรมเครือข่ายป่าชุมชนระดับจังหวัดและระดับภาค และนำงบประมาณบางส่วนมาสนับสนุนกิจกรรมป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว เพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของเครือข่ายฯ ผู้หญิงจึงต้องคอยควบคุม ติดตามการดำเนินกิจกรรมขององค์กรป่าชุมชนหมู่บ้าน ดังนั้น กลุ่มผู้หญิงจึงใช้สถานภาพความเป็นกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนเข้าไปสนับสนุนด้านงบประมาณ ทำให้กรรมการป่าชุมชนที่เป็นชายยอมรับผู้หญิงมากขึ้นแม้ว่าผู้หญิงจะได้ครอบครองพื้นที่ป่าชุมชนในองค์กรเครือข่ายระดับจังหวัด และได้รับการยอมรับจากกรรมการเครือข่ายในฐานะนักอนุรักษ์ป่าเท่าเทียมชาย แต่ในระดับหมู่บ้าน ผู้หญิงยังถูกคาดหวังเป็นเพียงแม่บ้าน มีหน้าที่ทำอาหารเลี้ยงผู้ชายซึ่งมีฐานะเป็นผู้อนุรักษ์ดูแลป่า

เพราะสถานภาพที่ต่างกันของผู้หญิง เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางเครือญาติ อายุ และบทบาทต่อส่วนรวม มีส่วนให้ผู้หญิงเข้าถึงกรรมการป่าชุมชนไม่เท่ากัน จะเห็นได้จากกรรมการป่าชุมชนผู้หญิงมาจากกลุ่มเครือญาติที่มีบทบาทในการรักษาป่าต่อเนื่องกันมา หรือสืบเชื้อสายมาจากตระกูลแรกๆที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกที่ดินทำกินในชุมชน ซึ่งผู้นำตระกูลเหล่านี้เป็นผู้ริเริ่มสร้างระบบเหมืองฝาย ทดน้ำเข้าไปในพื้นที่ทำนา ฝินนาส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับตระกูลแรกๆในชุมชน และตระกูลเหล่านี้จะมีบทบาทในการจัดการทรัพยากร การดูแลรักษาป่า และมีอำนาจตัดสินใจในระดับชุมชน

การครอบครองพื้นที่ป่าผ่านกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน

ถึงแม้ว่าผู้หญิงเกิดความตื่นตัวในการเข้าร่วมรักษาป่ากับผู้ชายก็ตาม ผู้หญิงยังคงถูกกีดกันหรือถูกละเลย ไม่ให้เข้าร่วมเป็นกรรมการป่าชุมชน เข้าไปเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในการควบคุมดูแลป่าชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้หญิง ในปี พ.ศ. 2541 โครงการปฏิรูปการเกษตรและพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่สนับสนุนแนวทางความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในการจัดการป่าชุมชน ได้ส่งเสริมกิจกรรมให้ผู้หญิงศึกษาสำรวจอาหารจากป่าตลอดปี โดยวิธีแบ่ง ปีกอบบ้าน (คุ้มบ้าน) ออกเป็น 12 ปีกอก ให้ตัวแทนแม่บ้านแต่ละปีกอบบันทึกข้อมูลของที่ได้จากป่าที่เอามาขายและเป็นอาหารตลอด 12 เดือน และทำการสรุปออกมาตามชนิดผลผลิตจากป่า ปริมาณ และ

มูลค่าคิดเป็นเงิน แล้วนำผลสรุปการศึกษาอาหารจากป่าไปรายงานในที่ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน

ขณะที่ผู้หญิงกำลังรายงานผลการศึกษาอาหารป่ายังไม่เสร็จ บรรดากรรมการป่าชุมชน ซึ่งนั่งฟังรายงานก็ส่งเสียงวิพากษ์วิจารณ์ออกมาทันที แสดงความสงสัยทั้งข้อมูลและตัวผู้หญิง

“เก็บข้อมูลมาได้อย่างไร?” “ทำไมตัวเลขเยอะขนาดนี้?” “เข้าป่าไปเอาเห็ด มาคนละตระกร้าแค่นี้ได้เงินมาเป็นแสนหรือ? เมคข้อมูลหรือเปล่า? ให้อีให้คนบางตัวที่รายงานนะจริงหรือ? ปีนี้ยังไม่ได้กินแกงเห็ดเลย”

หรือวิจารณ์ว่า “เราขายของป่าได้เงินเป็นแสนจริง ป่านนี้คงรวยไปแล้ว”

ฝ่ายผู้หญิงก็พยายามชี้แจงว่า “ของที่เอามาจากป่า มาทำอาหารให้พวกเราได้กินได้ขายเหล่านี้ เก็บข้อมูลจากผู้หญิงที่เข้าไปหาของป่า แล้วเราก็กินตามบางทีเขาก็มาบอก ของที่เราหามากินทุกวัน ไม่มีใครคิด เราคิดแต่ของที่ซื้อจากตลาด ตัวเลขหมู่นี้ไม่ใช่ตัวเลขที่เราขายได้เป็นเงิน แต่ของที่เรามาได้ ถ้าคิดเป็นเงินตลอดปีมีจำนวนไม่น้อย จะเห็นว่าป่าให้ประโยชน์กับเรามากนัก เทียบกับบ้านอื่นที่ไม่มีป่า เขาจะจ่ายสตางค์ซื้อหาอาหารไม่น้อย” ผู้ชายบางคนก็ส่งเสียงโวยวายว่า “พวกผู้หญิงเก็บข้อมูลเมื่อไหร่ไม่เห็นรู้เลย” ผู้หญิงที่ฟังอยู่ก็พูดสวนออกมาทันทีว่า “ถ้าอยากรู้ ก็ไปถามเมียแกดูซิ นอนกับเมียอยู่ทุกคืน ไม่รู้หรือว่าเมียแกทำอะไร”

ภายใต้กระบวนการเบียดขับผู้หญิงให้อยู่ชายขอบ การรายงานผลการศึกษาอาหารป่าของผู้หญิงจึงเป็นการเข้าไปแย่งชิงพื้นที่ป่าชุมชน และการให้ความหมายป่าชุมชนขึ้นมาใหม่ของผู้หญิงไปกระทบต่อการให้ความหมายป่าชุมชนที่นิยามโดยผู้ชาย ปฏิกริยาของผู้ชายต่อการรายงานผลการศึกษาอาหารป่าก็คือการปฏิเสธตัวผู้หญิง ไม่ยอมรับในสิ่งที่ผู้หญิงรู้ ความรู้ของผู้หญิงไม่ถูกจัดว่าเป็นความรู้ ผู้หญิงจะรู้เรื่องป่าได้อย่างไร

เรื่องราวที่เกิดขึ้นนี้เทียบได้กับกระบวนการเบียดขับชาวบ้านบนที่สูงออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยรัฐ ที่กล่าวหาชาวบ้านเป็นผู้ทำลายป่า ทำเกษตรกรรมทำลายสิ่งแวดล้อม คนอยู่กับป่าไม่ใช่พวกอนุรักษ์ก็เช่นเดียวกัน ที่ให้ความหมายของ “อนุรักษ์” ที่มีความหมายเชิงพื้นที่ในการช่วงชิงกันระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ซึ่งอ้างอิงอยู่กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ป่าไม้แบบตะวันตก ส่วนชาวบ้าน ซึ่งเชื่อในภูมิปัญญาท้องถิ่นในความหลากหลายทางวัฒนธรรม หลายกรณีได้หยิบยืมความหมายของกันและกันไปใช้เพื่อเสริมสร้างอำนาจในการต่อรองของตนเอง

การแย้งซึ่งความหมายของคำว่า “อนุรักษ์” ยังเกิดระหว่างหญิงกับชายในการกีดกันไม่ให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชุมชนที่ยืนยันว่างานดูแลรักษาป่าไม่ใช่งานของผู้ชาย ผู้ชายจึงเป็นผู้สมควรอนุรักษ์ ขณะเดียวกันก็กีดกันผู้หญิง โดยให้ความหมายผู้หญิงคือ “แม่บ้าน” ซึ่งได้รับการตอกย้ำความหมายนี้จากคำพูดของผู้นำหญิงที่ว่า “อย่าว่าแต่การศึกษาอาหารจากป่าเลย แม้แต่งานพัฒนาต่างๆ เขาก็ไม่ยอมรับผู้หญิง เพราะผู้ชายกลัวผู้หญิงจะล้าหน้า ที่ผู้ชายยอมรับก็เห็นแต่ให้ผู้หญิงทำกับข้าวให้กิน และล้างจานเท่านั้น”

ดังนั้นแม่บ้านจึงเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นทางสังคมในระบบผู้ชายเป็นใหญ่ จำกัดขอบเขตพื้นที่ให้อยู่เฉพาะบริเวณภายในบ้าน (Domestic Sphere) รวมถึงกิจกรรมของผู้หญิงที่จะต้องออกไปเก็บหาผลผลิตจากพื้นที่ป่าเพื่อนำมาเป็นอาหาร ก็ยังถูกให้ความหมายว่าเป็นงานในบ้านเพราะเป็นงานผู้หญิง

ผู้หญิงไม่ยอมรับความเป็นแม่บ้านในความหมายที่ถูกผู้ชายสร้างขึ้น และพยายามสร้างความหมายของตัวเองในฐานะนักอนุรักษ์ โดยเข้าไปช่วงชิงความหมายป่าชุมชน โดยเลือกใช้และอ้างอิงกับการคัดค้านประกาศขยายเขตป่าอนุรักษ์เป็นวนอุทยานของรัฐ ร่วมกับผู้ชายในชุมชนเพื่อสร้างความชอบธรรมในการมีส่วนร่วมในการควบคุมป่าชุมชน และใช้ความรู้จากการศึกษาอาหารจากป่ามาปรับปรุงกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน ให้เป็นกฎระเบียบที่มีมิติหญิง-ชายในการจัดการป่าชุมชน

ในการประชุมตกลงกันของชาวบ้านทุ่งยาวในวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2542 มีการปรับเปลี่ยนกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งกฎระเบียบที่ปรับเปลี่ยนมีรายละเอียดดังนี้

กฎระเบียบและข้อบังคับเพิ่มเติม ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว

1. ห้ามตัด ไม้ในเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย ก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน
2. ไม้ล้มในป่าตามธรรมชาติให้นำมาใช้ประโยชน์ส่วนรวม และมีประโยชน์สูงสุด
3. ห้ามนำสมุนไพรที่หายากออกจากป่า ยกเว้นได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน
4. ห้ามขุดรากต้นผักหวานออกจากป่า อนุญาตให้นำแต่เมล็ดออกจากป่าได้
5. ห้ามนำกล้วยไม้ทุกชนิดออกจากป่า
6. ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิด ในเขตป่าชุมชน
7. การจะนำหิน ดิน ในเขตป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ จะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน และอนุญาตเฉพาะคนในหมู่บ้านทุ่งยาวเท่านั้น
8. ห้ามราษฎรหมู่บ้านอื่นเข้ามาหาสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตหมู่บ้านทุ่งยาว เพื่อนำไปขาย

9. อนุญาตให้ราษฎรหมู่บ้านอื่นเข้ามาเก็บเห็ดในป่าได้

ระเบียบในการใช้ประโยชน์

การขออนุญาตนำไม้ในป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์

1. การขออนุญาตนำไม้มาสร้างบ้าน ขอได้ไม่เกิน 15 ต้น ขนาดของไม้อยู่ที่การพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชน
2. การขออนุญาตนำไม้มาสร้างที่หักในไร่ (ห้าง, คูบ) ขอได้ไม่เกิน 12 ต้น ขนาดไม่เกิน 6 นิ้ว ขอได้ปีละ 10 รายเท่านั้น ห้ามตัดไม้สักโดยเด็ดขาด
3. การเข้าไปหาไข่มดแดงในป่า ห้ามเผา และขุดหน่อไม้ ห้ามขุดลึกเกินไป

บทลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ

1. การลักลอบตัด ไม้ในเขตป่าใช้สอย ปรับปรับละ 2,000 บาท และยึดของกลาง
2. การลักลอบตัด ไม้ในเขตป่าชุมชนอนุรักษ์ ปรับปรับละ 2,000 บาท และยึดของกลาง

กฎระเบียบนี้เรียกว่า “สัญญาประชาคมหมู่บ้านทุ่งยาวทั้งหมด” ผู้ใดจะกล่าวไม่รู้หรือไม่ทราบกฎระเบียบนี้ แล้วปฏิบัติไม่ถูกต้องตามกฎหมายนี้ไม่ได้

การปรับปรุงกฎระเบียบนี้ ต้องมีการประชุมชาวบ้านทั้งหมดเพื่อขอฉันทานุมติ และจะพิจารณาทุกข้อทุกประเด็นตามที่ชาวบ้านนำเสนอ ในส่วนของผู้นำที่ศึกษาอาหารจากป่ามีการเตรียมหัวข้อนำเสนอพร้อมทั้งเหตุผล และให้ที่ประชุมออกความเห็น ในส่วนข้อเสนอของฝ่ายชายจะถกเถียงในประเด็นการจัดการไม้ การนำไม้มาใช้ประโยชน์ มาตรการลงโทษผู้ฝ่าฝืน และแต่ละข้อใช้เวลานานในการถกเถียงกันจึงจะมีข้อยุติ เช่น จำนวนไม้ที่ขออนุญาต ผู้มีสิทธิได้รับอนุญาตไม่เฉพาะแต่คนยากจน แต่รวมถึงคนอื่นๆ ในหมู่บ้านด้วย ส่วนผู้นำจะให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ด้านอาหารอย่างยั่งยืน ไม่เฉพาะแต่ไม้เท่านั้น แต่รวมถึงความงดงามของป่า เช่น มีกล้วยไม้ป่า มีเสียงนกกรोंง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าผู้นำจะนำเสนอกฎระเบียบที่ครอบคลุมถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ก็ยังมีเสียงคัดค้านทั้งจากฝ่ายชายและหญิง ซึ่งผู้นำที่นำเสนออ้างว่าต้องใช้เวลา อดทนต่อเสียงคัดค้าน และฝากความหวังไปยังคนรุ่นต่อไป ดังกล่าวของผู้นำที่นำเสนอว่า

“แต่ก่อนระเบียบการจัดการป่าเป็นระเบียบของผู้ชาย เน้นหวงไม้ในป่าตอนนี้ก็ใส่ระเบียบของผู้หญิงเข้าไป แต่ผู้ชายก็ยังไม่เคยยอมรับ ก็เขียนไว้ก่อนสักหน่อยเดี๋ยวลูกหลานจะเข้าใจว่าคนรุ่นก่อนเขารักษาป่าอย่างนี้ มันคงต้องใช้

เวลาค่อยซึมซาบเข้าไปทีละเล็กละน้อย แต่เราก็ทิ้งไม่ได้ ในอนาคตอาจต้อง
เสนอระเบียบเข้าไปอีก ที่เราใส่ระเบียบเข้าไปนี้ไม่ได้หวังจะเป็นป่าแบบผู้
หญิงอย่างเดียว แต่จะต้องเป็นป่าร่วมกันทั้งหญิงและชาย เราเปลี่ยนแปลง
ความคิดว่ารักษาป่าไม่ใช่เอาไม้อย่างเดียว แต่มีอาหารด้วย”

การควบคุมพื้นที่ป่าชุมชนโดยผ่านกฎเกณฑ์ทางประเพณี

การเข้าถึงและการควบคุมการใช้ทรัพยากรสามารถพิจารณาผ่านกฎเกณฑ์ทาง
ประเพณีบางอย่าง และสิ่งนี้ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิง-ชายในการควบคุม
การใช้ทรัพยากร ในการศึกษาครั้งนี้นำเสนอพิธีกรรม 3 พิธีกรรมเพื่อแสดงให้เห็นถึงการควบคุมพื้นที่
ป่าชุมชนของหญิง-ชายในหมู่บ้านทุ่งยาว ซึ่งมีดังนี้ คือ

พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่าย ความเชื่อของชาวบ้านทุ่งยาวที่มีต่อฝ่ายและป่าน้ำจ๋า คือ เชื่อว่ามีผี
ช่วยคุ้มครอง หากจะกระทำอะไรลงไปต้องมีการกราบไหว้บอกกล่าว เมื่อทำพิธีบอกกล่าวให้ถูก
ต้องตามประเพณี ผีขุนน้ำและผีฝ่ายจะเป็นผู้อำนวยให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ทำให้มีน้ำเพียงพอ
กับการเพาะปลูก หลังจากสมาชิกเหมืองฝ่ายทำการขุดลอกเหมืองเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านทุ่งยาวจะทำ
พิธีเลี้ยงผีฝ่าย

บางปีจะมีการทำพิธีเลี้ยงผีฝ่ายพร้อมกับทำพิธีสืบชะตาป่า การทำพิธีสืบชะตาป่าจะทำต่อ
เมื่อเกิดเหตุการณ์กระทบต่อชุมชน โดยเฉพาะจิตใจของชาวบ้านที่เชื่อว่าเป็นผลจากการลงโทษของ
ผี ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน จึงต้องทำพิธีต่ออายุและขอขมาที่ได้กระทำผิด เช่น เกิดภาวะความแห้ง
แล้ง เกิดลมพายุพัดทำให้ต้นไม้ในป่าหักโค่น

การเข้าร่วมในพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายของผู้หญิง ผู้หญิงมักจะได้รับการกล่าวถึงหรือให้ความสำคัญ
สำคัญน้อยมาก เนื่องจากพิธีกรรมเลี้ยงผีอยู่ในขอบเขตบริเวณหรือพื้นที่ทางสังคมของผู้ชาย เพราะผู้
ชายจะมีบทบาทในเหมืองฝ่าย เช่น แก่เหมือง แก่ฝ่าย ผู้อาวุโส หัวหน้าป่อกบ้าน ในชั้นการประชุม
เตรียมงาน ผู้หญิงจะถูกเชิญให้เข้าร่วมรับฟังมติของผู้ชาย เพื่อนำมตินี้ไปปฏิบัติ โดยมากจะให้ผู้
หญิงรับผิดชอบทำอาหาร

ในวันทำพิธี เดือน 9 แรม 9 ค่ำ (ช่วงเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน) ชาวบ้านจะนำหมูเป็นๆ
ไปฆ่าที่บริเวณเช่นไหว้ ตอนเช้าจะทำพิธีสงฆ์ คนในปะรำพิธีส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่เป็นคนเฒ่า
คนแก่ ชาวบ้านจะนำอาหารมาใส่เครื่องเช่นไหว้ จากนั้นจึงทำพิธีเช่นไหว้ฝ่ายพร้อมกับพิธีสืบ
ชะตาป่า เมื่อเสร็จพิธีทั้งหมดแล้ว ก็จะมาร่วมรับประทานอาหารและต่อด้วยดนตรี การละเล่น และ
การแข่งขันจุดบอไฟ เป็นกิจกรรมของผู้ชาย จะมีบอไฟจากหมู่บ้านต่างๆ ส่งมาแข่งขันและมีการ
เดิมพันกันด้วยเงิน มีพ่อค้าแม่ค้านำอาหารเครื่องดื่มจำพวกสุราเข้าไปขายในบริเวณป่าน้ำจ๋า ก่อให้
เกิดขยะเต็มไปหมด ชาวบ้านที่เมาสุราแล้ว ทั้งในบ้านทุ่งยาวและต่าง หมู่บ้านเกิดทะเลาะวิวาท

กัน เพราะไม่พอใจผลการตัดสินแข่งกันจับบอไฟฟ้า และพากันชกต่อย ก่อให้เกิดชื่อเสียงในทางที่ไม่ดี

ก่อนการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายของทุกปี ในชุมชนบ้านทุ่งยาวจะมีการประชุมเตรียมงานที่ศาลาวัดทุ่งยาว เพื่อให้พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายบ้านทุ่งยาวเป็นกิจกรรมที่เผยแพร่ชื่อเสียง มีคนจากหมู่บ้านอื่นมาเที่ยว งานที่จัดจึงมีขนาดใหญ่ ไม่เฉพาะพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายเท่านั้น กรรมการฝ่ายชายตัดสินใจให้มีงานละเล่น แข่งขันจับบอไฟฟ้า และมีวงดนตรีบรรเลงในพื้นที่บ้านน้ำจ้ำ เพื่อให้คนที่มาเที่ยวเกิดความสนุกสนาน และจะมาเที่ยวอีกในปีถัดไป ฝ่ายผู้หญิงคัดค้านไม่ให้มีดนตรี เพราะไม่ชอบ ถ้ามีดนตรี มีนักร้องนุ่งกระโปรงสั้น ก็ต้องมีการกินเหล้า เมมาแล้วก็ไปเที่ยวพาราซีนักร้อง เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน อีกทั้งอยากให้การจัดงานประหยัด เสียค่าใช้จ่ายน้อย เพราะเห็นใจชาวบ้านที่ต้องถูกเรียกร ในขณะที่ยศฐกิจแต่ละครอบครัวยังเขย่งอยู่ แม้ว่าเสียงค้านของผู้หญิงจะมีเหตุผล แต่ก็แพ้เสียงของฝ่ายชาย

หลังเสร็จงานพิธีกรรม แม่หลวงเอื้อยซึ่งเป็นผู้อาวุโสได้ผ่นถึงเจ้าป่าว่าเจ้าป่าไม่พอใจที่กรรมการฝ่ายชายเอาดนตรีไปเล่นในป่า เอนักร้องสาวนุ่งกระโปรงสั้น ไปเต้นและร้องเพลงเปิดแข่งเปิดขา เจ้าป่าไม่ชอบ แม่หลวงเอื้อยเป็นคนที่ยาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เพราะเป็นลูกสาวพ่อหลวงสุข ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสมัยพ่อหลวงเครื่อง พยัคฆ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านทุ่งยาว มีศักดิ์เป็นน้ำเจ้าอาวาสวัดทุ่งยาว

นอกจากนั้น แม่หลวงเอื้อยยังทำหน้าที่เป็น “สื่อ” กับเจ้าที่ มีหอเจ้าที่หลัก (เก้า) อยู่บริเวณบ้านแม่หลวงเอื้อย แม่หลวงเอื้อยนำความผ่นดังกล่าวไปบอกเจ้าอาวาสวัดทุ่งยาวและบรรดาผู้อาวุโสที่ไปทำบุญที่วัดฟัง เรื่องแม่หลวงเอื้อยผ่นจึงแพร่กระจายๆ ไปทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านที่ได้ฟังแล้ววิจารณ์ว่า ที่หมู่บ้านประสบกับภาวะแห้งแล้ง ลำไยไม่ออกดอกออกผล และเกิดพายุพัดโค่นต้นไม้ในป่าล้มเป็นจำนวนมากนั้น เป็นผลจากเจ้าป่าเกิดความไม่พอใจที่กรรมการทำไม่ถูกต้อง นำเอาดนตรีที่เจ้าป่าไม่ชอบไปเล่นในป่า จึงคลั่งคลั่งให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าว สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านอย่างถ้วนหน้า และส่งผลให้ปีถัดมาพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายไม่มีดนตรีไปเล่นในป่าอีก

ดังนั้นสิ่งที่แม่หลวงเอื้อยผ่น จึงไปสอดคล้องกับความต้องการของผู้หญิงที่ไม่พอใจต่อการตัดสินใจทำพิธีกรรมของกรรมการฝ่ายชาย และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจทำประเพณีพิธีกรรมตามที่ผู้หญิงต้องการ การผ่นของแม่หลวงเอื้อยเป็นความเชื่อตามประเพณีของชาวบ้าน ที่ผู้หญิงใช้เป็นกระบวนการควบคุมและตรวจสอบผู้ชายในพื้นที่ป่าชุมชน และถือว่า ผู้หญิงได้ควบคุมพื้นที่ป่าชุมชนทางประเพณีความเชื่อ ซึ่งถือว่าเป็นเวทีภายนอก (Informal) ถ้าเวทีภายในที่เป็นทางการ เช่น การประชุมกรรมการป่าชุมชนในหมู่บ้าน เสียงผู้หญิงจะแพ้เสียงของผู้ชาย และไม่ได้รับ

การรับฟัง เพราะเหตุว่า “ผู้หญิงไม่มีลูกกระเดือก พุคะอะไรไม่น่าเชื่อถือ จะมา ‘ແທມ’ เกินผู้ชายไม่ได้”

2. พิธีกรรมบวชป่า นอกจากผู้หญิงจะเข้ามาควบคุมทรัพยากรป่าชุมชนโดยผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ โดยใช้ความฝันของผู้หญิงอาวุโสในหมู่บ้านเป็นเครื่องมือ ประเพณีแบบ ประยุกต์ที่สร้างขึ้นมาจากภายนอกชุมชนก็ถูกตรวจสอบควบคุมจากผู้หญิงเช่นกัน ดังเช่นพิธีกรรม “บวชป่า” 50 ล้านตัน เพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เป็นปีที่ 50 ซึ่งเป็นการประกาศเจตนารมณ์ให้สังคมไทยได้รับรู้ถึงการร่วมรักษาป่าของชาวบ้านภาคเหนือ และสืบทอดจนกลายเป็นประเพณีความเชื่อ

พิธีกรรมจึงเป็นเหมือนมาตรการที่จะให้ความหมายใหม่แก่คนในสังคม ซึ่งความหมายนั้นมีความสำคัญ เป็นผลให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับผู้ร่วมพิธีกรรมเสียใหม่ พิธีกรรมบวชป่าก็คือการให้ความหมายแก่ต้นไม้และป่าว่าเป็นที่พึ่งของคน ผ้าเหลืองที่นำไปผูกกับต้นไม้จะสอดคล้องกับประเพณีการห่มผ้าให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และบอกสังคมให้รู้ว่าต้นไม้และป่านั้นศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นที่พึ่งให้กับคน ไม่ใช่เพราะมีผีสิงนางไม้สิงสถิตย์อยู่

ดังนั้นการบวชจึงเป็นการให้ความหมายใหม่อย่างมีพลัง ที่ทำให้เขาเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่เขาที่มีกับป่า เปลี่ยนทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรมที่มีต่อป่า กลายเป็นเป้าหมายร่วมกันของทุกคน เห็นได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม (นิธิ, 2543) ในการบวชป่าเดิมเป็นการบวชต้นไม้ใหญ่ที่เรียกกันว่า “พญาไม้” เป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีกับความเชื่อทางพุทธศาสนา มาปรับใช้ในการดูแลรักษาป่าให้ความหมายของการละเว้นไม่เบียดเบียนธรรมชาติ มีคุณธรรม และแสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับป่า

บ้านทุ่งยาวได้ทำพิธีกรรมบวชป่าเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 พิธีกรรมจะเริ่มจากการบวงสรวงเทวดาให้มาปกป้องรักษาผืนป่าเรียกว่า “พิธีขึ้นท้าวทั้ง 4” คือ ท้าวจตุบาล ทั้ง 4 คือ เหนือ ใต้ ออก ตก รวมทั้งบนและล่าง คือ พระอินทร์และพระแม่ธรณี ให้รับรู้ถึงกิจกรรมที่ชาวบ้านได้ร่วมกันทำขึ้น จากนั้นพระสงฆ์จะทำพิธีสวด กรวดน้ำเพื่อให้ทานแก่เหล่าเทวดา เจ้าป่า และดำเนินการนำผ้าเหลืองไปโอบต้นไม้ใหญ่ บรรดาชาวบ้าน ผู้นำที่ได้รับเชิญจากหมู่บ้านข้างเคียงนำเงินมาบริจาครักษาป่าและนำผ้าเหลืองไปผูกรอบต้นไม้ในป่า

ต่อมาแม่หลวงเอื้อยได้ฝันถึงแม่ตะเคียนที่สถิตย์อยู่ที่ต้นตะเคียนทอง ซึ่งเป็นพญาไม้ที่ถูกบวชในป่าจำ แม่ตะเคียนมาบอกว่า “มัดเป็นไว้ หายใจไม่ออก เป็นไปไหนไม่ได้ ต้องไปแก้มัดออก” นอกจากนั้น ในคำบอกเล่าของแม่หลวงเอื้อย นางตะเคียนเป็นสาวสวย ผมหยาว สวมเสื้อสีเขียว นุ่งผ้าซิ่นสีแดง มีชาวบ้านเอาเหรียญไปผูกเปลือกเพื่อให้เห็นตัวเลข แล้วนำตัวเลขไปซื้อหอย

การขุดเปลือกคันตะเคียนเป็นการขุดหน้าแข้งนางตะเคียนทำให้ นางตะเคียนเจ็บ ร้องไห้ จึงขอร้องไม่ให้ชาวบ้านขุดเปลือกคันตะเคียนอีก

หลังจากได้ฟังความฝันของแม่หลวงเอื้อย เจ้าอาวาสต้องนำพระ 5 รูปไปสวดและแก้ผ้าเหลืองที่โอบคันตะเคียนเอาไว้ออก ชาวบ้านได้วิจารณ์ว่าการบวชป่าไม่ใช่ความคิดของชาวบ้าน ไม่ใช่ประเพณีดั้งเดิม ซึ่งอาจจะไปขัดกับความเชื่อของชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้หญิง อาจบันดาลให้เกิดเภทภัย สิ่งไม่ดีในหมู่บ้านได้ ผู้หญิงบางคนบอกว่าแปลกใจ เกิดมาไม่เคยเห็น ทำไมต้องบวชป่า การเอาผ้าไปผูกต้นไม้เหมือนกัน บวชป่าเสร็จ ป่าถูกพายุ ต้นไม้หักโค่นอย่างถอนรากถอนโคน ไม่น่าบวชเลย ไม้หักหมด เอาผ้าเหลืองออกเสียที ไม้จะได้ไม่โค่น

3. ขีด ความเชื่อของชาวบ้านเรื่อง “ขีด” ยังคงมีอยู่ในสังคมชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชนบท ขีดเป็นคำลึกลับน่ากลัวว่าเป็นสิ่งไม่มีตัวตน แต่อาจจะให้ความหมายได้ว่า หมายถึงสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือเป็นเสนียดจัญไร เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่างๆ ผู้ละเมิดไม่ปฏิบัติตาม จะถูกขีด อาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย เกิดเหตุร้ายต่างๆ เสียข้าวเสียของโดยไม่จำเป็น หรือเกิดความพินาศ ไม่มี ความเจริญ เป็นสิ่งไม่ควรทำ ไม่ควรละเมิด

การกระทำบางอย่าง ผู้หลักผู้ใหญ่มักห้ามโดยไม่ชี้แจงเหตุผล บอกแต่เพียงว่า “ขีด” ก็เป็นที่เข้าใจกันว่าไม่ควรทำ ผู้ที่ถูกห้ามจะคาดคิดว่าการกระทำเช่นนั้นอาจเป็นภัยกับตนอย่างร้ายแรง จึงไม่กล้าฝ่าฝืนกระทำตามอำเภอใจ อาจกล่าวได้ว่า “ขีด” เป็นสิ่งที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของชาวล้านนาได้ทางหนึ่ง (ประคอง, 2539)

ชาวบ้านได้ใช้กฎเกณฑ์ประเพณีความเชื่อเรื่อง “ขีด” มาใช้ในการควบคุมทรัพยากรในชุมชน แม้ว่ากฎเกณฑ์ความเชื่อ “ขีด” บางอย่างบางประการไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ได้ยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ผู้หญิงบ้านทุ่งยาวมีบทบาทสำคัญในการใช้กฎเกณฑ์ประเพณีมาควบคุมป่าชุมชน โดยเฉพาะกรณีการสร้างฝายกันน้ำในเขตป่าชุมชน ซึ่งต้องตัดไม้ในป่าออกจากบริเวณที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำ และสร้างฝายกันร่องเหมืองไม่ให้น้ำไหลผ่าน ซึ่งชาวบ้านถือว่า “ขีด”

กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2534 นายมีชัย ฤชุพันธุ์ กับคณะ ได้มาดูงานป่าชุมชนที่บ้านทุ่งยาว นายมีชัยได้ถามพ่อหลวงทองน หมดสัก ต่อหน้าปัดล้ออำเภอว่าอยากได้อะไร พ่อหลวงทองนตอบว่าอยากได้ฝายและอ่างเก็บน้ำ เพื่อนำน้ำมาทำการเกษตรหลังฤดูเก็บเกี่ยว นายมีชัยบอกว่าถ้าอยากได้ ก็ให้พ่อหลวงทองนทำโครงการเสนอไปยังอำเภอ ต่อมาประมาณเดือนครึ่ง งบประมาณค่าอุปกรณ์ก็ได้รับการอนุมัติพร้อมกับแบบแปลน และชาวบ้านต้องสมทบเป็นแรงงานในการก่อสร้าง

การก่อสร้างจะต้องขุดและขยายลำเหมืองให้กว้างเป็นอ่างสำหรับเก็บน้ำยาว 200 เมตร ซึ่งจะต้องตัดไม้ในป่าชุมชนออก ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนมาช่วยขุดเหมือง แต่ขุดลงไปไม่ได้ เพราะดิน

แข็งและมีก้อนหินเจือปน จึงไปจ้างรถขุดดินมาทำการขุดแทนแรงงานคน เมื่อขุดได้ 50 เมตร ดินไม้ถูกตัดโค่นประมาณ 200 คัน พวกผู้หญิงที่มาช่วยงานทนเห็นเขาคัดไม้ไม่ไหว ประธานกลุ่มแม่บ้านรีบไปบอกผู้ควบคุมงานให้หยุด เธอบอกว่า “พ่อน้อยๆ มันบ่ไหวแล้วกำ ฟันไม้ลงจังอี ใจบ่ดีแล้วเฮายัง (หยุด) บ่อ? ยังๆ ทนหันเป็นฟันไม้จังอีบ่ไหวแล้ว หมูบ่อยากก็มีสาวได้สาวเอา ลากออกมาตีกๆ บ่เอาเข้าวัดชักกำ แลงมาก็กินเหล้า” “ไม้มันอยู่มากี่ปี เอาออกจังอี เธอจะปลูกเมื่อใดจะโตขนาดนี้ บ่ต้องขุดไม้ใหญ่ออก”

สรุปความได้ว่า พวกผู้หญิงทนไม่ได้ที่การก่อสร้างฝายและอ่างเก็บน้ำต้องตัดต้นไม้หลายต้น พร้อมกันนั้นก็ตำหนิว่าพวกผู้ชายเอาแต่ขุดลากต้นไม้ออกมาคันแล้วคันเล่า นอกจากนั้นยังไม่นำไปเป็นของส่วนรวมเสียอีก ตกเย็นก็กินแต่เหล้า ดินไม้เหล่านี้อยู่มานานหลายปี ไม่มีใครรู้ เอาออกมาทำไม ถ้าเราจะปลูก เมื่อใดจะโตขนาดนี้ ไม่ต้องเอาต้นไม้ใหญ่ออกแล้ว

ในปีนั้น ฝนไม่ตกที่บ้านทุ่งยาว แต่ไปตกที่อื่น บริเวณอ่างเก็บน้ำแม่สาร น้ำไหลจากอ่างมาเข้าเหมือง ก็ถูกฝายกักเอาไว้ ไม่มีน้ำไหลเข้านา ชาวบ้านทำนาไม่ได้ หมดความอดทนจึงใช้ก้อนทุบฝายเป็นช่องให้น้ำไหลออกมา เหตุการณ์ฝนไม่ตก เกิดความแห้งแล้ง นาไม่ได้ทำ และข้าวมีไม่พอกิน ชาวบ้านถือว่าผีที่ปกปักรักษาป่าได้ลงโทษชาวบ้านทุ่งยาวที่ได้กระทำการล่วงเกิน ตัดไม้สร้างฝายกันเหมืองไม่ให้มีน้ำไหล

พวกผู้หญิงจึงไปปรึกษาแม่หลวงเอื้อยให้บอกเจ้าอาวาสวัดทุ่งยาวทำพิธีขอมาค้ำวเครื่องดาเลียงหัวหมู ให้ผีเจ้าป่าลงโทษคนที่ทำ อย่างลงโทษคนทั้งหมู่บ้าน และทำการปลูกต้นไม้ทดแทนไม้ที่ถูกตัด พอทำพิธีขอมาเสร็จ ฝนก็ตก ได้ทำนากัน ต่อมาพ่อหลวงทองที่เคยมีสุขภาพดีก็ล้มป่วยลูกไม้ได้ ถึงแก่กรรมในที่สุด

ก่อนนั้นเคยมีคนไปถามหมอทรง เขาบอกว่าพ่อหลวงทองถูก “ขิด” ต้องแก้ขิดโดยการลาออกจากพ่อหลวง พ่อหลวงไม่ยอมลาออก แต่เขาแสร้งแบบพ่อหลวงใส่พานไปถวายผีเจ้าป่า ซึ่งแม่บ้านคิดว่าไม่ใช่การลาออก ถ้าลาออก พ่อหลวงอาจจะหายจากอาการป่วยก็ได้ ส่วนปลัดอำเภอเมืองผู้รับผิดชอบโครงการฯต่อมาได้ยิงตัวตาย รุงทองที่เป็นแก่ฝายเป็นอัมพาต ร่างกายซูบผอม ต้องทำพิธีขอมาต่อผีเจ้าป่า และลาออกจากแก่ฝาย เลวหายจากอาการป่วย ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผู้หญิงได้ใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแง่ประเพณีความเชื่อที่สามารถกดดันและเสนอให้ผู้ชายลาออกจากตำแหน่งพ่อหลวง

ผู้หญิงกับการคัดค้านประกาศวนอุทยาน

การประกาศวนอุทยานทับพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาวโดยใช้นโยบายขยายเขตป่าอนุรักษ์เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจรัฐ เพื่อผนวกเอาป่าสงวนแห่งชาติเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ

ป้าอนุรักษ์ ซึ่งป้าชุมชนที่ชาวบ้านรักษา ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งสิ้น เมื่อกลายเป็นป้าอนุรักษ์ในความหมายของรัฐ ป้าอนุรักษ์จึงไปจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน จึงเกิดสถานการณ์ขัดแย้งระหว่างชาวบ้านทุ่งยาวกับกรมป่าไม้ คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นองค์กรชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับจากรัฐและชาวบ้าน ทำหน้าที่ประสานกับรัฐ ภายใต้ระบบการต่อรองที่เป็นทางการ การที่สถานภาพกรรมการหมู่บ้านมี 2 สถานภาพ คือ เป็นทั้งตัวแทนของรัฐ และตัวแทนของชาวบ้าน และกรรมการทั้งหมดมีสถานะทางเพศเป็นชาย ทำให้ผู้หญิงเกิดความหวาดระแวงว่า การต่อรองกับรัฐจะส่งผลให้ชาวบ้านเป็นฝ่ายเสียเปรียบ สุดท้ายป้าที่ชาวบ้านรักษาก็จะตกเป็นวนอุทยานของรัฐ ผู้หญิงจึงออกมาพร้อมเคลื่อนไหว “ ถ้าให้ผู้ชายสู้ฝ่ายเดียว กลัวผู้ชายจะไปยอมเขา เพราะพวก ส.ส. กำนัน ข้าราชการ พ่อหลวง ก็เป็นผู้ชายทั้งหมด กลัวว่าจะพูดคล้ายตามหน่วยงานป่าไม้ พวกกรรมการหมู่บ้านที่เป็นชาย มีความเกรงใจต่อกำนัน ส.ส. โดยเฉพาะกำนันก็สนับสนุนวนอุทยานอย่างเปิดเผยเพราะเห็นด้วยที่จะเอาป่าน้ำจាំเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำตำบล จึงพยายามพูดจาหวานล่อชาวบ้านทุ่งยาวให้เห็นด้วยกับวนอุทยาน เขาว่าอย่างไรก็เอาตามนั้น ผู้หญิงก็เลยไม่ไว้ใจ ”

เพราะว่าความแตกต่างทางความสัมพันธ์หญิง - ชายที่สัมพันธ์กับรัฐ ผู้ชายมีตำแหน่งในองค์กรที่เป็นทางการมักเกรงใจข้าราชการ วางท่าที่ไม่ชัดเจน พูดจาต่อรองไม่เต็มปากเต็มคำ ส่วนผู้หญิงไม่มีความสัมพันธ์ผูกพันกับรัฐ ทำให้พูดจาต่อรองอย่างตรงไปตรงมา ไม่ต้องเกรงอกเกรงใจว่าจะไปกระทบกระเทือนเจ้าหน้าที่หรือไม่ นอกจากนั้น ผู้หญิงยังใช้เวทีกลุ่มแม่บ้านเป็นที่แลกเปลี่ยนข้อมูล และหาติดตามร้านค้าร้านก๋วยเตี๋ยว เช่น มีชาวบ้านเคยไปทำงานชลประทานหลวงในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้ให้ข้อมูลถึงกฎระเบียบข้อบังคับอุทยานแห่งชาติ โดยตอกย้ำว่าชาวบ้านไม่มีสิทธิใช้ประโยชน์จากป่าถ้าเป็นป้าอนุรักษ์ “อย่าว่าแต่จะเข้าไปหาผักหาหน่อเลย แม้แต่หินก้อนเดียวก็ยังไม่สามารถนำออกนอกเขตป่าได้”

ผู้หญิงจึงมีมติว่า ในการประชุมวนอุทยาน ชาวบ้านจะไม่ฟังคำชี้แจงของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ถึงผลดีของวนอุทยานที่จะมีงบประมาณมาช่วยพัฒนาหมู่บ้าน และจะมีรายได้จากการท่องเที่ยว เพราะผู้หญิงเชื่อในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าให้ชีวิตอยู่รอด เกิดประโยชน์ เป็นแหล่งอาหารรายได้ ไม่ทำลายต้นไม้ ทำให้ป่าอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน “ ป้าไม่ฟังคำอธิบายของกรมป่าไม้ ไม่ฟังคำอธิบายของ ส.ส. มন্ত্রী กำนันเขาก็ต่อว่าป้า เขาพูดก็ไม่ฟัง อีกหน่อยจะไม่มีใครมาหา เออ! ไม่มีใครมาหากี่ช่วง พวกเรารักษาป่าเอามาเป็นอาหาร เราไม่ได้ตัดไม้ ให้เองงบประมาณที่จะมาพัฒนาป่าไปพัฒนาป่าที่อื่น เราจะรักษาป่าน้ำจាំ ไม่ให้เสียงบประมาณแม้แต่บาทเดียว เพราะเราได้กินของป่า ได้กินเห็ด กินผักหวาน พอพูดแค่นี้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็แย้งว่าไม่ใช่เช่นนั้น บางกรณีก็ไปหา

ของป่าได้ แต่เราต้องอยู่ในขอบเขต กฎระเบียบที่วางไว้ แต่เราไม่ฟังคำอธิบายอีก ไม่ต้องพูด ป่าเป็นของเรา เราก็ว่าไม่ฟัง ไม่ฟัง ชาวบ้านก็ปรบมือดังทั่วศาลาวิด ปรบมือไล่เลย เจ้าหน้าที่อยู่ไม่ได้ พากันกลับหมด "

ปรากฏการณ์ข้างต้นเป็นเช่นเดียวกับการต่อสู้คัดค้านของผู้หญิงชาว Kaerzi ในประเทศ Zimbabwe ที่มีวิถีชีวิตผูกพันในพื้นที่ป่าไม้ เขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งเป็นแหล่งเก็บหาพืช ผักผลไม้ป่า และสมุนไพร มาใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนั้น บางส่วนของพื้นที่ ผู้หญิงยังปลูกพืชจำพวกกึ่งเป็นพืชที่ให้เส้นใย เพื่อนำมาทำงานหัตถกรรมและนำไปขายที่ศูนย์การทอเทียวยเป็นรายได้ การขยายเขตอุทยานและทำรั้วเขตแดนของเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลกระทบต่อวิถีความเป็นอยู่ของผู้หญิง และปิดกั้นไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ขณะที่ผู้ชายเคลื่อนย้ายไปทำงานรับจ้างอยู่ในเมือง

การออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านของผู้หญิงยังถูกสามีขัดขวาง ไม่ให้เข้าร่วมประชุม ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยสามีอ้างว่ากลัวภรรยาจะไปมีชู้ เป็นมาตรการที่ผู้ชายใช้ควบคุมทางเพศ ให้ผู้หญิงอยู่ในความสงบ (Policing of Women's Sexuality) ทำให้ผู้หญิงไม่ปรากฏตัวในที่ประชุม นอกจากนั้น การปิดกั้นรั้วอุทยานยังก่อให้เกิดความขัดแย้งแก่คนในชุมชน โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างเพศ เสียงสะท้อนของผู้หญิงไม่ได้ยินไปถึงที่ประชุมสาธารณะ พวกผู้ชายส่วนใหญ่เป็นเจ้าของปศุสัตว์และเป็นตัวแทนชุมชนเห็นด้วยในการทำรั้วปิดกั้น เพราะจะทำให้สัตว์เลี้ยงปลอดภัยไม่พลัดหลงเข้าไปในเขตอุทยานและถูกสัตว์ป่าทำร้าย เมื่อผู้ชายเห็นด้วยกับนโยบาย / มาตรการของรัฐและไม่ได้เป็นตัวแทนในการสะท้อนปัญหาการปิดกั้นรั้วอุทยาน ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้หญิง ผู้หญิงจึงรวมตัวกันเดินทางไปประท้วงนโยบายอุทยานแห่งชาติ ณ ที่ว่าการอำเภอ ห่างจากชุมชนถึง 30 กิโลเมตร (Moore , 1999)

ภายใต้นโยบายการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ ได้สร้างความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน นโยบายดังกล่าวให้อำนาจแก่รัฐในการปิดกั้นสิทธิของชาวบ้านในการเข้าถึงและควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษา สิทธินั้นถูกสร้างขึ้นมาจากความเข้าใจของผู้หญิง - ผู้ชาย เมื่อเห็นว่ารัฐไม่สามารถป้องกันรักษาป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันยังมีการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทับป่าชุมชน และส่งผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขา ชาวบ้านจึงได้สำนึกและลุกขึ้นมาคัดค้าน เรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าในฐานะที่พวกเขาได้อาศัยและใช้ประโยชน์จากป่า สิทธินี้จึงไม่ใช่ความจริงที่มีอยู่เดิม แต่เป็นจิตสำนึกที่สร้างขึ้นใหม่ บนพื้นฐานของประเพณีเดิม (อานันท์ , 2543)

ดังนั้น ผู้หญิงจึงออกมาร่วมมือกับผู้ชาย ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านนโยบายของรัฐดังกล่าว ขณะเดียวกันผู้หญิงก็มีความขัดแย้งกับผู้ชายในระหว่างการเคลื่อนไหวคัดค้าน ส่วนในกรณี Zimbabwe นั้น ผู้หญิงถูกกีดกันจากผู้ชายไม่ให้เข้าร่วมประชุมต่อรองกับเจ้าหน้าที่อุทยานของรัฐ โดยใช้มาตรการควบคุมความสงบทางเพศของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงต้องออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านด้วยตนเอง ดังนั้นการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในการคัดค้านนโยบายขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ จึงเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะของผู้หญิง โดยการนิยามความหมายป่าชุมชนขึ้นมาได้ตอบความหมายป่าอนุรักษ์ที่นิยามโดยรัฐ

ผู้หญิงในเครือข่ายป่าชุมชน

แกนนำเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนมีความเห็นร่วมกันที่จะให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเครือข่าย เพราะผู้หญิงมีประสบการณ์ทำกิจกรรมในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ดังนั้นสมควรให้ผู้หญิงเข้ามาบริหารงานของเครือข่ายฯ ถ้าผู้ชายรับผิดชอบในการควบคุมค่าใช้จ่าย มักจะเกิดปัญหา เช่น ค่าอาหารประชุมด้านเครื่องคั้นสุราฟ่วงมาด้วย เมื่อกรรมการผู้หญิงเข้ามารับผิดชอบงบประมาณ จะทำให้ผู้ชายเกิดความเกรงใจ ไม่กล้าขอค่าคั้นสุราในระหว่างการประชุม นอกเหนือจากการที่ผู้หญิงเข้ามาบริหารงบประมาณของเครือข่ายแล้ว ผู้หญิงยังมีพื้นที่ของตนในองค์กรเครือข่าย โดยแสดงลักษณะความเป็นแม่บ้านที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในเครือข่ายฯ ขณะที่ผู้ชายในเครือข่ายก็ยอมรับผู้หญิงในฐานะความเป็นนักอนุรักษ์ เพราะรู้ว่าผู้หญิงหลายคนเคยมีประสบการณ์ในการต่อสู้คัดค้านในประเด็นความขัดแย้งในทรัพยากรมาก่อน และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาซึ่งกันและกัน จึงมีจิตใจอยากไปช่วยเหลือชุมชนแห่งอื่นที่มีปัญหาเหมือนกัน แต่ในชุมชน ความเป็นนักอนุรักษ์ของผู้หญิงยังไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากผู้ชาย ผู้หญิงยังถูกกีดกันไม่ให้เข้าร่วมในคณะกรรมการป่าชุมชน และชุมชนยังคาดหวังให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน ไม่ควรออกมายุ่งเกี่ยวกับเครือข่ายป่าชุมชน

ในการเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายให้มีการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน หลังจากสมัชชาป่าชุมชนที่บ้านทุ่งยาว ผู้หญิงได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวในเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน ผู้หญิงเหล่านี้มาจากชุมชนต่างๆ และมีประสบการณ์ในการบริหารงานกลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งเป็นงานพัฒนาเพื่อส่วนรวม บางคนมีประสบการณ์ในการร่วมต่อสู้คัดค้านการบุกรุกที่สาธารณะของนายทุน คัดค้านการขยายป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกิน ปิดกั้นไม่ให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้หญิงและคนยากจน ใช้ประโยชน์จากป่าไม้

การเคลื่อนไหวผลักดันร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน จะเป็นหลักประกันความมั่นคงในการควบคุมและเข้าถึงป่าได้ และบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับประชาชนที่ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ. 2540 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเสนอกฎหมายเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรได้

โดยการเข้าซื้อ 50,000 รายชื่อ ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 170 เสนอชื่อพร้อมกับร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ผู้หญิงในแต่ละชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ได้ร่วมทำงานกับฝ่ายชาย ทำการรณรงค์พร้อมกับขอรายชื่อจนครบ 50,000 รายชื่อ และเดินทางไปชุมนุมที่หน้ารัฐสภา เพื่อยื่นรายชื่อพร้อมร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชนต่อประธานสภาฯ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543

ทางเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูนส่งสมาชิกเข้าร่วมจำนวน 70 คน ครั้งหนึ่งเป็นผู้หญิงในการเตรียมการก่อนเดินทางไปชุมนุมที่รัฐสภา ผู้หญิงจะให้ความสำคัญในรายละเอียดที่ผู้ชายมองข้าม เช่น เรื่องอาหาร จะต้องกินที่มีมือ จะนอนกันที่ไหน นอนกันอย่างไร เมื่ออดกันจนได้ข้อมูลรายละเอียด ถึงจะกำหนดวิธีการ ในด้านอาหารนั้น ฝ่ายชายเสนอวิธีการจ่ายเงินต่อมือต่อหัว แล้วไปใช้จ่ายกันเอง ทำให้การจัดการง่าย ไม่เป็นภาระต่อกัน ฝ่ายหญิงคัดค้านไม่เห็นด้วย เพราะว่าบริเวณรัฐสภาไม่มีร้านอาหารไว้สำหรับผู้ชุมนุม อาหารเร่ก็มีราคาแพง เงินที่จ่ายให้ไปจะไม่พอ ดังนั้นฝ่ายหญิงจึงตัดสินใจยกครัวไปทำอาหารกินกันเองให้แต่ละชุมชนเตรียมอาหารและชุดครัวเคลื่อนที่ เมื่อทำอาหารเสร็จ ยังนำไปแจกกับเพื่อนที่มาจากต่างจังหวัดด้วย เป็นการกระชับสัมพันธ์ในหมู่เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ

นอกจากนั้นการศึกษาอาหารจากป่าเป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวของความรู้ผู้หญิงในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน และสร้างพื้นที่ของผู้หญิงให้เกิดการยอมรับในชุมชน ในกระบวนการศึกษาอาหารจากป่านี้ ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์การศึกษากับผู้หญิงบ้าน-ทุ่งยาว ทำการเก็บข้อมูลการเก็บหาของป่ามาเป็นอาหารและขายตลอดปี ในพื้นที่เครือข่าย 4 อำเภอ ผลการศึกษาอาหารจากป่าครั้งนี้ ผู้หญิงนำความรู้ไปนำเสนอในเวทีเครือข่ายป่าชุมชนของแต่ละอำเภอ ขณะเดียวกันเมื่อปี พ.ศ. 2543 ผู้หญิงบ้านทุ่งยาวได้มีโอกาสติดตามคณะที่ปรึกษากรรมการป่าชุมชน สภาผู้แทนราษฎร ไปร่วมสังเกตการณ์การประชุมของกรรมการ เพื่อแปรญัตติร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภา สมัยรัฐบาลนายกรัฐมนตรีนวน หลีกภัย

ในที่ประชุมกรรมการ ได้จัดให้ผู้มาร่วมสังเกตการณ์นั่งอยู่แถวหลัง ไม่มีสิทธิพูด ให้ฟังอย่างเดียว จากการถกเถียงในประเด็นป่าชุมชน ทำให้ทราบว่ากรรมการหลายคนไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าไม้ ผู้หญิงบางคนตั้งข้อสังเกตว่าแม้กระทั่งประธานกรรมการซึ่งเป็น ส.ส. จากจังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่ไม่มีป่าไม้สักผืน จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าได้อย่างไร และมีประเด็นถกเถียงกันมากที่สุด ก็คือการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนในร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน

ระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนไม่ได้สะท้อนความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างคนอยู่กับป่าได้อย่างสร้างสรรค์ ซึ่งความรู้ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่านี้อยู่ในมุมมอง

มองของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงที่เข้าร่วมสังเกตการณ์เกิดความรู้สึกอึดอัด อยากจะเสนอความคิด เพราะได้ศึกษาอาหารจากปามาด้วยตนเอง มีความมั่นใจว่าจะสามารถอธิบายได้ และเห็นว่า ผู้หญิงต้องเคลื่อนไหว พ.ร.บ. ปาชุมชนด้วยตนเอง ดังคำกล่าวของป้าภาคีบ้านทุ่งยาวว่า “การเคลื่อนไหว พ.ร.บ. ปาชุมชนที่รัฐสภา ผู้หญิงต้องไปขู่ประเด็นเรื่องอาหาร ให้ผู้ชายพูดแทนไม่ได้ เพราะเรื่องอาหารปาเป็นเรื่องของผู้หญิง ถึงผู้ชายจะพูด ก็พูดไม่ละเอียด ผู้ชายไม่ได้ทำกับข้าวทุกวัน จะไปรู้เรื่องได้อย่างไร รวมถึงการประหยัคคอคคอมในครอบครัว ผู้หญิงจะทำได้ดีกว่า ผู้หญิงจะต้องมีตัวแทนเป็นกรรมการร่างระเบียบการใช้ประโยชน์จากปา”

ต่อมาผู้หญิงเข้าร่วมสมัชชาปาชุมชนภาคเหนือครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 14-15 มกราคม พ.ศ. 2543 ณ ปาชุมชนเวียงมอก บ้านกุ่มเนิง ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้ชาวบ้านที่ดูแลรักษาปาได้ร่วมแลกเปลี่ยนและร่วมติดตามความคืบหน้าของ พ.ร.บ. ปาชุมชน พร้อมกับรับฟังข้อคิดเห็นของนักวิชาการ ข้าราชการ พระสงฆ์ และผู้นำชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีตัวแทนจากเครือข่ายปาชุมชนจังหวัดลำพูนเป็นผู้หญิง 2 คน ได้นำเสนอประสบการณ์ในการต่อสู้คัดค้านการขยายเขตป่านุรักษ์ การบุกรุกชุมชนของนายทุนจากมุมมองของผู้หญิง

สถานที่กับการเคลื่อนไหวของผู้หญิง

ผู้หญิงมีตัวตนในสถานที่ที่ไม่เป็นทางการ และจะปรากฏตัวในสถานที่ “ เร้นลับ ” เพราะที่แห่งนี้ เป็นที่เปิดเผยเรื่องส่วนตัว เรื่องไร้สาระ จึงไม่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ส่วนสถานที่ที่เป็นทางการก็เป็นที่ยำบอกลถึงความเป็นชาย ผู้หญิงจึงถูกปิดกั้น ไม่ให้มีเสียง หรือมีหน้าที่มารับฟังเท่านั้น

ในชุมชน ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านเสริมสวย เป็นสถานที่ที่ผู้หญิงทั้งสาวแก่ แม่ยาย นำเรื่องราวส่วนตัวเข้ามาเปิดเผย ขอปรึกษา แลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงลึกที่ไม่กล้าจะบอกใคร แม้แต่กับสามี รวมทั้งเป็นสถานที่เช็กความถูกต้องของข้อมูล การนินทา (Gossip) วิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของชาย เช่น วิจารณ์การประชุมแบบอลเวงในศาลาวัด วิจารณ์และตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพิธีกรรมบวชป่าในป่าน้ำจี่ซึ่งเป็นอาณาบริเวณของชาย (Male domain) และที่สำคัญก็คือ ผู้หญิงได้เปิดเผยความรู้สึกกังวลกดดันในชีวิต เช่น โรคส่วนตัวของผู้หญิง ผัวไปมีเมียบ่อย เงินไม่พอใช้ และต้องรับผิดชอบครอบครัว ลูกไปเที่ยวไม่กลับบ้านและติดยาบ้า คนเป็นโรคเอดส์ไม่รู้จะไปตัดผมร้านไหนเพราะเขาไม่ยอมให้เข้าร้าน ฯลฯ เจ้าของร้านซึ่งเป็นผู้หญิงด้วยกันจะต้องหนักแน่น คอยรับฟังและชี้แนะ และให้กำลังใจ ซึ่งจะต้องอ่านหนังสือ สนใจข่าวสาร และติดตามการประชุมในชุมชนอยู่เสมอ สำหรับบรรยากาศของร้านขึ้นอยู่กับผู้เข้ามาในร้าน และยังเปรียบเทียบกับสถานที่แห่งอื่น เช่น บอกว่า “ ไม่เหมือนร้านเสริมสวย เราทำผมไปด้วยคุยไปด้วย สนุกกว่า ให้หนูไปนั่งประชุมด้วยหนูไม่เอา เคย

ไปนั่งประชุมที่ศาลาวัด ผู้หญิงอยากพูด แต่ไม่กล้า พวกผู้ชายหลายคนพูดมาก ก็เลยไปฟังเขาเถียงกันไว้สาระ ที่ร้านนี้ดี เขามีเรื่องส่วนตัวก็เอามาคุยกัน นี่เป็นที่ระบายทุกข์ของลูกค้า เราฟังแล้วเก็บเอาไว้ ไม่นำไปพูดให้คนอื่นฟังจะทำให้เสียลูกค้า "

ส่วนสถานที่ที่เป็นทางการ เช่น ศาลาวัด จะเป็นที่ประชุมของทางราชการ กรรมการหมู่บ้าน ในเรื่องงานวัด งานพัฒนาในชุมชน ตลอดจนการจัดการป่า สำหรับผู้หญิง วัดไม่ใช่สถานที่ ที่ผู้หญิงจะเข้าไปในบริเวณได้อย่างตามปกติถ้าไม่มีธุระจำเป็น การที่ผู้หญิงเข้าไปในวัดบ่อยๆโดยไม่มีเหตุผล จึงเป็นการกระทำที่ผิดปกติและมีการตรวจสอบขึ้นในชุมชน ผู้หญิงไม่ยอมมาร่วมประชุมที่ศาลาวัด โดยเฉพาะเวลากลางคืน เพราะผู้ชายมักจะกินเหล้าที่ร้านค้าข้างวัดก่อนมาประชุม ทำให้บรรยากาศการประชุมเกิดการทะเลาะกันจนน่าเบื่อหน่ายและหาข้อยุติไม่ได้ และข้อคิดเห็นของผู้หญิงไม่ค่อยได้รับการยอมรับ ไม่มีอำนาจตัดสินใจ จากการกีดกันและควบคุมผู้หญิงทางสถานที่ดังกล่าว ทำให้ผู้หญิงต้องเลือกสถานที่ของตนเองในสถานที่ที่ไม่เป็นทางการ หรือเปิดสถานที่ขึ้นใหม่ เช่น การใช้บริเวณป่าน้ำจืดเป็นสถานที่ประชุมสัจจกรเครือข่ายป่าชุมชน หรือได้ร่วมสวนลำไย เพื่อที่จะสัมผัสกับธรรมชาติและแสดงตัวตนโดยไม่ถูกควบคุม แต่ก็ถูกผู้ชายพยายามที่จะเข้ามาตรวจสอบควบคุม " ทำไม่ต้องไปประชุมในป่า ที่ศาลาวัด ที่ศูนย์ฯก็มี ก็ทำไมไม่ใช้เป็นที่พักประชุม มีอะไรลับคมในถึงไปประชุมกันในป่า "

เพราะถ้าผู้หญิงมีสิทธิ์เลือกใช้สถานที่ จึงเท่ากับเป็นการสูญเสียพื้นที่ป่าชุมชนของผู้ชาย ในการที่จะพยายามควบคุมผู้หญิงให้อยู่ในสถานที่ ที่ตัวเองกำหนด

สรุป

สิทธิการครอบครองพื้นที่ป่าชุมชนของผู้หญิงผ่านองค์กรป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว เป็นรูปแบบการครอบครองที่เป็นทางการ ได้รับการกีดกันหรือละเลยไม่ให้ความสำคัญจากผู้ชายมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งเพราะแต่เดิม งานดูแลรักษาป่าเป็นงานที่หนัก สมควรเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ซึ่งความหมายของงานหนักก็คือ การเดินตรวจป่า การตัดลากไม้มาสร้างบ้าน การจัดกุมผู้ละเมิดตัดไม้ งานเหล่านี้ไม่เหมาะสมสำหรับผู้หญิง ผู้หญิงสมควรทำงานดูแลลูกที่บ้าน แม้แต่การออกหาของป่าของผู้หญิง มาประกอบอาหารในครอบครัว ก็ถูกให้ความหมายว่าเป็นงานในบ้าน

ต่อมาองค์กรชาวบ้าน ที่ดูแลรักษาป่า ปรับเปลี่ยนจากองค์กรเหมือนฝ่าย มาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นทางการ อำนาจการครอบครองพื้นที่ป่าชุมชนจึงเป็นของผู้ชายชัดเจนขึ้น ถึงแม้ว่า ผู้หญิงได้ตื่นตัวออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการประกาศวนอุทยานของทางรัฐ ผู้หญิงก็ได้แสดงสิทธิของตนเองในการปกป้องผืนป่าที่ตนเองได้ใช้ประโยชน์ แต่ผู้ชายยังคงกีดกันผู้หญิงไม่ให้เข้าร่วมเป็นกรรมการรักษาป่า จากการส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่ผลักดันให้ผู้

หญิงมีบทบาทเข้าร่วมเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดลำพูน ทำการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายป่าชุมชน และสามารถดึงนโยบายป่าชุมชนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับมากขึ้น ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงองค์กรดูแลรักษาป่า จากคณะกรรมการหมู่บ้าน มาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ผู้หญิงจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการป่าชุมชน การครอบครองพื้นที่ป่าชุมชนของผู้หญิงผ่านกฎระเบียบก็เช่นเดียวกัน กฎเกณฑ์ประเพณี ที่เป็นรายลักษณะอักษร ที่ร่างโดยผู้ชายเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2496 ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชน ในการใช้ประโยชน์จากไม้มาสร้างบ้าน มีการออกระเบียบในการอนุญาตตัดไม้และลงโทษผู้ฝ่าฝืน กฎเกณฑ์ประเพณีการจัดการป่านี้ ถูกประมวลออกมาเป็นความรู้ประสบการณ์ ในการจัดการป่าของผู้ชาย และถ่ายทอดออกสู่สาธารณะตลอด จนเป็นที่ยอมรับ โดยไม่มีการตั้งข้อสงสัย เพราะผู้ชายมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจ ผูกขาดการจัดการป่าชุมชน ซึ่งไม่เพียงปรากฏให้เห็นในกฎระเบียบเท่านั้น อำนาจผูกขาดการจัดการป่าชุมชน ยังแฝงด้วยความรู้ประสบการณ์ ที่มาจากประเพณีความเชื่อ ที่ชาวบ้านยึดถือ การอ้างความรู้ที่มาจากประเพณีของผู้ชายนี้เอง จึงเป็นการสร้างการยอมรับในอำนาจของผู้ชาย ทำให้อำนาจนั้นดำรงอยู่ได้ โดยไม่มีการตั้งข้อสงสัย

ผู้หญิงได้เข้าไปแย่งชิงพื้นที่การครอบครองป่าชุมชน โดยตั้งข้อสงสัยในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นการตั้งคำถามอำนาจของผู้ชาย เป็นปฏิบัติการของอำนาจความรู้ของผู้หญิง ที่นำชุดประสบการณ์ ความรู้ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า จำพวกอาหารสมุนไพร ที่เก็บรวบรวมมานำเสนอ และปรับปรุงแก้ไขกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน ทำให้ตัวตนของผู้หญิงแฝงอยู่ในกฎระเบียบนั้นเป็นผลสำเร็จ

สิทธิการครอบครองพื้นที่ป่าชุมชนของผู้หญิงผ่านพิธีกรรมความเชื่อทางประเพณี ซึ่งเป็นการควบคุมอย่างไม่เป็นทาง โดยใช้ความเชื่อเกี่ยวกับผีไปอ้างเพื่อลดความศักดิ์สิทธิ์ ความชอบธรรมในการกระทำของผู้ชาย และเชื่อมโยงให้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อันเป็นผลจากการกระทำของผู้ชาย ที่ก่อให้เกิดพายุพัด ฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ผล ซึ่งผลที่เกิดขึ้น ไม่ได้เดือดร้อนเฉพาะผู้กระทำเท่านั้น แต่ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนต่อคนทั้งหมู่บ้านด้วย

หญิงใช้อำนาจความเชื่อเกี่ยวกับผีและ “จิต” มาควบคุมการกระทำของผู้ชาย กรณีพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่าย พิธีบวชป่า และการสร้างฝายกันลำเหมือง ซึ่งทำให้สูญเสียต้นไม้ในป่า เพื่อปรับเป็นที่เก็บกักน้ำ ผู้หญิงมีวิธีการควบคุมผ่านทางความเชื่อทางประเพณี โดยใช้ความฝันของผู้หญิงอาวโศ เป็นการอาศัยการอาวโศ ซึ่งมีอำนาจบารมี ที่สามารถชี้ถึงการกระทำผิดประเพณี ต้องมีการขอขมาแก้ไขให้ถูกต้อง มิฉะนั้นจะเกิดความเสียหายแก่ผู้กระทำผิด และคนในชุมชน

เงื่อนไข ที่ทำให้ผู้หญิงบ้านทุ่งยาว ออกมาเคลื่อนไหวในเรื่องป่าชุมชนนั้น เป็นเพราะว่านโยบายของรัฐ มีส่วนทำให้ผู้หญิงเกิดความเคลื่อนไหว พื้นที่ของผู้หญิงถูกกระทบจากนโยบายการ

ขยายพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับบริบทการแย่งชิงทรัพยากรของภาคเหนือ งานศึกษาหลายชิ้น จะให้ความสำคัญกับการปิดกั้น ไม่ให้ชาวบ้านเข้าถึงทรัพยากร รวมถึงการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่า แต่งานศึกษาครั้งนี้ ได้อธิบายว่า นโยบายการปิดล้อมของรัฐส่งผลกระทบของผู้หญิงทำให้ผู้หญิงต้องออกมาเคลื่อนไหว สองรูปแบบ คือ 1) การเคลื่อนไหวภายในชุมชน ผู้หญิงจะออกมาเคลื่อนไหว โดยแสดงออกภายในสถานที่ที่อยู่ในขอบเขตของหญิง เนื่องจากสถานที่ที่มีการแบ่งแยกทางเพศ และเป็นตัวสะท้อนความขัดแย้ง ในลักษณะที่เป็นการปิดกั้น หรือกีดกันเพศใดเพศหนึ่ง สถานที่ที่เป็นทางการ จึงเป็นขอบเขตของผู้ชาย ส่วนสถานที่ที่ไม่เป็นทางการ จึงเป็นขอบเขตของผู้หญิง

2) การเคลื่อนไหวภายนอกชุมชน องค์การพัฒนาเอกชน ได้เปิดพื้นที่ใหม่ให้แก่ผู้หญิง โดยสนับสนุนให้มีบทบาทในเคลื่อนไหว ทำให้ผู้หญิงสามารถแสดง ความเป็นนักอนุรักษ์ได้ดีเท่ากับผู้ชาย ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทในเวทีสาธารณะ อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขการเคลื่อนไหวป่าชุมชน ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เกิดคู่ขนานกันมาตลอด เงื่อนไขภายนอก เกิดจากการจัดตั้งป่าชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การพัฒนาเอกชน และได้รับสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อสังคม เพื่อมาทำกิจกรรมเพื่อป่าชุมชน ผู้หญิงในบ้านทุ่งยาวบางคนได้รับการคัดเลือกให้เป็นกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน และทำหน้าที่ควบคุมงบประมาณค่าใช้จ่าย นอกจากนั้น ยังมีโอกาสออกไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ด้วย ทำให้ผู้หญิงได้รับประสบการณ์ในพื้นที่สาธารณะเพิ่ม ส่วนเงื่อนไขภายในนั้น เกิดจากหมู่บ้านทุ่งยาวแยกการปกครองออกเป็นสองหมู่บ้าน ส่งผลให้เกิดปัญหาการจัดการป่าชุมชน เพราะคณะกรรมการหมู่บ้าน มีสองชุด จึงได้มีการจัดการประชุมจัดองค์กรขึ้นใหม่ เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ซึ่งประกอบไปด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน การจัดองค์กรใหม่นี้ ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแบบทางการ ซึ่งก่อนหน้านี้ผู้หญิงไม่มีโอกาสเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ แต่ด้วยการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน ทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับมากขึ้น

การเคลื่อนไหวในเครือข่ายระดับจังหวัด เอื้อให้ผู้หญิงมีพื้นที่ของตนเองในชุมชน ผู้หญิงได้ขยายพื้นที่ (Shifting Space) ของตนเอง โดยการแสดงความเป็นนักอนุรักษ์ในชุมชนเช่นเดียวกับความเป็นนักอนุรักษ์ในพื้นที่เครือข่ายป่าชุมชน แต่เป็นนักอนุรักษ์ในครอบครัวของแม่บ้าน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “แม่บ้านอนุรักษ์”

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ฉลาดชาย รมิตานนท์. "ป่าชุมชน ความหมายของ 'ป่า' และ 'ชุมชน'". นิตยสารสารคดี, ฉบับที่ 78 ปีที่ 7, 2534.

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันธิฐิตา กาญจนพันธุ์. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และนันทา เบญจศิริรักษ์ (บก.). ตำนานป่าชุมชน. เชียงใหม่: โครงการชุมชนรักป่า ชมรมนักพัฒนาภาคเหนือ, 2536.

ประคอง กระแสชัย. "ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนล้านนาไทย เรื่องธรรมดาสอนโลกในเชิงสังคม มหกรรมวัฒนธรรมเฉลิมพระเกียรติกาญจนาภิเษกจังหวัดลำปาง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539

นิธิ เอียวศรีวงศ์. เก็บที่โล่งแควรากหญ้า ชุมชนคนรักป่า เชียงใหม่ : มปท, 2543

อัจฉรา รักยุติธรรม. "3 ทศวรรษ ขบวนการป่าชุมชนภาคเหนือ 3 ทศวรรษป่าชุมชน ท่ามกลางความสับสนของสังคมไทย", หนังสือประกอบงานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ วันที่ 14-15 มกราคม 2542 ณ ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, 2542.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. "การเปลี่ยนแปลงสังคมกับศักยภาพของชุมชนไทย", วิพากษ์สังคมไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2538.

-----, "ความเป็นชุมชน" การวิจัยในมิติวัฒนธรรม. เชียงใหม่: คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรม, 2532.

-----, "หมู่บ้านในสังคมไทย: ข้อโต้แย้งทางความคิด". ใน จรัญ โฆษณานันท์ (บก.), วิถีสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2543: 326-367.

-----, "สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร" ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.), พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

ภาษาอังกฤษ

- Agarwal Bina. "The Gender and Environment Debate: Lessons from India Feminist Studies" in Claire G. Moses (ed.), Women's Studies Program, USA.: University of Maryland MD., 1992.
- Braidotti, Rosi and Ewa Charkiewicz. Women the Environment and Sustainable Development. London UK: Zed Books, 1993.
- Britt, Charls and Kaji Shrestha. "Hidden Face and Public Space: Forest Tree and People". in Newsletters No. 35 RECOFTC, Bangkok: n.p., 1998.
- Dankelman, Irene and Joan, Davidson. Women and Environment in the Third World: Alliance foe the Future. London UK: Earth Publication Limited, 1994.
- Food and Agriculture Organization. Rural Women and Food Security: Current Situation And Perspective. Rome Italy: Food and Agriculture Organization, 1998.
- Green, Cathy et.al. Feminist Vision of Development: Gender Analysis and Policy. London UK: Routledge, 1998.
- Hobley, Mary. "Gender, Class and the Use of Forest Resource: the Case of Neple". In From Women and the Environment, London UK.: Zed Books, 1993.
- Leach, Melissa. "Women's Use of Forest Resource for Food Security and Income Generation", in From Women and the Environment, London UK: Zed Books, 1993.
- Locke Catherine. Constructing a Gender Policy for Joint Forest Management in India in Development and Change Vol. 30 No. 2. The Hague Netherland: Institute of Social Study, 1999.
- Mehta, Manjari. "Our Lives are no Different from that of Our Buffaloes", in Dianne Rocheleau (ed.), Feminist Political Ecology, London UK: Routledge, 1995.
- Mellor, Mary. Feminist and Ecology. Cambridge UK: Polity Press, 1997.
- Moore, Donald S. "Marxism, Culture and Political Ecology: Environmental Struggles in Zimbabwe's Eastern Highlands", in Richard Peet and Micheal Watte (ed.), Liberation Ecologies, New York USA: Routledge, 1996.
- "Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highlands: Political

- Ecology, Ethnography and Peasant Resource Struggles". Economic Geography. 70, 1996: 380-401.
- Rao, Brinda. Dry Wells and "deserted" Women. Gender, Ecology and Agency in Rural India. New Delhi India: India Social Institute, 1996.
- Rocheleau, Dianne. Feminist Political Ecology: Global Issue and Local Experience. London UK: Routledge, 1996.
- Rodda, Annabel. From Women and the Environment, Women and World Series. London UK: Zed Books, 1993.
- Thomas-Slayter Barbara et.al. Feminist Political Ecology: Global Issue and Local Experience. London UK: Routledge, 1996.
- Shiva, Vandana. Staying Alive : Women, Ecology and Development. London UK : Zed Books, 1989
- Thrupp, Ann. Women and Sustainable Development: People and the Environment in World Resource. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Wacker, Corinne. "Sustainable Development through Women's Group: A Cultural Approach to Sustainable Development", in Wendy Harcourt (ed.), Feminist Perspective on Sustainable Development, London UK: Zed Books Ltd, 1994.
- Wangari, Esther. "Gendered Visions for Survival in Kenya", in Dianne Rocheleau (ed.), Feminist Political Ecology, London UK: Routledge, 1996.

**การขยายตัวของระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่งและการได้ตอบของผู้บริโภคสินค้า
ในชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท จังหวัดลำพูน**

ลัดดา ประสพสมบัติ

คำนำ

สินเชื่อแบบผ่อนส่ง (Installment Credit) การให้สินเชื่อแบบผ่อนส่งปัจจุบันนิยมกันมาก สำหรับการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่คงทนและมีราคาแพง เช่น รถยนต์ ตู้เย็น พัดลม ทีวี ฯลฯ เป็น การซื้อขายสินค้าที่ผู้ขายกำหนดให้ผู้ซื้อแบ่งชำระค่าสินค้าเป็นงวด ๆ ตามระยะเวลาที่กำหนด โดยทั่วไป จะมีการกำหนดให้วางเงินมัดจำ (down payment) เมื่อมีการตกลงซื้อขายแล้วจำนวนหนึ่งก่อนที่จะ มีการกำหนดให้วางเงินที่จะต้องจ่ายในแต่ละช่วงเวลากลายได้ระยะเวลาที่ระบุให้ชำระจนเสร็จสิ้น เงินมัด จำกำหนดเป็นอัตราที่แตกต่างกันไปตามชนิดของสินค้ามีตั้งแต่ร้อยละ 20 - 40 ของราคาสินค้า ถ้ามีการ ผิดสัญญาในการผ่อนชำระผู้ขายมีสิทธิยึดทรัพย์สินและเงินที่ผ่อนส่งมาแล้วได้ การขายโดยวิธีผ่อนส่ง หรือขายเงินผ่อน ทำให้ผู้มีรายได้น้อยและปานกลางได้มีอำนาจซื้อในปัจจุบัน

ปัจจุบันการขายผ่อนส่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในประเทศที่มีการค้าเสรี เพราะช่วยให้ ขายสินค้าได้มากขึ้น ช่วยให้ผู้บริโภครับสินค้ามาใช้ก่อน โดยเฉพาะสินค้าที่มีราคาสูง ซึ่งผู้ซื้อไม่ สามารถชำระเงินหมดได้ในครั้งเดียว การยอมให้วางเงินมัดจำและขยายเวลาการชำระหนี้ที่มีกำหนดน้อย กว่าหรือต่ำกว่า 1 ปีขึ้นไป ช่วยแบ่งเบาภาระให้แก่ผู้ซื้อที่ไม่ต้องหาเงินจำนวนมากมาซื้อในครั้งเดียว การ ยอมให้ผ่อนชำระยังช่วยให้ผู้ซื้อวางแผนการใช้จ่ายเงินได้อย่างแน่นอนเพราะการซื้อขายจะมีการกำหนด ทั้งจำนวนเงินและระยะเวลาที่จะต้องส่งมีทั้งข้อดีและข้อเสียในตัวเองไม่ว่าจะมองจากด้านผู้ซื้อหรือผู้ขาย พิจารณาจากด้านผู้ขายจะช่วยให้ขายสินค้าได้มากขึ้นแต่ก็มีความเสี่ยงมากจากการให้สินเชื่อ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งถ้าการให้สินเชื่อมิได้พิจารณาอย่างรอบคอบจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการติดตามทวงหนี้หรือหนี้ สุญ พิจารณาจากด้านผู้ซื้อจะมีโอกาสนำสิ่งของไปใช้ก่อนโดยไม่ต้องจ่ายเงินจำนวนมากภายในครั้งเดียว แต่ผู้ซื้อก็ต้องประสบปัญหาการซื้อของแพงเพราะผู้ขายจะคิดดอกเบี้ยจากการผ่อนชำระ และถ้านำ ดอกเบี้ยที่จะต้องจ่ายให้ผู้ขายจากการผ่อนชำระมาคำนวณใหม่ก็จะพบว่า อัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงที่ผู้ซื้อ จะต้องจ่ายให้แก่ผู้ขายนั้นมีอัตราสูงกว่าอัตราที่ตกลงกันในการซื้อขายมาก (กรวรรณ , 2539)

นอกจากนี้การที่ผู้บริโภคเข้าสู่ระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่งยังนี้อาจมีผลมาจากการสร้างความ ต้องการบริโภค และผู้ผลิตต้องการที่จะขายสินค้าได้ในจำนวนมาก จึงต้องใช้การโฆษณา กลไกการตลาด และระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่งเข้ามามีกระตุ้นให้เกิดการขายสินค้า ในโฆษณาบางชิ้นจะเห็นได้ว่าการ

สร้างภาพพจน์ให้แก่สินค้ามากกว่าที่จะชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่แท้จริงของสินค้า ทำให้ผู้บริโภคตกอยู่ภายใต้การครอบงำของการโฆษณา ไม่ว่าผู้บริโภคนั้นจะเป็นผู้ที่มีกำลังซื้อ หรือเป็นผู้ที่ไม่มีกำลังซื้อ สำหรับผู้ที่ไม่มีกำลังซื้อจึงต้องมีการสร้างกำลังซื้อล่วงหน้าด้วยระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่ง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นผู้ผลิตต้องการกระจายสินค้าด้วยการสร้างให้เกิดความต้องการเทียมในการบริโภค ประกอบกับการที่ระบบทุนนิยมได้สร้างกลไกการซื้อแบบผ่อนส่งที่เป็นการสร้างความต้องการซื้อล่วงหน้า ทำให้ผู้มีรายได้น้อยและผู้มีรายได้ไม่แน่นอนมีภาระหนี้สินมากขึ้น

ในสังคมทุนนิยมเสรีในปัจจุบันได้กลายเป็นสังคมบริโภคที่สมาชิกในสังคมตกอยู่ภายใต้กระแสบริโภคนิยม เราได้ถูกกำหนดโดยการกระตุ้นของสินค้าและข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก ทำให้มีความสัมพันธ์กับวัตถุมากกว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลด้วยกันเอง ดังนั้นสินค้าก็คือ ส่วนหนึ่งของระบบของวัตถุที่สัมพันธ์กับระบบของความต้องการ (System of Needs) การบริโภคจึงได้กลายมาเป็นศูนย์กลางในการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล โดยใช้การวิเคราะห์การบริโภคสินค้าที่เป็นตัวหมาย (Signifier) ที่เกี่ยวกับความสุข ความเป็นอยู่ที่ดี ความมั่งคั่งร่ำรวย การประสบความสำเร็จในชีวิต ความภาคภูมิใจในเกียรติยศชื่อเสียง ความทันสมัย ฯลฯ ดังนั้นการบริโภคจึงเป็นไปในรูปของเหตุผลทางความพึงพอใจ ความต้องการ ร่วมกับการได้รับอรรถประโยชน์สูงสุด โดยใช้การวิเคราะห์ในด้านของสังคมและวัฒนธรรม ในการเน้นถึงทิศทางที่สังคมผลิตความต้องการโดยผ่านกระบวนการทางสังคม (Socialization) และความต้องการของผู้บริโภคซึ่งเป็นความต้องการเทียมที่ถูกสร้างขึ้น โดยการโฆษณาและการตลาดในสังคมบริโภค (กนกศักดิ์และปัทมวรรณ ,2541)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม หลังจากการขยายตัวของการค้าและอุตสาหกรรมในจังหวัดลำพูน มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป แต่เมื่อมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2528 เป็นผลทำให้เศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่มีขนาดใหญ่ สามารถดูดซับแรงงานได้เป็นจำนวนมาก (มนัส สุวรรณและคณะ,2534) ในด้านเศรษฐกิจนิคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เริ่มแรก กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการขายที่ดินและตามมาด้วยการเปลี่ยนอาชีพ

การเกิดขึ้นของนิคมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดกระแสการซื้อขายที่ดินเพื่อก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรม ในระยะแรกชาวบ้านไม่สนใจมากนัก แต่เมื่อราคาสูงขึ้นเป็นไร่ละ 8,000-10,000บาทชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงสนใจอยากขายที่ดิน จากการซื้อขายเฉพาะบริเวณใกล้ถนน ได้ขยายพื้นที่ลึกเข้าไป เมื่อขายที่ดินเกษตรกรส่วนหนึ่งนำเงินไปใช้หนี้ที่เกิดจากการกู้มาลงทุนการเกษตร เงินที่เหลือนำไปใช้จ่ายซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ และสร้างที่อยู่อาศัยทันสมัยเพื่อส่งเสริมเกียรติและฐานะทางสังคมตามค่านิยมบริโภคที่ผ่านสื่อต่างๆเข้าไปในชุมชน (ธาวา ,2540)

การซื้อขายสินค้าในหลายกรณีเป็นความต้องการเทียมที่เป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ของสินค้าที่เป็นการตีความถึงความพึงพอใจในฐานะทางสังคม ไม่ได้เน้นอรรถประโยชน์ที่แท้จริงของสินค้า ในส่วนของผู้บริโภคจะเป็นฝ่ายที่ถูกกระทำ ผู้บริโภคที่มีรายได้พอเพียงจะได้รับประโยชน์ แต่สำหรับผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอนจะถูกกลไกของทุนในการนำเสนอสินค้าที่ไม่ได้อรรถประโยชน์ที่แท้จริง และมีการสร้างกำลังซื้อล่วงหน้าทำให้ผู้มีรายได้น้อยและผู้มีรายได้ไม่แน่นอนตกอยู่ในการครอบงำของทุน เรียกได้ว่าเป็นการดูดซับส่วนเกินจากการบริโภคทำให้เกิดหนี้สิน จากผลของการมีหนี้สินมากขึ้นเป็นการเพิ่มความกดดันให้บางส่วนเกิดการผลิตเพิ่ม ใช้แรงงานเพิ่ม และบางส่วนก็มีการตอบโต้หลายรูปแบบ

การซื้อขายสินค้าในระบบเงินผ่อนได้เพิ่มปริมาณสูงขึ้น จากรายงานยอดลูกค้าที่เข้าสู่ระบบสินเชื่อของบริษัทแห่งหนึ่งตลอดปี 2539 สูงถึง 22,874 ราย มีเงินหมุนเวียนในระบบประมาณ 300 ล้านบาท ในชุมชนที่ได้เข้าไปศึกษาพบว่าชาวบ้านนิยมซื้อสินค้าแบบเงินผ่อน สินค้าที่นิยมซื้อก็จะเป็น เครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น ทีวี ตู้เย็น เครื่องซักผ้า และรถจักรยานยนต์

ในการวิจัยครั้งนี้จึงต้องการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลไกของระบบสินเชื่อของสินค้าบริโภคฝ่ายหนึ่งกับผู้บริโภคที่เป็นคนชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทอีกฝ่ายหนึ่ง ในประเด็นต่างๆ คือ ประการแรก กลไกของระบบสินเชื่อสินค้าบริโภคว่ามีปรากฏการณ์ มีกระบวนการที่ขยายการขายผ่านการโฆษณา การส่งเสริมการขาย หรือการสร้างความต้องการที่แท้จริงหรือการสร้างความต้องการเทียมอย่างไร ประการที่สอง กลไกของระบบสินเชื่อได้สร้างกำลังซื้อล่วงหน้าอย่างไร และได้นำเสนอและเข้าถึงผู้บริโภคอย่างไร ประการที่สาม ต้องการศึกษากว่าผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยและมีรายได้ไม่แน่นอนได้ตอบสนองต่อกลไกการสร้างความต้องการบริโภค และการสร้างกำลังซื้อล่วงหน้าอย่างไร หรือก่อให้เกิดหนี้สินอย่างไร ได้ได้ตอบสนองต่อกระบวนการครอบงำจากการบริโภคและกระบวนการที่ก่อให้เกิดหนี้สินอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการเข้าสู่ระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่ง ของผู้บริโภคสินค้าอุปโภคที่คงทนในชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยจะศึกษาในประเด็นหลักดังต่อไปนี้

1. กลไกการตลาดและการโฆษณาประชาสัมพันธ์ของกลุ่มทุนได้ก่อให้เกิดความต้องการที่แท้จริงหรือความต้องการเทียมต่อผู้บริโภคสินค้าอย่างไร
2. ระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่งของกลุ่มทุนเป็นกลไกในการตอบสนองความต้องการที่แท้จริงหรือเป็นกลไกที่สร้างกำลังซื้อล่วงหน้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคอย่างไร
3. เมื่อผู้บริโภคได้เข้าสู่ระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่งแล้ว ผู้บริโภคได้เป็นหนี้อย่างไรและได้ได้ตอบสนองหรือปรับตัวให้เข้ากับระบบนี้ได้อย่างไร

การศึกษารังนี้ให้ความสนใจกับการเข้าสู่ระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่งในการซื้อสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภคที่มีราคาสูง โดยจะศึกษาภายใต้กรอบคิดดังนี้

คำอธิบายปรากฏการณ์ จากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ปรากฏการณ์ที่เป็นผลจากระบบการผลิตสินค้าจำนวนมาก (Mass Production) และสังคมผู้บริโภค (Mass Society) ได้เห็นเด่นชัดมากขึ้น ที่เป็นข้อเท็จจริงประการหนึ่งได้แก่ มีสินค้าอุตสาหกรรมที่ผลิตจำนวนมากที่ถูกผลิตและแพร่กระจายสู่ตลาดอย่างมากมาย ได้แก่สินค้าอิเล็กทรอนิกส์ เสื้อผ้าสำเร็จรูป และสินค้าบริโภคสำเร็จรูป มีการขยายตัวของตลาดเพื่อขยายสินค้าหลายรูปแบบ ทั้งในรูปของห้างสรรพสินค้า ตัวแทนจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการขายเพื่อเพิ่มความต้องการซื้อให้กับผู้บริโภคผ่านการโฆษณา และที่สำคัญมีการเพิ่มขึ้นของเครดิตในการซื้อสินค้าแบบผ่อนส่ง

ปรากฏการณ์ดังกล่าวมองในแง่หนึ่ง มีการขยายตัวของสินค้า Mass Production ทำให้ระบบเศรษฐกิจ ระบบตลาดมีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง ในอีกแง่หนึ่งเกิดการขยายตัวของผู้บริโภคไม่เพียงแต่ขยายตัวเฉพาะชนชั้นกลางเท่านั้น แต่ยังขยายตัวไปสู่ชนชั้นล่างด้วย และมีผู้บริโภคจำนวนมากไม่น้อยที่ใช้สินเชื่อแบบผ่อนส่ง มีผู้บริโภคกลุ่มหนึ่งที่สามารถบริหารหนี้สินได้ แต่ก็มีผู้บริโภคจำนวนหนึ่งต้องการสินค้าในการบริโภคเพิ่มขึ้น อาจจะเป็นความต้องการที่ไม่แท้จริง เนื่องจากอยู่ภายใต้อิทธิพลของการโฆษณา การบริโภคนิยม และกลไกในการซื้อสินค้าผ่านระบบผ่อนส่ง ปัญหานี้หากไม่ได้รับการศึกษาถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นถึงมูลเหตุรากเหง้าของกลไก อาจทำให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคลผู้เป็นหนี้สิน และอาจจะเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆตามมา

การอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวที่งานวิจัยชิ้นนี้ตั้งเป็นกรอบคิด เพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบในเชิงประจักษ์ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม โดยสรุปคำอธิบายดังกล่าวที่ผู้วิจัยตั้งเป็นการมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างการผลิตสินค้าจำนวนมากกับสังคมผู้บริโภค ในสองกระแสความคิด คือในกระแสความคิดแบบทุนนิยม หรือกระแสหลักในการพัฒนา กับแนวคิดกระแสวิพากษ์ที่มีการมองกลไกการผลิตสินค้าจำนวนมากกับสังคมผู้บริโภคเป็นเครื่องมือของทุนนิยมที่มีการครอบงำและเอาเปรียบของนายทุนกับผู้บริโภค

สำหรับกระแสความคิดแบบทุนนิยมจะมองระบบสินเชื่อว่า ระบบนี้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ทำให้ผู้บริโภคได้มีสินค้าใช้ แต่ในกระแสวิพากษ์จะมองว่าระบบสินเชื่อจะไปสร้างกำลังซื้อล่วงหน้าให้กับผู้บริโภค เป็นการตอบสนองความต้องการบริโภคและยังเป็นการดูดซับทุนจากผู้บริโภคผ่านดอกเบี้ย

การเลือกพื้นที่ศึกษา

ปรากฏการณ์เกี่ยวกับกลไกการขยายตัวของสินค้าคงทนที่มีราคาแพงในระบบสินเชื่อไปสู่ผู้บริโภค จะปรากฏในสังคมที่มีรายได้ไม่มากไปหรือน้อยไป ในสังคมนี้จะมีคนชั้นกลางจำนวนหนึ่งแต่ไม่ใช่พวกwhite collar มีเกษตรกรรายใหญ่และขนาดกลาง มีแรงงานที่เป็นblue collar ซึ่งเป็นผู้บริโภคที่กำลังซื้อพอสมควร ชุมชนที่มีลักษณะแบบนี้จะเกิดปรากฏการณ์มีนายทุนจะลงไปส่งเสริมการขาย โดยผ่านระบบสินเชื่อ จนทำให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อสินค้า และเกิดหนี้สินขึ้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ขึ้น จึงเชื่อว่า ในสังคมชนบทห่างไกลที่มีรายได้น้อยปรากฏการณ์นี้จะไม่เห็นเด่นชัด ในสังคมเมืองที่มีพวกนักธุรกิจ คนชั้นกลางก็อาจจะไม่เกิดปรากฏการณ์นี้เด่นชัดเช่นกัน ปรากฏการณ์นี้จึงน่าจะเกิดขึ้นในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

เกณฑ์ในการศึกษาครั้งนี้จะเลือกศึกษาผู้บริโภคที่ซื้อสินค้าผ่านระบบสินเชื่อแบบผ่อนส่ง โดยจะศึกษาผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ชุมชนนี้อยู่ห่างจากเชียงใหม่ประมาณ 30 กิโลเมตร คนในชุมชนส่วนใหญ่จะทำการเกษตร รองลงมาคือรับจ้างและค้าขาย ในภาคเกษตรจะเป็นการปลูกข้าวเพื่อการบริโภค ถ้าหมดช่วงของการทำนาชาวบ้านก็จะปลูกไผ่ยาสูบ อาชีพรับจ้างนั้นก็จะมีตั้งแต่การรับจ้างทำนา การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม รับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน และเป็นแคดดี้ ในการทำงานรับจ้างจะเป็นคนในชุมชนเกือบทั้งหมด นอกจากนี้คนในชุมชนยังออกไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน ซึ่งคนที่ไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมนั้นจะเป็นคนหนุ่มสาว ถ้าเป็นผู้หญิงก็จะไปทำงานตั้งแต่อายุ15ขึ้นไป และผู้ชายก็ต้องผ่านการเกณฑ์ทหารแล้วถึงจะเข้าทำงานในนิคมอุตสาหกรรมได้ ส่วนอาชีพค้าขายก็มีร้านค้าเล็กๆที่ขายของชำ และขายอาหารในบ้าน

ในพื้นที่นี้มีบริษัทตัวแทนขายสินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์และรถจักรยานยนต์ ร้านค้าในชุมชนนี้ได้ตั้งมาเป็นเวลากว่า10ปีแล้ว และคนในชุมชนส่วนใหญ่ก็จะซื้อสินค้าจากร้านค้า การซื้อสินค้าส่วนมากจะมีทั้งการซื้อสินค้าแบบเงินสดและการซื้อสินค้าแบบผ่อนส่ง สินค้าที่ซื้อส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น ทีวี ตู้เย็นซึ่งจะมีเกือบทุกหลังคาเรือน ส่วนรถจักรยานยนต์จะมีประมาณร้อยละ92 พื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท คนในชุมชนมีรายได้แต่ไม่มากนัก และไม่สม่ำเสมอ บางครั้งจึงเกิดปัญหาเกี่ยวกับการผ่อนส่งสินค้า

ในส่วนของผู้บริโภคต้องการศึกษาว่าพวกเขามีความต้องการบริโภคสินค้าหรือไม่ มีการครอบงำผ่านโฆษณา หรือพนักงานขาย ซึ่งอาจเป็นการสร้างความต้องการโดยไปสอดคล้องกับการสร้างกำลังซื้อล่วงหน้าของระบบสินเชื่อ สำหรับผู้บริโภคได้มีการเปรียบเทียบข้อมูลสินค้า คุณภาพ ราคา ก่อนตัดสินใจซื้อหรือไม่ และยังวิเคราะห์ว่าผู้บริโภคจะได้รับผลกระทบและได้ตอบกับระบบสินเชื่ออย่างไร